

מערך הקליניקות המשפטיות ע"ש אלגה צגלה

דו"ח סיכום פעילות שנתי

שנת הלימודים תשע"ח - 2017-2018

נוסח פומבי לעיון הציבור

מבוסס על הדו"ח שהוגש למועצת הפקולטה למשפטים - אוניברסיטת תל אביב

באוקטובר 2018

תוכן העניינים

6	א. מערך הקליניקות
6	1. מבוא
6	2. רשימת הקליניקות וצוות המערך
7	3. מטרת הקליניקות
7	4. מבנה ההוראה
8	5. פעילות מערך הקליניקות מחוץ למסגרת הקליניקות הספציפיות
10	ב. הקליניקה לזכויות אדם
10	1. מבוא
10	2. הפעילות העיונית בקליניקה
11	3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה
11	4. הפליה על רקע לאום, מוצא, דת, צבע עור, נטייה מינית, מגדר ועוד
11	א. הפליית ערבים במגורים על ידי המגזר הפרטי
12	ב. ביטול סעיף מפלה בנוהל דיור ציבורי
12	ג. הפליה במתן טיפולי פוריות
13	ד. סירוב למימון ניתוח לשינוי מין על ידי חברת הביטוח
13	ה. שינוי מין במסמכי הזיהוי ללא ניתוח לשינוי מין
13	ו. הפליית מזרחים באתר היכרות אינטרנטי
13	5. ועדות קבלה ביישובים קהילתיים ובמושבי עובדים
15	6. ייצוג וליווי המועצה המקומית ג'סר א-זרקא
15	7. זכויות אדם והמשטרה
15	א. פגיעה בחופש ההפגנה
16	ב. אלימות שוטרים
16	ג. איזוק בפומבי
16	ד. מעצר שווא
16	8. זכויות חברתיות כלכליות
16	א. הזכות לחשמל
17	ב. הרחקת פעוטות בסיכון ממעונות יום
17	ג. הזכות לבריאות וזכויות בעלי מוגבלות
18	9. דת ומדינה
18	א. הקמת בית ספר ממלכתי חרדי
19	ב. קבורה אזרחית
20	ג. הקליניקה לזכויות ניצולי שואה וא/נשים בזקנה
20	1. מבוא ותמצית
21	2. הפעילות העיונית בקליניקה
22	3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה
23	4. נושאים עקרוניים שבהם עסקה הקליניקה
23	א. כינוס מחדש של ועדת שני
23	ב. הגבלת שכר טרחה הנגבה מניצולי שואה
24	ג. השתתפות במימון אשפוז סיעודי לניצולי שואה
24	ד. ייפוי כוח מתמשכים
24	ה. מתן הוראות לקבורתו של אדם
24	ו. גישור ואפוטרופסות
25	ז. דיור ציבורי
25	ח. צרכנות

25	5. דוגמאות לתיקים נבחרים שטופלו השנה
29	ד. הקליניקה לזכויות עובדים
29	1. מבוא
29	2. הפעילות העיונית בקליניקה
29	3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה
30	4. ליטיגציה עקרונית
30	א. הפרת זכויות קשה והעסקה פוגענית העולה כדי החזקה בתנאי עבודת/עבודות כפייה
30	ב. פגמים בהסדר ההעסקה והתגמול של מטפלות המשפחתונים המפוקחים ע"י משרד העבודה
31	ג. שכר עבודת אסירים
31	ד. אי מתן חופשת לידה לעובדת לאחר לידה
31	ה. פיטורי עובד בכיר שלא כדין בעקבות תלונתו על מדיניות מפלה של המעסיק
32	ו. הפליה בקבלה לעבודה על רקע הריון
32	ז. הפליה בסיום העסקה על רקע גיל - חיוב בפרישה בשל הגעה לגיל פרישה
32	ח. הפליה בעבודה בגלל מוגבלות פיזית, נטייה מינית ולאום
32	5. התארגנות עובדים
34	6. קידום חקיקה ומדיניות בתחום זכויות העובדים
34	א. סבסוד מעונות יום
34	ב. הבהרת שמות תאגידים בהליכים משפטיים לצורך שקיפות ופומביות הדיון
35	ג. מוניטורינג: החוק לעידוד שילוב וקידום נשים בעבודה והתאמת מקומות עבודה לנשים
35	ד. תאונות עבודה בענף הבניין
35	ה. מיצוי הזכות למענק עבודה בחברה הערבית ופרסום בערבית באתר רשות המיסים
36	7. הרצאות ופרויקטים קהילתיים
36	8. קווי סיוע
36	א. קו סיוע כללי
37	ב. קו סיוע למעסיקים של עובדים בסיעוד
38	ה. הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי
38	1. מבוא ותמצית
39	2. הפעילות העיונית בקליניקה
39	3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה - נושאים עקרוניים
39	א. פסיקה תקדימית של בית המשפט העליון בקשר לאיום בהתאבדות ואיומים בכלל
40	ב. אי-הרשעה - ניסיון לשינוי הלכת תמר כתב
40	ג. הסדר מותנה
41	ד. חופש הביטוי מול הזכות לפרטיות
41	ה. עבירות כלפי שוטרים
41	ו. שכר עבודת אסירים
41	ז. ראיונות אסירים
42	ח. מאסר חלף קנס בעבירות מינהליות
42	ט. איזוק בפומבי
42	5. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה - תיקים נוספים שטופלו השנה
44	ו. הקליניקה לזכויות פליטים
44	1. כללי
44	2. הפעילות העיונית בקליניקה
45	3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה
45	4. שלילת חירות וגירוש
46	5. זכויות חברתיות
46	א. עתירה נגד "חוק הפיקדון"

47	ב. עמדת ידיד בימ"ש בעניין חובת מעסיקי מבקשי מקלט לשלם היטל מיוחד
47	ג. החזרי מס למבקשי מקלט
47	ד. עתירה נגד משרד הפנים בגין אי-רישום של אבות באישורי הלידה של ילדיהם
47	6. הליכי מקלט
48	7. פליטים מוכרים
48	א. מעמד קבע לפליטים מוכרים השוהים בישראל תקופה ממושכת
48	ב. הזכות לחיי משפחה
48	8. הליכים אחרים להסדרת מעמד
48	א. כניסה ל"הליך המדורג" מכת זוגיות עם אזרחים ישראליים
48	ב. הליכים הומניטאריים
49	9. חופש מידע
49	10. מידע והכשרה בדיני פליטים
50	ז. הקליניקה לצדק סביבתי ולהגנה על זכויות בעלי חיים
50	1. מבוא
50	2. הפעילות העיונית בקליניקה
51	3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה
51	א. תובענה ייצוגית מפרץ חיפה
51	ב. עתירה לבג"ץ נגד אישור כריית פוספטים ב"שדה בריר"
52	ג. פסולת
53	ד. תחבורה ציבורית
54	ה. מדריך תביעות קטנות
54	ו. דרום תל אביב
55	ז. התנגדות לפשרה בתובענה ייצוגית נגד זוגלובק ונייר עמדה בעניין תיקון חוק הגנת הצרכן
56	ח. הכרה בזכויות מהותיות לבעלי חיים ושת"פ עם הארגון Nonhuman Rights Project
56	ט. הליך לקבלת צו מגינה נגד השימוש בכלובים בתעשיית הביצים
57	י. הגנה על בעלי חיים במופעי בידור
57	יא. יצירת תשתית לפעילות עתידית בנושא מדיניות מזון וסובסידיות חקלאיות מזיקות
58	ח. הקליניקה לדיור, קהילה ומשפט
58	1. מבוא ותמצית
58	2. הפעילות העיונית בקליניקה
59	3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה
59	א. ליווי פרויקטים להתחדשות עירונית
59	ב. פרויקט פינני-בינוי במתחם שדרות ירושלים/הבעש"ט
60	ג. התחדשות עירונית במתחמי המגורים קדם/שם הגדולים
60	ד. מתן מידע משפטי לדיירים בנושאי התחדשות עירונית
61	ה. קידום מדיניות
63	ט. הקליניקה לתובענות ייצוגיות
63	1. מבוא ותמצית
63	2. הפעילות העיונית בקליניקה
64	3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה
64	א. עבודה שוטפת של כל הסטודנטים בקליניקה
65	ב. עבודה בצוותים
66	4. פרויקטים - מדיניות וחקיקה
66	א. בניית קוד אתי
66	ב. פנקס תובענות ייצוגיות

66	ג. מעקב אחר פעילות הקרן לניהול וחלוקת כספים שנפסקו בסעד
66	ד. פרטיות בתובענות ייצוגיות
67	5. תיקים פעילים של הקליניקה
67	א. תיקים שבהם הפעילות החלה השנה
69	ב. תיקים שטרם הסתיימו - אך הפעילות בהם החלה בשנים קודמות
71	ג. תיקים שהסתיימו במהלך השנה

א. מערך הקליניקות

1. מבוא

מערך הקליניקות המשפטיות שבפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב, הוא המערך הקליני-המשפטי הוותיק והגדול ביותר בישראל. הוא החל לפעול בסוף שנות השמונים עם הקמתה של קליניקה לייצוג פרו-בונו של מחוסרי אמצעים בהליכים פליליים; הוא התרחב בתחילת שנות התשעים עם הקמת קליניקה כללית לזכויות אדם; והוא גדל משמעותית מתחילת שנות האלפיים - בעקבות מינויה של פרופ' נטע זיו לעמוד בראש מערך הקליניקות - עם הקמת קליניקות ייעודיות במגוון תחומים, עד למתכונתו הנוכחית. המערך צבר במהלך השנים הישגים רבים וחשובים, פדגוגיים ומשפטיים כאחד, שלחלקם היו השפעות מרחיקות לכת על החברה, על המשפט ועל הוראת המשפט בישראל.

בדו"ח משנת 2015 של ועדה בינלאומית שהורכבה ממומחים בכירים ממיטב האוניברסיטאות בארצות הברית, אשר מונתה על ידי המל"ג להערכת תוכניות לימודי המשפטים בישראל (Committee for the Valuation of Law Study Programs in Israel), התייחסה הוועדה למערך הקליניקות במילים אלו:

"In the decade since its founding, the TAU Law School's Clinical Program has become recognized as a global model for state of the art clinical legal education....The major conclusion we drew from our meeting with Tel Aviv clinicians was its impressive quality, in terms of faculty capacity, curricular/pedagogical innovation, student satisfaction, and its laudable level of social engagement."

2. רשימת הקליניקות וצוות המערך

בשנת הלימודים תשע"ח כלל מערך הקליניקות שמונה תוכניות קליניות, אשר הונחו על ידי 12 אנשי סגל קליני ו-10 אנשי סגל אקדמי מובילים ובעלי מומחיות רבה בתחומם:

- 1. הקליניקה לזכויות אדם**
מנחים קליניים: עו"ד עדי ניר בנימיני ועו"ד הישאם שבאיטה
מנחה אקדמי: פרופ' רונן אברהם
- 2. הקליניקה לזכויות ניצולי שואה ואנשים בזקנה**
מנחות קליניות: עו"ד יעל הבסי-אהרוני ועו"ד ליעד סטרולוב
מנחים אקדמיים: פרופ' זיוז'ה ברונר ופרופ' דפנה הקר
- 3. הקליניקה לזכויות עובדים**
מנחה קלינית: עו"ד עידית צימרמן (אליה הצטרף באוגוסט עו"ד שמרי סגל בחצי משרה)
מנחה אקדמית: ד"ר הילה שמיר
- 4. הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי**
מנחה קליני: עו"ד משה קשלס
מנחים אקדמיים: ד"ר שי ווזנר וד"ר אלקנה לייסט
- 5. הקליניקה לזכויות פליטים**
מנחים קליניים: עו"ד ענת בן-דור ועו"ד אלעד כהנא
מנחה אקדמי: ד"ר יובל לבנת
- 6. הקליניקה לצדק סביבתי ולהגנה על זכויות בעלי חיים**
מנחים קליניים: עו"ד ד"ר ערן צין ועו"ד אמנון קרן (בחצי משרה)
מנחה אקדמי: פרופ' איסי רוזן-צבי

7. **הקליניקה לדיור, קהילה ומשפט**
מנחה קלינית: עו"ד ענת רודניצקי
מנחה אקדמית: פרופ' נטע זיו

8. **הקליניקה לתובענות ייצוגיות**
מנחה קלינית: עו"ד הדס הולצשטיין-תמיר
מנחה אקדמי: פרופ' אלון קלמנט

מבין המנחים הקליניים שפעלו בתשע"ח, 11 הועסקו במשרה מלאה, 1 בחצי משרה לאורך כל השנה, ו-1 בחצי משרה החל מאוגוסט. מבין המנחים האקדמיים, 8 הם אנשי סגל הפקולטה ו-2 מורים מן החוץ. הם לימדו שיעורים עיוניים שבועיים של 2 ש"ש, שבהם בדרך כלל נכחו ונטלו חלק גם המנחים הקליניים.

בנוסף לצוות הקליני ולצוות האקדמי, צוות מערך הקליניקות כלל בשנת תשע"ח מנהלת פיתוח משאבים ופרויקטים, **שרון דואק** (ב-80% משרה); ורכזת אדמיניסטרטיבית, **נרית פוטרמן** (ב-50% משרה). בחלק מהקליניקות הועסקו גם עוזרי מחקר או אנשי תרגום.

המנהל האקדמי של מערך הקליניקות בשנת תשע"ח היה **פרופ' איסי רוזן-צבי**. המנהל המקצועי של המערך היה **עו"ד רענן גלעדי** (במשרה מלאה).

3. מטרת הקליניקות

מערך הקליניקות פועל להשגת שלוש מטרות מרכזיות.

המטרה האחת - פדגוגית. המערך מבקש לספק לסטודנטיות ולסטודנטים התנסות לימודית ייחודית, בעלת פן פרקטי משמעותי המשולב בפן תיאורטי. מטבע הדברים התנסות כזו לא ניתנת להשגה במסגרת קורסים עיוניים רגילים המתקיימים בפקולטה למשפטים, ובאופן מסורתי היא משאירה אצל הסטודנטים בוגרי הקליניקות חוויה מכווננת ורבת עוצמה. במסגרת מטרה זו מקנות הקליניקות לסטודנטים ידע וכלים משפטיים מעשיים, ובה בעת מפתחות בקרבם רגישות לתופעות של אי-צדק חברתי. הן מגבירות את מחויבותם הערכית של הסטודנטים להשתמש במשפט על מנת להיטיב את מצבן של אוכלוסיות מוחלשות, הן במהלך לימודי המשפטים והן אחריהם, לכשיצטרפו אל ציבור עורכי הדין בישראל.

המטרה השנייה - חברתית-משפטית. המערך מבקש לשפר את החברה ואת המשפט בישראל, הן במישור הפרטני הנוגע לקוחות הקליניקות, והן במישור העקרוני הנוגע לאוכלוסיות רלוונטיות רחבות ולמשפט בכללותו. **במישור הפרטני**, הקליניקות מבקשות להעניק סיוע משפטי ללא תשלום ליחידים ולקבוצות מוחלשות, מופלות או מקופחות, על מנת שיוכלו למצות את זכויותיהם המשפטיות, ובכלל זה את זכותם הבסיסית לנגישות משפטית לצדק. **במישור העקרוני**, הקליניקות מבקשות "לשנות את העולם", בדרך של קביעת תקדימים וכללים משפטיים חדשים ובעלי השפעה רחבה (אימפקט), בפסיקה, בחקיקה, בנהלי הרשות המבצעת ובכל דרך אחרת, באופן שיהפוך את החברה ואת המשפט לטובים וצודקים יותר.

המטרה השלישית - מחקרית. המערך מבקש לעודד את הקליניקות לשמש כמעבדה משפטית, המקדמת מחקר תיאורטי ויישומי בתחומי המשפט השונים שבהם כל אחת מהקליניקות עוסקת, וכן באופן כללי בתחומי השינוי החברתי והאחריות החברתית של משפטנים ושל האקדמיה.

4. מבנה ההוראה

בפן התיאורטי, בכל קליניקה מתקיים שיעור עיוני שנתי (2 ש"ש), באחריות המנחים האקדמיים של הקליניקות, שכאמור הינם בדרך כלל חברי סגל מהפקולטה. השיעור מוקדש ללימוד התיאוריה

והדוקטרינה בתחום הידע הרלוונטי, לחשיבה ביקורתית על העשייה של הסטודנטים בפרקטיקה, ולדיון בדילמות תיאורטיות, פרקטיות ואתיות.

בפן הפרקטי, הסטודנטים נדרשים להקדיש כ-8 שעות שבועיות לעבודה המעשית, באחריות ובפיקוח המנחים הקליניים של הקליניקות, שכאמור הינם עורכי דין המועסקים בדרך כלל במשרה מלאה.

עבודה במודל זה מאפשרת לא רק הבנה תיאורטית ופרקטית מעמיקה של תחום הידע הרלוונטי, אלא גם פיתוח אחריות מקצועית וחברתית בקרב הסטודנטים, ובכך מגשימה היטב את מטרות הקליניקות.

הלימודים בקליניקות מתקיימים במהלך התואר הראשון, ככלל בשנים ב'-ג' (רבים יותר משנה ג', ובודדים עשויים להיות גם משנה ד').

ההכרה בחשיבות הקליניקות כחלק בלתי נפרד מהחינוך המשפטי, וככאלה המקנות לבוגריהן מטען מקצועי וערכי יקר ערך, הובילה במהלך השנים לעלייה בביקוש מצד הסטודנטים לקליניקות, ובד בבד לעלייה בהיצע הקליניקות - הן מבחינת מספר הקליניקות והן מבחינת מספר המנחים בכל קליניקה - באופן שמאפשר להן ללוות יותר סטודנטים. כיום, מערך הקליניקות יכול לקלוט כמחצית מן הסטודנטים בכל מחזור, בעוד שכמעט כל תלמידי המחזור מבקשים להתקבל אליו. בשנת תשע"ח השתתפו בקליניקות 140 סטודנטים, מתוך 284 פונים.

5. פעילות מערך הקליניקות מחוץ למסגרת הקליניקות הספציפיות

מעריך הקליניקות, שכאמור כולל מלבד הצוות הקליני והצוות האקדמי גם צוות מינהלי והנהלה, עוסק בין היתר בנושאים ובפרויקטים שהינם חיצוניים לכל אחת מהקליניקות.

נושא מרכזי בהקשר זה הוא גיוס משאבים מאסיבי למערך בכללותו. הגיוס נחוץ משום שהממשלה, באמצעות הוועדה לתכנון ולתקצוב (ות"ת) הפועלת ליד המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג), אינה מתקצבת כיום את מערכי הקליניקות בבתי הספר למשפטים. זאת למרות שאין חולק באשר לתרומתו הרבה של החינוך הקליני להכשרתם של סטודנטים לתואר ראשון במשפטים. גיוס המשאבים של מערך הקליניקות נעשה השנה לראשונה בשיתוף פעולה הדוק עם הפקולטה למשפטים, ובמיוחד עם הדקאן ועם המשנה לדקאן לפיתוח משאבים. המובילה של פעילות זו בקליניקות הייתה מנהלת פיתוח המשאבים והפרויקטים של המערך, בליווי משמעותי של המנהל המקצועי והמנהל האקדמי.

נושא חשוב נוסף שבאחריות המערך הוא מתן מעטפת מינהלית שתספק לצוות הקליניקות תנאי עבודה נאותים ככל האפשר (במסגרת המגבלות התקציביות). המובילה של פעילות זו הייתה הרכזת האדמיניסטרטיבית של המערך, בסיוע המנהל המקצועי.

עוד תפקיד חשוב של המערך, אשר מופקד בידי הנהלתו (המנהל האקדמי והמנהל המקצועי), הוא ללוות את הפעילות המקצועית של צוות הקליניקות, להתעדכן לגביה באופן שוטף, ליעץ, לכוון ובמידה מוגבלת לפקח על כיווני הפעולה המרכזיים שלו. במסגרת זו הושקעו בשנת תשע"ח משאבים לא מעטים, הן של צוותי הקליניקות (בעיקר הצוות הקליני אך בשיתוף הצוות האקדמי), והן של מנהלי המערך, בהכנה ובטיוב של תוכניות עבודה שנתיות עבור כל אחת מהקליניקות לשנת הלימודים הקרובה. פעילות זו, של ייעוץ והכוונה מוסדיים-ארגוניים, מסייעת להגשים טוב יותר את מטרות הקליניקות שהוצגו לעיל, ובמיוחד את המטרה השנייה - החברתית-משפטית - במישור העקרוני שלה (פעילות אימפקט לשיפור רוחבי ומשמעותי של החברה והמשפט בישראל).

עוד נזכיר שני פרויקטים גדולים שמקיים מערך הקליניקות ביישוב ג'סר א-זרקא, שחלק משמעותי מהם מתנהל מחוץ למסגרת של קליניקות ספציפיות, ועל כן הם חייבו בשנת תשע"ח השקעת משאבים משמעותית מהצוות הכללי של המערך. פרויקט אחד הוא קידום תעסוקתי כלכלי של היישוב, הממומן על ידי תוכנית MEPI של ממשלת ארה"ב, ואשר מנוהל על ידי מערך הקליניקות (בראשות המנהל המקצועי ובסיוע ניכר של מנהלת פיתוח המשאבים והפרויקטים), ביחד עם ארגונים שותפים. לפרויקט זה יש חלק משפטי הנוגע להדרכות בתחום זכויות עובדים, והוא נעשה על ידי הקליניקה לזכויות עובדים באמצעות סטודנטים ערבים שלומדים בה (כפי שייסקר בהמשך הדו"ח). בנוסף יש לפרויקט חלקים לא משפטיים, שעניינם הכשרות תעסוקתיות ועסקיות לתושבות ותושבי היישוב. בחלקים אלה הקליניקות הספציפיות אינן מעורבות, אלא רק הצוות הכללי של המערך. הפרויקט השני הוא קידום והעצמה של המועצה המקומית של ג'סר א-זרקא. פרויקט זה ממומן על ידי האיחוד האירופי, ומערך הקליניקות משמש בו שותף שאינו מנהל. חלקים מהפרויקט הם משפטיים, ונעשים על ידי הקליניקה לזכויות אדם והקליניקה לזכויות עובדים (כפי שייסקר בהמשך הדו"ח). חלקים אחרים אינם משפטיים, ובהם מעורבים במידה מסוימת המנהל המקצועי ומנהלת פיתוח המשאבים והפרויקטים של המערך.

* * *

להלן נסקור את עיקרי פעילותה של כל אחת מהקליניקות בשנה החולפת. **בפתח כל אחד מהפרקים מובאים חלקים כלליים, שקריאתם לבדם יכולה להיות מקבילה לקריאת "תמצית מנהלים" של הדו"ח.**

ב. הקליניקה לזכויות אדם

1. מבוא

בשנת הלימודים תשע"ח פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של פרופ' רונן אברהם ובהנחייתם הקלינית של עו"ד הישאם שבאיטה ועו"ד עדי ניר בנימיני. בקליניקה נטלו חלק 23 סטודנטים.

העשייה המשפטית השנתית בקליניקה עסקה במגוון רחב של תחומים הקשורים בהגנה על זכויות אדם אזרחיות פוליטיות, זכויות חברתיות כלכליות, והגנה על זכויות של קבוצות מיעוט (המיעוט הערבי, קהילת הלהט"ב, בעלי מוגבלות ועוד).

הקליניקה מתמחה בייצוג בבתי-משפט במגוון ערכאות - בהליכים חוקתיים, מינהליים ואזרחיים. הקליניקה ייצגה במהלך השנה הן פרטים והן ארגונים לא-ממשלתיים, שבשםם מוגשות עתירות ציבוריות.

הסטודנטים בקליניקה מעורבים בבחירת התיקים ואף ניתנת להם הזדמנות ייחודית להציע תיקים מטעם בתחילת השנה במסגרת פרויקט "תיקים יזומים". במסגרת פרויקט זה, מתבקש כל זוג סטודנטים להציע תיק משפטי המתאים, לדעתו, לטיפול הקליניקה. על הסטודנטים להגיש מסמך הכולל תקציר של התשתית העובדתית של התיק אותו הם מציעים, ופירוט אודות הטיעון המשפטי המוצע. יתר הסטודנטים בכיתה נדרשים להביע דעתם בכתב ביחס לשתי הצעות אחרות שהועלו על-ידי הסטודנטים ואנו מקיימים מספר שיעורים בכיתה בהם אנו דנים בתיקים שהציגו הסטודנטים. ככל שהדבר מתאפשר ונמצא שהתיק מתאים לטיפול בקליניקה, אנו מקיימים פגישה משותפת של הסטודנטים שיזמו את התיק והלקוח הפוטנציאלי ובוחנים את האפשרות לקדם את הטיפול בתיק בקליניקה במהלך שנת הלימודים.

העבודה המעשית בקליניקה נעשית בזוגות בהנחיית המנחים הקליניים. כל זוג סטודנטים מטפל במהלך השנה במספר תיקים משפטיים. הסטודנטים שותפים בטיפול בתיק בכל שלביו והיבטיו - המפגש עם הלקוחות, כתיבת המסמכים המוגשים לבתי-משפט, הכנת הטיעונים בעל-פה וכדומה.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

השיעורים השבועיים בכיתה עסקו השנה בהיבטים שונים של העיסוק האקדמי והמעשי בזכויות האדם. כך, לדוגמא, נדונו שאלות היחס בין זכויות אדם אזרחיות לזכויות אדם חברתיות, תפקידו של עורך הדין המעוניין לקדם מטרות חברתיות (cause lawyering) וכן דילמות שמעוררת פעילות מסוג זה. כמו כן השיעורים כללו הצגה של הסטודנטים את התיקים עליהם עבדו במהלך השנה, תוך שימת דגש לשאלות של אסטרטגיה דיונית, חוויות ודילמות שעלו בעבודה הקלינית.

בסמסטר א' ביקרנו בכנסת במסגרת אירועי יום זכויות האדם הבינ"ל. הסטודנטים השתתפו בישיבות של ועדות הכנסת, פגשנו את עו"ד ד"ר גור בליי היועץ המשפטי של ועדת חוק חוקה ומשפט ואת ד"ר שירלי אברמי, מנהלת מרכז המחקר והמידע של הכנסת. בסמסטר ב' ערכה הקליניקה סיור בישוב ג'סר א-זרקא. במהלך השנה התארחו בקליניקה גב' נעמה לרנר מארגון בזכות שהרצתה בנושא של הנגשת צדק בהליכים משפטיים ופרופ' אייל גרוס שהרצה בנושא זכויות להט"ב.

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

להלן תתואר עיקר הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה בשנה החולפת, בחלוקה לנושאים הבאים:

- הפליה
- ועדות קבלה
- ייצוג וליווי המועצה המקומית ג'סר א-זרקא
- זכויות אדם והמשטרה
- זכויות חברתיות וכלכליות
- דת ומדינה

4. הפליה על רקע לאום, מוצא, דת, צבע עור, נטייה מינית, מגדר ועוד

א. הפליית ערבים במגורים על ידי המגזר הפרטי

השנה המשיכה הקליניקה במאבק המשפטי כנגד הפליית ערבים במגורים על ידי המגזר הפרטי. הקליניקה המשיכה לטפל בהליכים שהתנהלו בשלוש תביעות אזרחיות שהוגשו בשנים קודמות ועבדה על תביעה אזרחית נוספת. להלן פירוט התביעות.

הפליה על ידי חברות נדל"ן בערים מעורבות

השנה טיפלה הקליניקה, בשיתוף האגודה לזכויות האזרח, בשתי תביעות אזרחיות על הפליה סמויה במכירת דירת מגורים לערבים בערים יפו ולוד כלפי שני זוגות. התביעות הוגשו כנגד שתי חברות נדל"ן שסירבו למכור דירות לערבים באמתלות שונות. בשתי התביעות נעשה שימוש בבוחנים יהודים וערבים, שהונחו על ידי האגודה לזכויות האזרח, וסייעו בחשיפות ההפליה.

התביעות הוגשו בשנה שעברה הן בשם הזוגות שהופלו והן בשם האגודה לזכויות האזרח שתובעת מהחברות פיצויי בשל הצורך להשקיע ממשאביה לחשיפת ההפליה הסמויה (איתור והנחיה של בוחנים כאמור). תביעת האגודה לזכויות האזרח נסמכת על פסיקה דומה בארה"ב וכן על סעיף 7 לחוק איסור הפליה במוצרים ושירותים, המאפשר בנסיבות מסוימות לארגונים העוסקים בהגנה על קבוצות מופלות להגיש תביעה על פי החוק. להלן פרטי התביעות וההליכים שהיו השנה:

ת"א (שלום ראש"צ) (מספר ההליך חסוי לבקשת הצדדים) פלוני נ' חברה פלונית ואח'

סטודנטים: טל אבולוף ואורי שפארך

ת"א (שלום ת"א) 43352-05-17 חליוי ואח' נ' י.ס. ברקת ישראל מגורים ובינוי בע"מ ואח'

סטודנטים: דור פינטו ודפנה תדמור

בתביעה בבית משפט השלום בראשון לציון, הגיעו הצדדים במהלך שנה זו לפשרה לפיה פוצו בני הזוג ב-60,000 ש"ח, והאגודה לזכויות האזרח פוצתה ב-10,000 ש"ח על פעילותה במקרה זה. מנכ"ל החברה ציין שהוא לוקח לתשומת לבו את הטענות שעלו כנגד החברה והתחייב לרענן את הנהלים. חשוב לציין כי בתביעה זו, זהות הצדדים נותרה חסויה לבקשתם. התביעה השנייה ממשיכה להתנהל בבית המשפט כאשר במהלך השנה התנהלו הליכים מקדמיים שונים וכן התקיימה ישיבת גישור שהסתיימה בכישלון.

תביעה נגד משרד התיווך על הפליה בדיוור

השנה המשכנו בטיפול בתביעה שהוגשה בשם תובעת ערבייה שפנתה למשרד תיווך לשכירת דירה בירושלים. לאחר שהתובעת בחרה בדירה שהתאימה לצרכיה, הודיע משרד התיווך לתובעת כי השכרת דירה זו לתובעת אינה אפשרית מאחר והבעלים מסרב להשכיר את דירתו "לערבים ולא תיפוס". בתביעה נטען כי משרד התיווך אחראי בניזקין להפליית התובעת מאחר שתיווך בין התובעת לבין בעלים של דירה שהפלה שוכרים פוטנציאליים ערביים. נטען בתביעה כי חלה חובה מקצועית ומשפטית על משרד התיווך להימנע מלתווך בעסקה כאשר אחד הצדדים מציב תנאים מפלים המנוגדים לחוק ולתקנת הציבור.

השנה טיפלה הקליניקה בהליכים מקדמיים בתביעה, שבמסגרתם תוקנה התביעה והוספו נתבעים נוספים שזהותם לא הייתה ידועה בזמן הגשת התביעה.

תא"מ (שלום י-ם) 25028-02-17 **חאג יחיא נ' ון לואן**

סטודנטים: ח'אולה נאסר וניר מיטרני

הפליית ערבים בפרויקט בנייה גדול בקריית אתא

השנה הקליניקה עבדה על הכנת תביעה נזיקית כנגד חברת בנייה גדולה שמפלה פונים ערבים באופן שיטתי ברכישת דירות מגורים בפרויקט שהחברה בונה בקריית אתא. הקליניקה מייצגת בתביעה זו 4 בני זוג ערבים שהופלו על ידי חברת הבנייה. ההפליה מתועדת בהקלטות שנעשו על ידי הפונים הערבים וכן על ידי פונה יהודי ששימש כטסטר להוכחת ההפליה.

סטודנטים: סמא חדאד ועדי מנסור

ב. ביטול סעיף מפלה בנוהל דיוור ציבורי

במהלך השנה הסתיים בהצלחה הטיפול בעתירה שהוגשה לבית המשפט לעניינים מינהליים בירושלים בשם עמותת "ניסאא ואפאק" (נשים ואופקים), בדרישה לביטול סעיף מפלה בנוהל דיוור ציבורי שמבחין בין נשים יהודיות ללא יהודיות. הסעד המבוקש בעתירה התקבל והמדינה חויבה בתשלום הוצאות משפט בסכום של 4000 ש"ח.

עת"מ (מחוזי י-ם) 17453-08-17 **נשים ואופקים נ' שר הבינוי והשיכון**

סטודנטים: שיר טירן ונמרוד הליבני

ג. הפליה במתן טיפולי פוריות

הקליניקה הגישה השנה תובענה ייצוגית (בשיתוף עם עו"ד חגי קלעי ועו"ד עדי ניב-ויגודה) נגד בית החולים שערי צדק שמפלה נשים שאינן נשואות לפי ההלכה במתן טיפולי פוריות. במהלך השנה התקיים דיון מוקדם בבית המשפט המחוזי ובימים אלו מתקיימים מגעים לבחון אפשרות להגיע לפשרה בתיק.

הטיפול בתיק זה החל בשנה שעברה לאחר קבלת תלונה של זוג נשים לסביות על הפליה בטיפולי הזרעה במרפאת קופת חולים כללית שממוקמת בבית החולים שערי צדק. הוחלט כי בשלב הראשון תוגש התובענה הייצוגית התוקפת את מדיניותו המפלה של בית חולים שערי צדק כמפורט לעיל. תביעה זו הוגשה גם בשם אם יחידנית שבקשתה לעבור טיפולי פוריות בית החולים סורבה. במקביל להגשת התביעה מלווה הקליניקה את זוג הנשים שהופלו בקופת חולים כללית בטיפול במקרה הפרטני שלהן, נשלח מכתב

בנושא לקופת חולים כללית ונשקלת האפשרות לפנות בתלונה לוועדת האתיקה של ההסתדרות הרפואית כנגד הרופאה שסירבה לבצע את הטיפול.

סטודנטים : עדי דובסון ועדי קופילוב

ד. סירוב למימון ניתוח לשינוי מין על ידי חברת הביטוח

הקליניקה הגישה השנה ערעור על החלטת חברת ביטוח שלא לממן ניתוח עליון במסגרת תהליך לשינוי מין בטענה כי אין מדובר בצורך רפואי אלא בהפרעה נפשית. מדובר בסוגיה בעלת חשיבות עקרונית רחבה לכלל קהילת הטרנסגינדרים שסובלים מהפליה קשה בתחומי חיים רבים. הערעור הוגש לחברת הביטוח במסגרת מנגנון התביעות הפנימי. בימים אלו ממתינים להחלטה בערעור, וככל שהוא יידחה יוגש הליך משפטי לבית המשפט.

כמו כן התקיים השנה בפקולטה אירוע דיבייט שבמסגרתו נדון מקרה זה. האירוע התקיים בשיתוף משרד עו"ד פירון, ולקחו בו חלק הסטודנטים בקליניקה שטענו בדיבייט.

סטודנטים : ראמה קבאני ואביה באשה

ה. שינוי מין במסמכי הזיהוי ללא ניתוח לשינוי מין

גם השנה המשיכה הקליניקה לטפל בנושא שינוי סעיף המין במסמכי הזיהוי. אומנם, בעקבות עתירה קודמת של הקליניקה, בוטלה דרישת הניתוח כתנאי לשינוי פרט המין ואף הותקן נוהל חדש, אך המצב בפועל לא השתנה ואף החמיר. בעקבות פעילות של הקליניקה מול משרד המשפטים בניסיון להביא לשינוי מדיניות משרד הפנים, פורסמה הנחיה של היועץ המשפטי לממשלה שמקלה באופן משמעותי את הליך שינוי המין למי שעברו הליך חיצוני משמעותי לשינוי מגדרי. הקליניקה פנתה השנה בשם טרנסגינדר שביקש לשנות את סעיף המין במסמכי הזיהוי על פי הנוהל החדש. בעקבות הפנייה, שינה משרד הפנים את מינו של הפונה.

סטודנטים : דור פינטו ודפנה תדמור

ו. הפליית מזרחים באתר היכרות אינטרנטי

הקליניקה הגישה השנה בקשה להצטרף כידיד בית משפט בערעור שהוגש לבית המשפט המחוזי על פסק דין של בית משפט שלום בו נקבע שמפעילת אתר אינטרנטי לא מפלה נגד מזרחים באתר ההיכרות שלה. זאת למרות שהמערער הראה (בדרך של "ניסוי") כי בעוד שהמועמדות שלו נדחתה פעמיים, שני מועמדים אחרים בעלי פרטים דומים ושם "אשכנזי" התקבלו כחברים באתר. במסגרת בקשת הידיד הוצגו מחקרים אמפיריים המראים כי הפליה נגד מזרחים קיימת בישראל, בהקשרים הקרובים לשוקי הכרויות וניתחנה את התופעה של הפליה סמויה שהופכת היום שכיחה יותר ויותר.

ע"א (מחוזי ת"א) 4721-11-17 סיסו נ' אינטרמץ בע"מ

5. ועדות קבלה ביישובים קהילתיים ובמושבי עובדים

דחיית בעלי תשובה ממגורים בישוב דתי

השנה המשכנו לייצג את משפחת סורקיס בעתירה לבג"ץ כנגד ההחלטה שדחתה את בקשתם להתקבל למגורים בישוב בר יוחאי. במהלך השנה הסטודנטים היו מעורבים בדיונים שהתקיימו בוועדת ההשגות,

הכנת תגובות משפטיות לוועדת ההשגות ולבית המשפט העליון והכנת טיעון בעל פה. לאחרונה התקבלה החלטה בוועדת ההשגות שדחתה את ההשגה. בכוונתנו להגיש עתירה מתוקנת לבג"ץ כנגד החלטת הדחייה.

בג"ץ 7465/11 סורקיס נ' רשות מקרקעי ישראל ואח'

סטודנטים : נועה גבע ויונתן ליבני

הסדרת פעילות מכוני המיון הפועלים מכוח חוק ועדות קבלה

הקליניקה שלחה פנייה משפטית עקרונית ליועץ המשפטי לממשלה, לראש רשות מקרקעי ישראל ולרשם האגודות השיתופיות בבקשה לפעול להסדרת פעילות מכוני המיון המשמשים בהליכי קבלה ליישובים קהילתיים. פנייה זו נשלחה על רקע אירוע חמור ביותר שנחשף השנה במסגרת הליך שמטופל בקליניקה (בג"ץ סורקיס לעיל) שם התגלה כי ממצאיה ומסקנותיה של חוות דעת מקצועית של מכון מיון, שקבעה כי המשפחה מתאימה לקליטה ליישוב, שונו באופן חד צדדי מהקצה לקצה לבקשת ועדת הקבלה והיישוב תוך הסתרת הדבר ופגיעה קשה ביותר בבני אותה משפחה. טענו כי מקרה זה ממחיש את הסכנה הרבה הטמונה בקיומם של קשרים בין מכוני המיון ליישובים ולוועדות הקבלה וממחיש את הצורך בקביעת כללים שיסדירו את פעילות המכונים, יבטיחו את ניתוק הקשר וההשפעה שיש ליישובים ולוועדות הקבלה על המכונים ויאפשרו בקרה ופיקוח של המדינה על פעילות מכונים אלו.

סטודנטים : נועה גבע ויונתן ליבני

הליכי המיון והסינון במושבי עובדים

הקליניקה הגישה השנה בקשה להצטרף במעמד של ידיד בית משפט לדיון בערעור אזרחי בבית המשפט העליון בשאלת הדין הראוי ביחס להקצאת מגרשים ביישובים חקלאיים, או להתניית מכירת מגרשים באישור של האגודה השיתופית ביישוב, לאור המגבלות על הליכי קבלה בחוק ועדות קבלה ולאור התמורות והשינויים שעבר המגזר החקלאי-כפרי בשנים האחרונות.

חוות הדעת שהוגשה מטעמנו לבית המשפט העליון מציגה את השינויים שעברו ביישובים חקלאיים רבים, שאינם בעלי אופי שיתופי או חקלאי מובהק כפי שהיה בעבר. למרות זאת נוצר פער עצום בין הליך הקצאת הקרקעות ביישובים קהילתיים המעוגן בחקיקה ראשית, חוק ועדות הקבלה, לבין הליך הקצאת הקרקעות ביישובים החקלאיים שמעניק שיקול דעת כמעט בלתי מוגבל לאגודה השיתופית בהחלטה על הקצאת קרקעות מדינה. טענו כי השינויים והתמורות שעבר המגזר החקלאי, לצד חקיקת חוק ועדות הקבלה, מחייבים בחינה מחודשת של הליך הקצאת הקרקעות ביישובים החקלאיים כפי שהוא מתבצע כיום. התיק קבוע לדיון בבית המשפט העליון לחודש ינואר 2019.

ע"א 7166/17 ציפורי נ' סטיב ביתן ואח'

סטודנטים : טל אבולוף ואורי שפרך

6. ייצוג וליווי המועצה המקומית ג'סר א-זרקא

הקליניקה מייצגת את המועצה המקומית ג'סר א-זרקא במספר הליכים תכנוניים ומוניציפליים.

הליך הסטת כביש 2 מזרחה

הקליניקה ייצגה את המועצה בעתירה לבג"ץ שהוגשה על ידי היישוב בית חנניה כנגד ההחלטה להסיט את הכביש. הסטודנטים היו מעורבים בכתיבת התגובה לבג"ץ. השנה התקיים הדיון בבית המשפט העליון. הסטודנטים היו מעורבים בהכנה לדיון.

בג"ץ 600/17 ועד בית חנניה נ' ממשלת ישראל ואח'

תכנית מתאר כוללת ליישוב

הקליניקה הייתה מעורבת השנה בליווי הכנת תכנית המתאר ליישוב ובהגשת ערר למועצה הארצית לתכנון ובנייה. דיון במועצה הארצית לתכנון ובנייה התקיים בחודש מאי 2018.

בקשה להרחבת גבולות שיפוט וחלוקת הכנסות

הקליניקה מלווה את המועצה בבקשה להרחבת שטחי השיפוט של המועצה. במהלך השנה התקבלה החלטה של הוועדה בנוגע לחלוקת הכנסות ליישוב. הקליניקה ייעצה וליוותה את המועצה בהכנת תגובה ראשונית להמלצה.

טיפול בבעיות המים והביוב ביישוב

אחד החסמים המשמעותיים המקשים על היישוב ג'סר א-זרקא בשיקום משק המים והביוב הוא העדר תאגיד מים שמוכן לקלוט את היישוב לתוכו. הסטודנטים הכינו חוות דעת משפטיות בהן בחנו את הסוגיה המשפטית וסקרו את הפתרונות האפשריים. הוכן מכתב מיצוי הליכים למדינה הדורש מהמדינה להתערב בעניין ולכפות על תאגיד מים וביוב לקלוט את היישוב, בשל המצוקה הקשה שהיישוב מצוי בה.

סטודנטים: אביה באשה וראמא קבאני

7. זכויות אדם והמשטרה

א. פגיעה בחופש ההפגנה

השנה הקליניקה הגישה ערעור על פסק דין שהתקבל בשתי תביעות נזיקין כנגד משטרת ישראל שהוגשו בשם קבוצה של מפגינים על פגיעה קשה בחופש ההפגנה וחופש הביטוי. במהלך הפגנה שקטה וחוקית שהתקיימה במרכז תל אביב, הורתה המשטרה על הפסקת התהלכה באופן אלים ובלתי חוקי. כמו כן, המשטרה עצרה באופן אלים ושרירותי את אחד המפגינים, חקרה אותו באופן אלים, מבזה ומשפיל והחזיקה אותו במעצר משך לילה שלם. בנוסף, המפגין הועמד לדין פלילי שבסופו הוא זוכה באופן מוחלט תוך שבית המשפט מותח ביקורת קשה על התנהלות המשטרה (לגבי המפגין שנעצר הגישה הקליניקה תביעה נפרדת בשנה שעברה).

בפסק דין שהתקבל בשתי התביעות, קיבל בית המשפט את טענת התובעים לפיה עצם הפרת הזכות להפגין מזכה את חברי הקבוצה בפיצוי. יחד עם זאת, בית המשפט פסק סכום פיצוי בסך 500 ש"ח בלבד לכל מפגין וכן פיצוי בסך 7,000 ש"ח לשני מפגינים שנעצרו.

הקליניקה הגישה ערעור כנגד הסכומים הנמוכים שנפסקו. המדינה הגישה ערעור שכנגד. הדיון בערעור נקבע ל-29.10.2018.

ע"א (מחוזי ת"א) 40756-09-17 פרנקוביץ ואח' נ' מדינת ישראל

סטודנטים : מיאר דראושה, אפרת פדידה ונור אברהים

ב. אלימות שוטרים

הקליניקה הגישה השנה תביעה נזיקית בגין תקיפה שבוצעה לפני מספר שנים על ידי שוטרים כנגד עצור בתחנת המשטרה. כתוצאה מהתקיפה, נחבל העצור באופן קשה בידו. התובע נותר מוחזק במעצר ללא טיפול משך שעות ארוכות ורק לאחר שהחמיר מצבו נלקח לטיפול בבית החולים. למרות חומרת האירוע, לא נמצא במסמכי המשטרה תיעוד כלשהו על החבלה בידו או אף על לקיחתו על ידי השוטרים לבית החולים. כתוצאה מהחבלה, נגרמה לתובע נכות צמיתה בידו. טרם הוגש כתב הגנה.

ת"א (שלום ת"א) 52611-05-18 קוסינסקי נ' מדינת ישראל

סטודנטים : טל אבולוף ואורי שפארך

ג. איזוק בפומבי

הקליניקה טיפלה השנה - בשיתוף הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי - בהגשת תביעת נזיקין בשם עציר שהובל בפומבי כשהוא אזוק בידי וברגליו. במסגרת התביעה אנו מייחדים מקום נרחב לכך שקיימת פרקטיקה פסולה ולא חוקית של הובלת עצורים אזוקים בפומבי, תוך השפלתם וביזויים במרחב הציבורי. בתביעה אנו עומדים על כך שלמרות שנמתחה על המדינה ביקורת קשה בעבר, מקרים אלו ממשיכים ונראה כי המשטרה ושירות בתי הסוהר אינם מפנימים את הפגיעה הקשה שאיזוק בפומבי גורם לעצורים ולזכויותיהם.

סטודנטים : דפנה תדמור ודור פינטו

ד. מעצר שווא

השנה סייעה הקליניקה בהכנת תביעה קטנה לאדם שנעצר בגין חשד לעבירת רכוש בגין מעצר שווא. במקרה זה, בית המשפט שדן בהארכת מעצרו של העצור קבע כי העצור ישוחרר באופן מיידי אם לא יזוהה על ידי המתלוננת במהלך מסדר זיהוי שנעשה באותו יום. למרות שהעצור לא זוהה, הוא נותר במעצר ליום נוסף. בתביעה שהוכנה, תובע העצור פיצוי בגין מעצר השווא הבלתי חוקי בסך 30,000 ש"ח.

סטודנטים : ח'אולה נאסר וניר מיטרני

8. זכויות חברתיות כלכליות

א. הזכות לחשמל

הקליניקה המשיכה השנה בפרויקט ביסוס הזכות לחשמל כזכות יסוד ובחינת מדיניות חברת החשמל לגביית חובות. עבודת הסטודנטים השנה כללה מספר מרכיבים :

1. טיפול בעתירה העקרונית שהוגשה לבג"ץ, בה טענו כי פעולת ניתוק חייבים מחשמל לצורך גביית חוב חשמל מבוצעת כיום בחוסר סמכות, מאחר שרשות החשמל לא קבעה אמות מידה מהותיות

המסדירות את הסוגיה והסתפקה במספר הוראות לאקוניות וטכניות לגבי פרוצדורת ההתראה לפני ניתוק.

בג"ץ 214/17 רום ואח' נ' רשות החשמל ואח'

2. בעקבות העתירה פורסמו השנה אמות מידה חדשות. הסטודנטים עסקו השנה בניתוח אמות המידה החדשות ובחינת הקשיים והבעיות שמעלות אמות המידה החדשות ויישומן בשטח. כמו כן הוכן מסמך הנחיה המנגיש לציבור הרחב ולעובדים סוציאליים בלשכות רווחה את ההוראות החדשות שנקבעו על ידי הרגולטור בנוגע לניתוקי חשמל.

3. ליווי ותמיכה בעובדים סוציאליים וטיפול מול רשות החשמל וחברת החשמל בעשרות רבות של מקרים פרטניים של ניתוקי חשמל. הטיפול כולל קבלת המקרה, ניתוח משפטי שלו, קבלת מידע ומסמכים רלוונטיים מהפונים, ניסוח פנייה לחברת החשמל ורשות החשמל וטיפול בנושא עד למציאת פתרון.

סטודנטים: שי אילוק ואיתמר לוי

ב. הרחקת פעוטות בסיכון ממעונות יום

כאמור, פרויקט "תיקים יזומים" הינו תרגיל פדגוגי שבמסגרתו אנו מבקשים מכל זוג סטודנטים בקליניקה להציע תיק יזום מטעמו, על נושא שקשור לעולם זכויות האדם ומעניין אותנו, ובמידת האפשר אנו ממשיכים במהלך השנה את הטיפול בתיק.

אחד התיקים השנה שהטיפול בו החל בדרך זו הינו בסוגיית הרחקת פעוטות ממעונות יום בגלל חובות של הוריהם. הסטודנטים ביצעו מחקר משפטי בנושא, יצרו שיתופי פעולה עם עובדים סוציאליים ברחבי הארץ לאיתור מקרים פרטניים ולבסוף יצרו שיתוף פעולה עם האגודה לזכויות אזרח לצורך פעולה עקרונית לשינוי המדיניות.

פעילות זו הובילה לשינוי המדיניות ולהודעה של משרד הרווחה כי בכוונתנו לתקן את המצב.

סטודנטים: שי אילוק ואיתמר לוי

ג. הזכות לבריאות וזכויות בעלי מוגבלות

הפליית נשאי HIV בבתי אבות

נמשך השנה הטיפול בתביעה אזרחית בשם נשא HIV שהופלה בקבלה לבית אבות בשל נשאותו. מדובר בתיק פרטני בעל חשיבות עקרונית רחבה נוכח קיומם של מקרים רבים בשטח בהם בתי אבות מסרבים לקלוט נשאי HIV. מקרים אלו הופכים עקרוניים וחשובים במיוחד לאור העלייה בתוחלת החיים של נשאי ה-HIV והזדקנות אוכלוסיית הנשאים.

השנה עבדו הסטודנטים על הכנת תצהירי עדות ראשית והכנה לחקירות הנגדיות. לשם ביסוס גרסתנו העובדתית היה צורך להכין חמישה תצהירי עדות ראשית וכן להגיש בקשה לבית המשפט לזימון עד. הסטודנטים היו שותפים באופן צמוד ומלא לכל הפעולות הללו. דיון הוכחות בתיק קבוע לחודש אוקטובר 2018.

ת"א (שלום פ"ת) 10690-01-17 בקרמן נ' בית אבות נאות יהוד

סטודנטים: שיר טירן ונמרוד הליבני

הפליית אדם עם כיסא גלגלים בטיסה

נמשך הטיפול בתביעה אזרחית לבית משפט השלום לפיצוי אדם עם כיסא גלגלים שהורד מטיסה בשל טענת חברת התעופה כי אינה יכולה להטיס את כיסא הגלגלים הממונע שלו. התביעה הוגשה נגד חברת ישראייר, חברת התעופה הזרה והחברה שמספקת את שירותי הקרקע בנתב"ג.

השנה התקיים דיון בבית המשפט ושיבת גישור. הסטודנטים היו מעורבים באופן פעיל בתיק, בהכנת כתב תשובה לבית המשפט, חוות דעת משפטית והיערכות לדיון.

ת"א (שלום) 16943-07-17 **ולדי גור ארי נ' ישראייר ואח'**

סטודנטים: שי אילוק ואיתמר לוי

פנייה למשרד הבריאות בנוגע לפיקוח על תוספת התקציב לפריפריה שניתנת לקופות חולים

מזה שנים, משרד הבריאות מקצה לקופות החולים תוספת תקציב משמעותית במטרה לצמצם את הפערים בין הפריפריה למרכזי הערים בהספקת שירותי בריאות. אלא שמשרד הבריאות אינו מפקח על השימוש בכספים אלה ולכן לא ניתן לוודא שכספים אלה מוקצים בפועל למטרה אליה יועדו. בעקבות מצב זה, השנה פנתה הקליניקה למשרד הבריאות בשמם של אגודת הגליל – האגודה הערבית למחקר ושירותי בריאות, רופאים לזכויות אדם והאגודה לזכויות האזרח, בדרישה לקבוע מנגנון הכולל פיקוח של משרד הבריאות וכן דיווח תקופתי של קופות החולים שיבטיח כי תוספת התקציב לפריפריה אכן מושקעת בפריפריה.

משרד הבריאות השיב לאחרונה לפנייתנו ועדכן כי הוא יבצע ניתוח של הנתונים בנוגע להוצאות והכנסות קופות החולים בחלוקה לאזורי הפריפריה והמרכז וכן יעדכן אותנו במועד פרסום הנתונים.

סטודנטים: טל אבולוף ואורי שפרך

פנייה להנגשת קורסים לרענון נהיגה ומבחנים עיוניים של משרד הרישוי לחרשים וכבדי שמיעה

פנינו השנה בשם המכון לקידום החרש בישראל למשרד הרישוי בדרישה להנגיש את המבחנים העיוניים לנהיגה בעל פה (מבחני תיאוריה), וכן את קורסי ריענון נהיגה ונהיגה מונעת, לאוכלוסיית כבדי השמיעה והחירשים באמצעות הספקת שירותי תרגום לשפת הסימנים. מסתבר שמשרד הרישוי אינו מנגיש שירותים אלה אף שהוא חייב לעשות כן. טרם התקבלה תשובה ממשרד הרישוי. בין לבין, שירותים אלה הופרטו לאחרונה והמצב כיום אינו ברור. אם השירותים לא יונגשו גם לאחר ההפרטה, תגיש הקליניקה עתירה לבית המשפט.

סטודנטים: עדן ארדינסט ולילה סרור

9. דת ומדינה

א. הקמת בית ספר ממלכתי חרדי

הקליניקה הגישה פנייה עקרונית בשם קבוצת הורים בפתח תקווה להקמת בית ספר ממלכתי חרדי בעיר. הפנייה נשלחה למשרד החינוך ולעיריית פתח תקווה. הפנייה לא נענתה באופן פורמלי. עם זאת בין הצדדים התקיימו מגעים ובהם נראה היה כי קיימת נכונות לבחון הקמת בית ספר ממלכתי חרדי בשנת הלימודים הבאה.

ככל שייראה כי הבנות אלו לא יתקדמו, תיבחן האפשרות להגיש עתירה מינהלית בנושא ולדרוש מהמדינה להקים מסגרות ממלכתיות חרדיות לציבור חרדי המעוניין בכך.

סטודנטים: שיר טירן ונמרוד הליבני

ב. קבורה אזרחית

גם השנה נמשך פרויקט הסיוע לאנשים להגיש תביעות לבית המשפט לתביעות קטנות כנגד המדינה להשבת כספים שנאלצו לשלם בגין קבורה אזרחית של יקיריהם. בפרויקט נוטלים הסטודנטים חלק פעיל ביותר, החל מפגישה עם לקוחות ועד להכנת התביעות וליווי בבית המשפט. במהלך השנה, הוגשו שלוש תביעות קטנות בנושא.

סטודנטים: עדי קופילוב, עדי דובסון, נועה גבע, יונתן ליבני

ג. הקליניקה לזכויות ניצולי שואה וא/נשים בזקנה

1. מבוא ותמצית

בשנת הלימודים תשע"ח פעלה הקליניקה בהנחייתם האקדמית של פרופ' זיוה ברונר (בשנה האחרונה לפני פרישתו לגמלאות) ופרופ' דפנה הקר, ובהנחייתן הקלינית של עו"ד יעל הבסי-אהרוני ועו"ד ליעד סטרולוב. בקליניקה נטלו חלק 20 סטודנטים.

בשנה זו הקליניקה הרחיבה באופן משמעותי את פעילותה בתחום הזקנה, הן ברמה האקדמית והן ברמה הקלינית. היא המשיכה לעסוק בנושאי רוחב רבים הנוגעים לניצולי שואה ולזכויותיהם, כמו גם במתן שירות לניצולי שואה בתחומים הנוגעים לגילם ולמצבם הרפואי. לצד זאת העניקה הקליניקה שירות גם לא/נשים בזקנה אשר אינם ניצולי שואה.

הקליניקה מאמינה במתן שירות מונגש ככל האפשר לניצולי השואה ולא/נשים בזקנה, ולכן הרוב המוחלט של לקוחות הקליניקה זוכים ל**ביקור בית מקצועי** מטעמה. זהו **שירות ייחודי** שכמעט אינו מסופק על ידי גורמים משפטיים אחרים המטפלים באוכלוסיות אלה. ביקורי הבית נערכים על ידי אחת מעורכות הדין של הקליניקה, בליווי צוות סטודנטים. הסטודנטים אמונים על המשך הקשר הישיר עם הלקוחות לאחר הביקור, וזמינים לכל שאלה.

בנוסף לביקורי הבית ביקרה השנה הקליניקה **ביקורים תקופתיים ב-6 מרכזי יום** של קשישים הפועלים בדרום תל אביב, קיימה שם הרצאות על זכויות של א/נשים בזקנה, וקיבלה במקום קהל בנושאים שונים.

השנה טיפלה הקליניקה **בכ-400 פונים ובכ-40 תיקים**. מבין הפונים, כ-170 פניות - אשר התקבלו ממקורות שונים (פניות טלפוניות, פניות של ארגונים ועובדים סוציאליים, פניות באמצעות הדואר האלקטרוני, פניות במרכזי היום ועוד) - טופלו בדרך של בחינת מסמכים ומתן ייעוץ משפטי אישי. עוד כ-200 פניות טופלו בדרך של ייעוץ טלפוני ראשוני והפניה לגורמים מתאימים.

פן מרכזי בעבודת הקליניקה הוא שבכל תיק פרטני בו היא עוסקת נבחן **גם ההיבט העקרוני**. השנה עסקה הקליניקה בנושאים עקרוניים רבים הנוגעים לניצולי שואה ולא/נשים בזקנה, ובהם הנושאים הבאים (פירוט על כל אחד מהם יובא בהמשך):

1. **דרישה לכינוס מחדש של ועדת שני**. ועדה זו קבעה בעבר איזה מחלות יוכרו כקשורות לרדיפות הנאצים ללא צורך בהליך הוכחה פרטני, וקיים צורך חיוני לעדכן את קביעותיה.
2. **הגבלת שכר הטרחה** הנגבה מניצולי שואה על ידי עורכי דינם.
3. **השתתפות המדינה במימון אשפוז סיעודי** לניצולי שואה.
4. **ייפוי כוח מתמשכים** לניצולי שואה ולא/נשים בזקנה, המאפשרים להם לקבוע מראש הוראות באשר לאופן שבו יטופלו בהיבטי החיים השונים (בריאותית, כלכלית וכוי) כאשר לא יוכלו לקבל החלטות בעצמם.
5. **מתן הוראות לקבורתו של אדם** - יצירת מסגרת משפטית שבה אדם יוכל לתת הוראות מחייבות באשר לאופן שבו ירצה להיקבר.
6. **גישור ואפוסטרופסות** לניצולי שואה ולא/נשים בזקנה.
7. **דיוור ציבורי** לניצולי שואה ולא/נשים בזקנה.
8. **בעיות צרכנות** הייחודיות לא/נשים בזקנה, כגון התופעה הרחבה והקשה של ניצול קשישים על ידי חברות שיווק טלפוניות. בנוסף לייצוג בתיקים פרטניים, הקליניקה עורכת מחקר משפטי

לשם מציאת פתרונות מערכתיים לתופעה. כמו כן היא סייעה בהכנת תובענה ייצוגית בתחום זה, וכיום היא בוחנת את האפשרות להגיש גם בעצמה תובענה ייצוגית נוספת.

בהמשך נציג גם דוגמאות לתיקים פרטניים נבחרים שטופלו השנה על ידי הקליניקה, ובהם עלו בין היתר הנושאים הבאים:

1. זכאות רטרואקטיבית לתגמולים לניצולי שואה יוצאי בולגריה (זהו תיק פרטני אך תוצאתו עשויה להשפיע על אלפי ניצולים נוספים, ויש בו גם כדי להדגים את חשיבות הייצוג ההוליסטי שהקליניקה מעניקה ללקוחותיה).
2. זכאות רטרואקטיבית לתגמול לפי הכנסה.
3. עצירת פינוי מהדיור הציבורי.
4. ייצוג בהליכי מינוי אפוטרופוס.
5. מימוש רצונה של אישה תחת אפוטרופסות.
6. זכאות לשעות סיעוד.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

הסמסטר הראשון של שנת הלימודים החולפת עסק בהתפתחות המשפטית של הפיצויים לניצולי שואה בישראל, משנות החמישים ועד היום. תחום זה התפתח בשלושה מסלולים אשר השפעתם ההדדית ניכרת – החקיקה אשר החלה עם חקיקת חוק נכי רדיפות הנאצים, התשי"ז-1957 והתיקונים הרבים שנעשו בו לאורך השנים, עבור בחקיקת חוק ההטבות לניצולי שואה, התשס"ז-2008 ובתיקוני החקיקה אשר נעשו במסגרת התכנית הלאומית בשנת 2014 ועד תיקונים אשר נעשים מדי שנה וממשיכים להרחיב ולהיטיב עם ניצולי שואה ובני זוגם. לצד החקיקה עשה בית המשפט צעדים מהפכניים בהרחבת מעגלי הניצולים לאורך השנים, אך גם הציב גבולות ברורים להרחבה זו, כאשר השנה ניתן פסק דין הדוחה את תביעתם של יוצאי עיראק לתגמולים. בשנים האחרונות התפתח מסלול הכרה נוסף של החלטות מינהליות אשר באמצעותן מורחב מעגל הניצולים שלא דרך חקיקה או פסיקה, אלא באמצעות הכרזה של שר האוצר. כל אלו יחד יוצרים פסיפס משפטי מרתק כאשר כל מסלול משפיע ומושפע מהשניים האחרים. בשיעור דנו במשמעות ההתפתחויות והמסלולים השונים וכיצד מסלולי ההכרה משפיעים על זכויות ניצולי השואה ועל השיח בתחום זה בכלל.

בסמסטר השני עסקנו במפגש הרב מימדי בין המשפט והזקנה. בין היתר עסק הקורס בהשלכות השונות של הזדקנות האוכלוסייה, בארץ ובעולם, בתחום ההורשה וכן בתיקונים האחרונים בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות. בקורס התארחו מרצים בולטים מתחומים שונים. בין היתר הרצו בקורס השופט משה דרורי שניהל עם הכיתה דיון מרתק על זקנה ומשפחה במשפט העברי; עו"ד נסרין אעלמי-קבהה דנה בזקנה בחברה הערבית; ד"ר כרמל שלו בחכמת הזדקנות – אמפתיה, אכפתיות, חמלה וחוסן; עו"ד מתן רבינוביץ הציג את מחקרו על זקנים בהתחדשות עירונית.

כמדי שנה, המטלה האקדמית המסכמת את שנת הלימודים הייתה קיומו של ראיון עם אדם בזקנה החיה/ בעוני. ראיונות מרתקים אלו הוצגו בכיתה ובהמשך מתבקשים הסטודנטים לכתוב על בסיסם עבודה המתייחסת למקומו של המשפט בחייו של האדם בזקנה. הנושאים העולים בראיונות אף מהווים בסיס להמשך הפעילות של הקליניקה ולפרוייקטים עתידיים.

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

הקליניקה ממשיכה לעסוק בזכויותיהם של ניצולי שואה בעיקר לאור שינויים בשנים האחרונות, הן בגרמניה והן בישראל: החלטות מינהליות, הרחבת מעגל הניצולים וההכרה בגטאות נוספים, רבים מהם בבולגריה, הביאו לשינוי מהותי בזכויותיהם של הניצולים.

ראשית, ניצולי הגטאות ה"חדשים" זכאים לשיפור משמעותי בזכויותיהם ברשות לזכויות ניצולי שואה. אלא שכפי שיתואר להלן, הרשות לא מיהרה לעדכן את הניצולים בדבר שיפור זה ואף במכתב העדכון הטענה אותם לחשוב כי עליהם לפנות לוועידת התביעות עוד בטרם יפנו אליה. התנהלות זו גרמה לניצולים נזק אשר נאמד בעשרות ואולי מאות אלפי שקלים.

שנית, ההכרה בגטאות אלו הביאה לאפשרות לזכות ברנטה סוציאלית מגרמניה. הטיפול ברנטה זו נעשה לעיתים קרובות על ידי עורכי דין אשר למרבה הצער גבו שכר טרחה החורג ממגבלות הדין. הקליניקה עוסקת בנושא זה זמן רב וכפי שיתואר בהמשך, השנה עשתה צעד משמעותי בתחום זה.

עוד עסקה הקליניקה בפניות עקרוניות לרשות בעניין ההכרה במחלות כקשורות לרדיפות ועדכון הכללים בעניין זה, קיזוז ריביות של רווחי הון מתגמולים המתקבלים על ידי הרשות וזכאות בדיעבד לתגמול לפי הכנסה.

בתחום הזקנה הכללי (של ניצולי שואה וזקנים אחרים) הקליניקה פעלה במרחבי עשייה שונים:

הקליניקה ייצגה לקוחות רבים בערכאות שונות – בבית הדין לעבודה בעניין זכאות לגמלת סיעוד, בוועדת ערר בחברת ביטוח בעניין זכאות לתגמולי ביטוח סיעודי פרטי, בוועדת הערר לפי חוק נכי רדיפות הנאצים, בבתי משפט לענייני משפחה בעניין כשרות משפטית ואפוטרופסות.

הקליניקה המשיכה לפעול לקידום מדיניות מיטיבה ומתאימה לא/נשים בזקנה – הקליניקה נפגשה עם גורמים שונים במגזר הציבורי, העסקי והשלישי לצורך קידום של מדיניות מיטיבה לא/נשים בזקנה בתחום הבריאות, המשפט, הכשרות המשפטית, צרכנות, דיור ועוד.

המענה הטלפוני של הקליניקה המשיך לפעול גם השנה. הסטודנטים קיבלו הנחיה צמודה בכל הקשור למענה טלפוני, ובכלל זה כיצד לשוחח עם לקוח, אילו שאלות לשאול/לא לשאול; כיצד להנגיש את הזכויות השונות ללקוחות; מהם הסימנים המעידים על אי מיצוי זכויות; החשיבות של התייחסות למאפיינים ייחודיים של לקוחות זקנים – כיבוד פרטיותו ורצונו של הלקוח לדון בנושאים מסוימים בלבד; וכיצד בזה.

גם השנה לקחו הסטודנטים חלק פעיל בכל שלבי התיקים. כולם ערכו תצפית בדיוני ועדת הערר ורובם אף נכחו בדיונים הנוגעים ללקוחות עמם עבדו.

4. נושאים עקרוניים שבהם עסקה הקליניקה

א. כינוס מחדש של ועדת שני

בשנת 2008 מונתה השופטת (בדימוס) דליה דורנר לעמוד בראש ועדת החקירה הממלכתית בנושא הסיוע לניצולי השואה¹. ועדה זו עסקה בין היתר בדרך השרירותית שבה קבעה הרשות לזכויות ניצולי שואה האם מחלה ממנה סובל ניצול שואה קשורה לרדיפתו על ידי הנאצים או לא. בעקבות ביקורת זו הוקמה על ידי הרשות לזכויות ניצולי שואה ועדת מומחים בראשות פרופ' מרדכי שני הקרויה על שמו. מסקנות ועדת שני², אשר אומצו במלואן על ידי הרשות לזכויות ניצולי שואה, כללו תנאים בהם יוכרו מחלות מסוימות כקשורות לרדיפות ללא צורך בהליך הוכחה פרטני. עד היום מקובלים כללים אלו ונעשה בהם שימוש יום יומי בייצוג מול הרשות ובהליכים משפטיים. אלא שמאז פרסום מסקנות הוועדה התפתח המחקר הרפואי בכל הנוגע למחלות שונות והקשר שלהן לתסמונת פוסט טראומטית בכלל ולשואה בפרט³. כך, במרץ 2018 התפרסם מאמר רחב היקף אשר מצא כי לניצולי שואה סיכון מוגבר ללקות בסוגים מסוימים של סרטן, אשר לא הוכרו על ידי ועדת שני⁴. במקרה אחר, בתיק שייצגה הקליניקה ועסק בהכרה במחלת פרקים, הובא בפני בית המשפט מחקר שפורסם בשנת 2017 והתמקד בקשר בין דלקת פרקים שגרונית לפוסט טראומה אצל נשים. הקליניקה פנתה לרשות לזכויות ניצולי שואה בדרישה לכנס מחדש את ועדת שני או ועדת מומחים אחרת שתבחן מחלות נוספות אשר מובאות בפני הרשות וועדות הערר חדשות לפרקים אך אינן מופיעות במסקנות ועדת שני, וכן שתבחן את ההתפתחות המחקרית הרלוונטית לצורך יצירת כללים מעודכנים. הרשות דחתה את פניית הקליניקה ובשנה הבאה תימשך הפעילות בנושא זה, לרבות בחינת האפשרות לפנות לערכאות.

סטודנטים: תם גנאור ואספיר שלמאייב

ב. הגבלת שכר טרחה הנגבה מניצולי שואה

לאחר מספר שנים של עיסוק בהגבלת שכר הטרחה הנגבה מניצולי שואה הזכאים לרנטה סוציאלית מגרמניה הוגשה השנה על ידי הקליניקה תביעה נגד עו"ד מוביל בתחום זה. התביעה הוגשה במינני ובשיתוף פעולה הדוק עם האגף לסיוע משפטי במשרד המשפטים. התביעה הוגשה בשמם של 10 תובעים בסכום של 120,000 ש"ח. להליך משמעויות עקרוניות רחבות מאוד אשר עשויות להביא להשבה של מאות אלפי שקלים לניצולי שואה רבים.

במהלך השנה טופלו תיקים נוספים בתחום זה, חלקם הסתיימו בפשרה ובחלקם טרם נסתיימו הליכי הפשרה וככל שאלו לא יבשילו יוגשו תביעות.

סטודנטים: דניאל הטוול, דולב הלל, עדי לקח, ואסים נסראללה, לירון סופר, רזאן שלבי

¹ ועדת החקירה הממלכתית בנושא הסיוע לזכויות ניצולי השואה (2008).

² המסקנות מפורסמות כעת באתר הרשות לזכויות ניצולי שואה: <https://mof.gov.il/hrights/Laws/Pages/ShaniCommittee.aspx>

³ לדוגמה, Sadedtzi S, Chetrit A, Freedman LS, Hakak N, Barchana M, Catane R, et al. Cancer risk among Holocaust survivors in Israel A nationwide study. Cancer 2017; 123 33-35, 45

⁴ Ben David R, Biderman A, et al. Elevated cancer risk in Holocaust survivors residing in Israel: A retrospective cohort study, European Journal of Cancer 2018; 95 85-92

ג. השתתפות במימון אשפוז סיעודי לניצולי שואה

בעקבות פניה שהגיעה לקליניקה התברר כי ישנו פער בין זכויותיהם של ניצולי שואה המקבלים גמלת סיעוד מהביטוח הלאומי לבין אלו המקבלים סיוע באשפוז סיעודי על ידי משרד הבריאות. התגמול החדשי לו זכאים ניצולי שואה אינו נכלל במבחן ההכנסות שנערך לזקן בעת בדיקת זכאותו לגמלת סיעוד אך לצורך זכאות לסיוע במימון האשפוז הסיעודי הכנסה זו נכללת בהכנסותיו של המבקש. הקליניקה ניסחה נייר עמדה בנושא וכן גיבשה הצעת חוק אשר תקודם בשנת הלימודים הבאה.

סטודנטיות: אורי כהן, ליאור פולק

ד. ייפוי כוח מתמשכים

עורכות הדין של הקליניקה השתתפו בהסמכה הראשונה שנערכה לעורכי דין לצורך החתמה על ייפוי כוח מתמשכים. מדובר בייפוי כוח שניתן על ידי אדם בהתאם לתיקון חקיקה שנחקק לאחרונה, אשר מאפשר לו לקבוע מראש הוראות באשר לאופן שבו יטופל בהיבטי חייו השונים (בריאותית, כלכלית וכו') כאשר לא יוכל לקבל החלטות בעצמו. במהלך שנת הלימודים היו הסטודנטים שותפים להחתמה של מספר ייפוי כוח מתמשכים. אחד מצוותי הסטודנטים אף ערך מסמכי הדרכה כלליים לממנים, לממונים ולעורכי הדין העורכים את ייפוי הכוח. **הקליניקה מתכוונת לפרסם לציבור הרחב את מסמכי ההדרכה הכלליים הללו בשנת הלימודים הקרובה, ולצורך כך היא בוחנת שיתופי פעולה אסטרטגיים עם גופים שונים.**

סטודנטים: הדר אפטרמן, אחמד דיאב, עדי לקח, פאטימה מחמוד, אביב מלין, דינה מץ, לירון סופר, אילן סימקין

ה. מתן הוראות לקבורתו של אדם

בראיונות סוף השנה שערכו הסטודנטים בקליניקה בשנת הלימודים תשע"ז עלה כי א/נשים רבים מבקשים להשאיר לקרוביהם הוראות ביחס לקבורתם. רבים מהם אף מותירים סכום כסף נכבד לצורך מימוש רצונם להיקבר במקום מסוים או בדרך מסוימת. אלא שהתברר כי למעשה אין כל דרך פורמלית לאדם להשאיר את הוראותיו לקרוביו או לאחרים. הקליניקה ערכה השנה מחקר מקיף בנושא, כתבה נייר עמדה המסביר את הבעיה ואת הפתרונות האפשריים. נייר עמדה זה נשלח למספר חברי כנסת אשר עסקו בנושאים דומים בעבר ושניים מהם אף הביעו בכך עניין. בסוף שנת הלימודים הוכנה הצעת חוק שתקודם בשנת הלימודים הבאה.

סטודנטים: דולב הלל ודניאל הטוול

ו. גישור ואפטרופסות

בעקבות עניינה של ד' אשר יובא בפירוט בהמשך, החלה הקליניקה לבחון את הליך מינוי האפטרופסות. סיפורה של ד' הדגיש בפנינו עד כמה חשוב לנהל את הליך המינוי בצורה נכונה, אשר תביא את המשפחה להתארגן סביב מינוי האפטרופסות בצורה מיטיבה. לכן החליטה הקליניקה לבחון את האפשרות לשלב את יחידות הסיוע שליד בתי משפט לענייני משפחה בהליכי מינוי אפטרופוס, כך שיתאפשר תהליך משפחתי תחת הליך משפטי. יובהר כי במקביל ועדה בין משרדית העוסקת בנושא האפטרופסות ממליצה לבחון הקמה של טריבונל חלופי למינוי אפטרופוס אך ברור שפתרון כזה ייקח זמן רב בעוד תגבור יחידות הסיוע והחלת חוק להסדר התדיינויות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה) גם על הליכי אפטרופסות. הקליניקה עובדת על נייר עמדה ותיקון חקיקה שיקודמו בשנת הלימודים הבאה.

ז. דיור ציבורי

סיפורה של א', ניצולת שואה אשר פונתה מדירתה בדיור הציבורי, וכן פניות של ניצולי שואה נוספים המתגוררים בדיור ציבורי או בפתרונות דיור אחרים, הביאו את הקליניקה לבחון הסדרים שונים הנוגעים לדיור ציבורי. בעקבות סיפורה של א' עובדת הקליניקה על נייר עמדה המתייחס לדו"ח ועדת ברביבאי בעניין פינויים מהדיור הציבורי, וכן עורכת ניתוח של נוהל דירות נטושות אשר לטענת חברת עמידר מקנה לה את הסמכות לפנות דיירים ללא הליך משפטי.

סטודנטיות: רותם אבישר, יוליה אודצ'נקו, לירון סופר

ח. צרכנות

מזה מספר שנים עוסקת הקליניקה בתופעת ניצול קשישים על ידי חברות שיווק טלפוניות. השנה טופלו בקליניקה מספר תיקים של זקנים אשר נוצלו על ידי חברה המשוקת שירותים בתחום המחשוב. בנוסף לתיקים הפרטניים עוסקת הקליניקה במחקר משפטי שמטרתו הצעת פתרונות מערכתיים לתופעה. הקליניקה סייעה בהכנת תובענה ייצוגית בתחום זה⁵ ובוחנת אפשרות להגשת תובענה ייצוגית נוספת.

5. דוגמאות לתיקים נבחרים שטופלו השנה

זכאות רטרואקטיבית לתגמולים ליוצאי בולגריה

חיה, מתנדבת שירות ייעוץ לאזרח באחת הרשויות המקומיות באזור המרכז, פנתה אלינו בעניינה של י', ניצולת שואה יוצאת בולגריה. חיה ביקשה רק להתייעץ בעניין אחוזי הנכות של י' אך בדיקת עניינה העלה מספר סוגיות משמעותיות ביותר. צוות הקליניקה הגיע לביקור אצל י', שמע את סיפור חייה ועיין במסמכים הרבים אותם שמרה באדיקות. מהביקור עלה כי י' שהתה בזמן המלחמה בעיירה בבולגריה אשר במשך שנים לא הוכרו תנאי המחיה שם כגטו. י' פנתה לרשות לזכויות ניצולי שואה כבר בתחילת שנת 2015, אז אושרה בקשתה לקבלת מענק שנתי מוגבל מהרשות. בדצמבר 2015 הכירה גרמניה במקום בו חיה י' כגטו. משמעות הכרה זו היא כי תחת המענק השנתי המוגבל הייתה י' יכולה לקבל קצבה חודשית. אלא שהרשות לזכויות ניצולי שואה או כל גורם אחר לא עדכן אותה בשינוי חשוב זה עד לאוגוסט 2016. אף עדכון זה כלל הטעייה חמורה – במכתבה של הרשות הופנתה י' להגיש בקשה בוועדת התביעות ורק לאחר מכן לפנות לרשות לזכויות ניצולי שואה מה שהביא בסופו של דבר לעיכוב משמעותי בקבלת זכויותיה. הקליניקה פנתה לרשות לזכויות ניצולי שואה וביקשה להכיר בי' רטרואקטיבית מיום ההכרה בגטו בו שהתה. הרשות לא ענתה והוגש ערר לוועדת הערר שבבית משפט השלום. דיון בתיק קבוע לאוקטובר 2018. **ההכרעה בו עשויה להשפיע על זכויותיהם של יוצאי בולגריה רבים - ככל הנראה אלפים.**

במקביל, הקליניקה הגישה עם י' בקשות להעלאת אחוזי נכות ולתגמול לפי הכנסה. כמו כן ייצגה הקליניקה את י' מול חברת ביטוח פרטית אשר דחתה את בקשתה לקבלת תגמולים מכוח הביטוח

⁵ <https://www.court.gov.il/NGCS.Web.Site/Viewer/NGCSViewerPage.aspx?DocumentNumber=fecd3228e3b24f7881f9027dc385e812>

הסיעודי הפרטי שרכשה. בימים אלו על יי להחליט האם היא פונה לחברת הביטוח בבקשה חדשה או לפנות לבית המשפט לערער על החלטת החברה.

לבסוף, יי ביקשה לחתום על ייפוי כוח מתמשך בהתאם לתיקון 18 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות. יי הגיעה לקליניקה בלוויית בתה ושתי נכדותיה וחתמה על ייפוי כוח מתמשך לטובתן.

תיק זה מדגים כיצד התרחבות הקליניקה לתחומי הזקנה מאפשרת להעניק לניצולי שואה סיוע הוליסטי בכל תחומי החיים.

סטודנטיות: רותם אבישר ויוליה אודצינקו

זכאות רטרואקטיבית לתגמול לפי הכנסה

א' יוצג על ידי הקליניקה בשנת הלימודים הקודמת לצורך הכרה בו כזכאי לתגמולים מכוח חוק נכי רדיפות הנאצים לאחר שהרשות לזכויות ניצולי שואה דחתה בשרירות וללא בסיס את בקשתו. לאחר שהוכר בזכות הקליניקה, הוסיפה הקליניקה והגיישה עבורו בקשות לקביעת אחוזי נכות וכן לתגמול מוגדל לפי הכנסה (מעין השלמת הכנסה המשולמת על ידי הרשות לזכויות ניצולי שואה). הבקשות אושרו על ידי הרשות אך מועד תחילת זכאותו נקבע למועד הגשת הבקשה ולא למועד בו הוכר כזכאי לתגמולים. הקליניקה פנתה לרשות במכתב בקשה להכיר בזכאותו הרטרואקטיבית. הרשות נענתה לפניה בעניין אחוזי הנכות והעניקה לא' תשלום רטרואקטיבי של כ-6,000 ש"ח. אך בקשת הקליניקה בעניין התגמול המוגדל לפי הכנסה נדחתה. הקליניקה ייצגה את א' בערר על החלטת הרשות. בדיון דחתה השופטת את טענות הרשות והציעה לצדדים להגיע להסכמה. בסופו של דבר הפשרה העניקה לא' 5 מתוך 6 החודשים הרטרואקטיביים אותם דרשנו אשר שווים כ-12,000 ש"ח. בזכות עבודת הקליניקה מקבל היום א' קצבה חודשית בסך של כ-5,700 ש"ח.

סטודנטים: עומר הררי וגיל משולם

עצירת פינוי מהדיוור הציבורי

החתן של א' פרסם פוסטים בפייסבוק על חמותו, ניצולת שואה, אשר חברת עמידר מנסה לפנות מביתה. הפוסט הגיע אל עורכות הדין של הקליניקה וכן אל האגודה לזכויות האזרח. יחד פנינו להנהלת עמידר ולמשרד השיכון בדרישה לעצור לאלתר את פינויה של א' מהדירה אשר לטענת עמידר כי הפינוי נעשה בהתאם לינוהל דירה נטושה של עמידר. אלא שלמחרת כבר הגיעה משאית והוציאה את חפציה של א' מהדירה והחל שיפוץ מסיבי בדירה לצורך אכלוס מחדש. עורכות הדין של הקליניקה והאגודה פנו לבכירי עמידר ומשרד השיכון ובעקבות הלחץ שלהן שינו עמידר ומשרד השיכון את עמדתם, שיכנו את א' במלון באופן זמני והבטיחו לה כי לאחר שיפוץ הדירה היא תשוב להתגורר בה.

ייצוג בהליכי מינוי אפוטרופוס

הקליניקה ייצגה השנה ב-4 תיקי מינוי אפוטרופוס, מתוכם 3 ניצולי שואה. עורכות הדין של הקליניקה מונו על ידי בית המשפט, באמצעות האגף לסיוע משפטי, להביא בפני בית המשפט את עמדת האדם שלו מבקשים למנות אפוטרופוס. בתיקים אלו נערך לפחות ביקור אחד אצל האדם, נבדק כל החומר הרפואי והסוציאלי הרלוונטי, נערכו שיחות עם בני משפחה ולבסוף הוגשה עמדת האדם לו מבקשים והתרשמות של עורכת הדין. באחד התיקים נערך דיון והתקבלו מרבית ההמלצות של הקליניקה בתיק.

במקרים המתאימים, במקביל לייצוג בהליך האפוטרופסות נערך ללקוחות גם תהליך מיצוי של זכויותיהם כניצולי שואה.

כך לדוגמה, פניה טלפונית של חברתה של ד' הביאה את הקליניקה להיות מעורבת הן במיצוי זכויותיה של ד', מהלך אשר הביא לתוספת של כ-3,000 ש"ח בתגמול החודשי שלה, והן להתמנות כאפוטרופוסית לדין בהליך למינוי אפוטרופוס. הקליניקה קיימה מספר פגישות עם ד' ועם בני משפחתה ובסופו של דבר הביאה בפני בית המשפט לענייני משפחה מתווה לניהול ענייניה של ד', אשר התקבל ברובו.

סטודנטים: תם גנאור, אחמד דיאב, עומר הררי, אורי כהן, פאטימה מחמוד, גיל משולם, ליאור פולק, אספיר שלמאייב

ייצוג מבקשי מקלט זקנים

במהלך שנת הלימודים הוכרו על גירוש מבקשי מקלט מאריתריאה וסודאן. נתברר כי בין מבקשי המקלט העומדים בפני גירושי נמצאים כ-250 מבקשי מקלט אשר עברו את גיל 60 והגירוש מהווה עבורם סכנת חיים של ממש. הקליניקה (ביחד עם קליניקה נוספת במרכז האקדמי למשפט ולעסקים ברמת גן) ייצגה 4 מבקשי מקלט זקנים והגישה בשמם עררים לבית הדין לעררים. בכל התיקים ניתן צו ביניים למניעת הגירוש. בהמשך ובמקביל הוחלט על ביטול הגירוש והתיקים נמחקו.

[1.5934142-https://www.haaretz.co.il/news/education/premium](https://www.haaretz.co.il/news/education/premium.1.5934142)

מימוש רצונה של אישה תחת אפוטרופסות

תיק זה החל בפוסט נרגש בפייסבוק בו סיפרה ד' על א', שכנה קשישה וערירית אשר חיה עשרות שנים בדירה צנועה במרכז תל אביב. א' אהבה מאוד את דירתה וסביבתה אך כאשר הדמנציה ממנה סבלה החלה לתת בה את אותותיה מונה לה אפוטרופוס. האפוטרופוס עשה ככל יכולתו כדי להשאיר אותה בדירתה ולדאוג לכל מחסורה. כאשר היה בכך צורך העסיק האפוטרופוס מטפלת סיעודית זרה. כך הגיעה לחייה של א' מטפלת רגישה ומסורה, א', אשר סעדה אותה במסירות ואהבה אין קץ. אלא שכספה של א' אזל והאפוטרופוס שלה הוחלף לעמותה אשר בשל מצבה הכלכלי הגישה לבית המשפט בקשה להעביר את א' למוסד סיעודי. כל מי שהכיר את א' ואי' ידע כי רצונה היה להישאר בבית וכי לא ימצא בשום מקום טיפול כמו שמעניקה לה אי'. ד' לא ידעה מה לעשות וסיפרה בפייסבוק על שכנתה. הפוסט הגיע אל הקליניקה ומיד יצרנו עם ד' קשר והגענו לפגוש אותה, את א' ואת אי'. במהלך השיחה התברר לנו כי א' היא דיירת מוגנת וייתכן וניתן לעשות שימוש בזכויותיה לצורך מימון המשך שהותה בבית. פנינו לעמותה המשמשת כאפוטרופוסית אך זו הבהירה כי בהיעדר מימון נוסף לא תוכל לאפשר לא' להמשיך ולהתגורר בביתה בשל הפגיעה הקשה בזכויותיה של אי'. העמותה הגישה לבית המשפט בקשה להעביר את א' למוסד סיעודי. הקליניקה, במינוי מטעם הסיוע המשפטי, ביקשה להצטרף להליך כאפוטרופוסית לדין. הבקשה אושרה והקליניקה החלה לעבוד על חוות הדעת. במסגרת חוות הדעת נערכו ראיונות עם אנשים אשר היו קרובים לא' - שכנה, האפוטרופוס הקודם, חברת ילדות, הרופא של א' והמטפלת. כולם סיפרו על הקשר שלה לסביבת מגוריה ועל הטיפול המסור לו היא זוכה בבית. במקביל נערכה בדיקה באשר לאפשרויות השונות למימוש זכויותיה של א' בדירה כך שתוכל להמשיך להתגורר בביתה. במהלך העבודה על התיק התברר כי לא' ביטוח סיעודי פרטי אשר לא הופעל על ידי האפוטרופוסים שלה וכך לא רק שנמנע ממנה תשלום, אלא שהיא שילמה לשווא מדי חודש מאות שקלים על הביטוח הסיעודי. הקליניקה עדכנה מיד את העמותה אשר הגישה תביעה לחברת הביטוח. חברת הביטוח הזדרזה לטפל בתביעה ולא' אושר תשלום רטרואקטיבי של עשרות אלפי שקלים וכן תשלום חודשי של כמה אלפי שקלים. סכום זה הספיק על מנת

שא' תמשיך להתגורר בביתה עד לפטירתה בסוף מאי. אי' לא משה ממיטתה של א' עד מותה, ושולמו לה כל הכספים להם היא זכאית על פי חוק.

מאמר שכתב בן זוגה של ג' לאחר מותה של א': <http://debuzzer.com/ilany/88265>

סטודנטיות: אורי כהן, עדי לקח, לירון סופר ואורי פולק

זכאות לשעות סיעוד

א' פנתה לביטוח הלאומי בבקשה לקבל זכאות לשעות סיעוד בשל מצבה הבריאותי. הביטוח הלאומי דחה את בקשתה וא', בעזרת בני משפחה, פנו בערעור לבית הדין ולאגף לסיוע המשפטי לצורך ייצוג. הקליניקה מונתה לייצג את א' בתיק זה ומיד ערכה בדיקה מקיפה של כל החומרים שהוגשו לביטוח הלאומי כמו גם הערכת הביטוח הלאומי את מצבה התפקודי. בבדיקה זו נמצאו מספר עילות לערער על החלטת הביטוח הלאומי. הקליניקה הגישה כתב תביעה מתוקן שלאחריו הציע הביטוח הלאומי לא' פשרה בדמות זכאות מיום ההסכם והלאה. א' והקליניקה עמדו על זכאותה הרטרואקטיבית של א' אך עד לתחילת הדיון הביטוח הלאומי סירב. עם תחילת הדיון הודיע הביטוח הלאומי כי יעניק לא' זכאות לגמלת סיעוד וכן זכאות רטרואקטיבית לתקופה של שנה וחצי, אשר הוענקה לה בדמות תשלום כספי.

סטודנטים: הדר אפטרמן ואילן סימקין

ד. הקליניקה לזכויות עובדים

1. מבוא

בשנת הלימודים תשע"ח פעלה הקליניקה בהנחייתה האקדמית של ד"ר הילה שמיר ובהנחייתה הקלינית של עו"ד עידית צימרמן. בקליניקה נטלו חלק 13 סטודנטיות וסטודנטים.

הסטודנטים עסקו בסוגיות מגוונות מתוך עולם העבודה הישראלי, תוך התמקדות בקידום זכויות עובדים ובפרט בקידום זכויותיהם של עובדים מוחלשים או כאלו המועסקים באופן פוגעני. העבודה התבצעה תוך שימוש בכלים משפטיים שונים כגון ליווי התארגנויות עובדים, תיקי ליטיגציה עקרוניים, קידום מדיניות, מיצוי זכויות ופרויקטים קהילתיים.

בחירת התיקים והפרויקטים נעשית תוך מתן משקל רב להיבטים הפדגוגיים והמיומנויות המשפטיות שירכשו הסטודנטים במהלך העבודה הקלינית, לנושאים מרכזיים בשוק העבודה הישראלי, להכרות עם קבוצות חלשות בחברה ולשיתופי פעולה עם ארגוני החברה האזרחית.

כבכל שנה, חלק מהתיקים והפרויקטים ממשיכים משנים קודמות וחלקם התחילו השנה. בנוסף, השנה התחלנו באפריל פעילות לקידום גישת עבודה לסחר בבני אדם, במסגרת **פרויקט ה-ERC** - מחקר אקדמי המשלב עשייה קלינית בהובלת ד"ר הילה שמיר ובמימון האיחוד האירופי, אשר יימשך 5 שנים.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

בנוסף לתיקים ולפרויקטים שיפורטו להלן, ליווה אותנו, זו השנה השנייה, נושא שנתי. השנה נבחר נושא המשא ומתן. לנושא הנבחר היו אספקטים תאורטיים ומעשיים שנשזרו לאורך השנה. כך, במסגרת זו, ומלבד השיעורים התיאורטיים שנגעו בנושא, עברו הסטודנטים סדנת מו"מ מעשית.

השיעורים בקליניקה מחולקים לשלוש חטיבות: חטיבה אקדמית המשתלבת בנושאי התיקים המטופלים בקליניקה, חטיבה מעשית, בה נכללים שיעורי תיקים ומיומנויות משפטיות, וחטיבת הרצאות האורח, המיועדות לחשוף את הסטודנטים לגורמים מרכזיים ומשמעותיים בשוק העבודה הישראלי. פירוט הנושאים שנלמדו בכל חטיבה מובא בסילבוס.

פעילויות מיוחדות: השנה אירחנו את יעל סיני, רכזת מטה מרכז בכוח לעובדים, לשיחה על פיצה ובירה בנושא חוויות מאחורי הקלעים של מו"מ קיבוצי; ערכנו פאנל הדרן בעבודות מצטיינות של בוגרי השנה הקודמת של הקליניקות ובהשתתפותם; ובסיום השנה ערכנו סיור לימודי בגיסר א-זרקא שהסתיים בארוחת דגים בכפר ובפעילות שהסטודנטים הכינו לכבוד סיום השנה.

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

להלן תתואר עיקר הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה בשנה החולפת, בחלוקה לנושאים הבאים:

- ליטיגציה עקרונית
- התארגנות עובדים
- קידום חקיקה ומדיניות בתחום זכויות העובדים
- הדרכות ומיצוי זכויות
- קווי סיוע

4. ליטיגציה עקרונית

א. הפרת זכויות קשה והעסקה פוגענית העולה כדי החזקה בתנאי עבודות/עבודות כפייה

הוגשה תביעה על סך כ-1,800,000 ש"ח, משותפת לחמישה עובדי בניין טורקים, אשר הועסקו בחברת יילמזלר הטורקית, הרשומה ופועלת בישראל. אופן ההסדרה של העסקת העובדים של חברת יילמזלר משמעותו בפועל, כבילה לחברה, מכיוון שאין אפשרות אמיתית לעובדים לעבור לעבוד אצל מעסיק אחר בענף הבניין. כלומר, סיום העסקתם בחברה, מכל סיבה שהיא, משמעותו איבוד הוויזה וחזרה לטורקיה. מצב זה הוביל לפגיעה אנושה ביכולת המיקוח של העובדים וביכולתם להתנגד לאופן ההעסקה הפוגעני המאפיין את עבודתם בחברה. התובעים מתארים מערכת יחסי עבודה נצלנית וקשה ביותר: הפרה נרחבת של זכויותיהם מכוח חוקי המגן וצווי ההרחבה הענפיים; שעות עבודה ממושכות ללא הפסקה כדין ואיסור על מנוחה; אווירה היררכית צבאית; איומים והשפלות על בסיס יום יומי; אי הקפדה על בטיחות בעבודה והתנכלות לעובדים שנפצעו בתאונות; טיפול רפואי לא מספק במקרי מחלה ותאונות עבודה; החתמה על שטרי חוב גורפים (שניים מהתובעים קיבלו הודעה שהוחל לגביהם בהליך מימוש שטר החוב בטורקיה). העובדים משוכנעים ב"מחנות" בכפר קאסם, במרבית השבוע הם נעולים במתחם ונאסר עליהם לצאת ממנו, הצפיפות במגורים גדולה, אין די מקלחות, שירותים ומים חמים. כל מגע עם העולם החיצון (מרפאות, בנק) מפוקח על ידי נציגי החברה. עובדים שנמלטים - עשויים להיתקל בחוליית לוכדי העריקים של החברה, בצורת איומים ומכות (קרה לשניים מהתובעים).

בהתאם, התביעה שהוגשה כוללת שני חלקים: דרישה לפיצוי בגין שלל ההפרות של חוקי העבודה הישראלים, וניסיון חדשני לבסס עילת תביעה אזרחית המגדירה העסקה פוגענית העולה כדי החזקה בתנאי עבודות/עבודות כפייה.

עד כה, תופעות של עבדות מודרנית/סחר בבני אדם נדונו במישור הפלילי/מינהלי, ובתחום דיני העבודה רק בהקשר של נשים בזנות. אבל, העסקה כמתואר בכתב התביעה שבנדון מהווה לדעתנו, בראש ובראשונה, ניצול קיצוני בשוק העבודה, שמצדיק התייחסות וטיפול במסגרת דיני העבודה, ופיצוי כספי הולם של העובדים. לא למותר לציין בהקשר הזה, שברקע התביעה עומדת גם המגמה להרחיב את ההתקשרויות של מדינת ישראל עם חברות ביצוע בענף הבניין - כלומר חברות זרות שפועלות בישראל ומעסיקות עובדים זרים ממדינתן. הניסיון בעולם - וכאמור גם של עובדי חברת יילמזלר הטורקית - הוא שבסופו של דבר מדובר בהסדר שפוגע קשות בזכויות העובדים, גם בגלל אותה כבילה לחברה, וגם מכיוון שלבסוף בכל הנוגע לזכויותיהם הכלכליות, אלו "מתיישרות" עם הזכויות הנהוגות במדינות המוצא ולא עם אלו המגיעות להם מכוח החוקים בישראל.

על התיק עבדו הסטודנטים חמד סואעד, יסמין אבו סלאח, יערה ברק וענת ויידרגורן.

התיק מטופל במסגרת פרויקט ה-ERC.

ב. פגמים בהסדר העסקה והתגמול של מטפלות המשפחתונים המפוקחים ע"י משרד

העבודה

[הושמט - יושלם בהמשך]

על התיק עבדו הסטודנטיות עמית ברקוביץ ונטלי רזין יחד עם הסטודנטית טליה יושפה, מתנדבת.

ג. שכר עבודה אסירים

נושא זה מטופל על ידי הקליניקה בשיתוף פעולה עם הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי.

אסירים בישראל מחויבים מכוח החוק לעבוד בתקופת מאסרם. סירוב לעבוד או זלזול בעבודה מהווים עבירת כלא. מול החובה לעבוד, קיימת זכות לתגמול כספי עבור העבודה, אלא שזה עומד על סכומים מגוחכים – החל מ-5.5 ש"ח ליום עבודה בעבודות לא יצרניות ועד 13.7 ש"ח לשעה במפעלים פרטיים שפועלים בבתי הכלא, כאשר שכר המינימום עומד היום על 28.49 ש"ח לשעה. בנוסף, במפעלים רבים נהוגה שיטת תשלום לפי תפוקה, שמונעת ממרבית האסירים להגיע אפילו למינימום השעתי הנ"ל. שכר האסירים נדון בהרחבה לפני כ-17 שנים, בבג"ץ שדות, בו נקבע שהשכר המשולם לאסירים עומד במתחם הסבירות, אבל בקושי, וששבי"ס צריך לבחון אותו – ובכלל לבחון את כל ההסדר החוקי של עבודת אסירים שיש בו בעיות רבות. בחלוף 17 שנים, שבי"ס לא יישם את הערות בית המשפט העליון. במקביל, ניתן פסק הדין בבג"ץ הפרטת בתי הסוהר, שהעלה לדיון את הבעייתיות במעורבות של ידיים פרטיות בניהול בתי הסוהר, עניין המשפיע על הדיון בעבודת אסירים במסגרות פרטיות, ומשתלב עם עמדת המשפט הבינלאומי בנושא. לאחר שתיק קודם שהובא על ידי הקליניקות לבית המשפט העליון נמחק בשל שחרור האסיר העותר מהכלא, נוצר קשר עם אסיר בעל יתרת מאסר ממושכת, ונערך מיצוי הליכים לצורך הגשת עתירת אסיר בעניינו. עם פתיחת שנת הלימודים האקדמית תוכן ותוגש עתירת אסיר. במקביל עבדו הסטודנטים על בקשה לפי חוק חופש המידע ועל הכנת מיצוי הליכים העוסק בכלל ההסדר של תעסוקת האסירים, שכן אנו שוקלים גם הגשת עתירה לבג"ץ בנושא.

על התיק עבדו הסטודנטים גיל גובר ודוד פוקס.

ד. אי מתן חופשת לידה לעובדת לאחר לידה

מדובר בעובדת אשר הועסקה כמנהלת חשבונות ביישוב מגוריה והופעל עליה לחץ רב שלא לצאת לחופשת לידה, אלא להמשיך לעבוד במהלכה. התביעה מעלה שאלות רלבנטיות מאד של שילוב עבודה ומשפחה, והקשיים שחוות נשים בשוק העבודה סביב תקופת ההיריון, הלידה וההורות. הסטודנטיות עבדו על מכתב מיצוי ההליכים שהכנתו תסתיים בשנת הלימודים שבפתח.

סטודנטיות: עדן טאטור, ערין חליפא ולילא טוחי.

ה. פיטורי עובד בכיר שלא כדן בעקבות תלונתו על מדיניות מפלה של המעסיק

הקליניקה הגישה תביעה בשם סגן מנהל פנימייה כנגד מעסיקתו בטענה כי פוטר שלא כדן. בפנימייה, שבמהותה אמורה לדגול באינטגרציה בין בני נוער, לומדים בנפרד חניכים מכפרים ערבים ועולים חדשים מחבר העמים. לטענת התובע, ברגע שהביע את דעתו בפני הממונה עליו כי מדיניות זו מנוגדת להנחיות משרד החינוך, כי הוא באופן אישי מתנגד לה ופנה בעניין למנכ"ל בית הספר - נמנע קידומו והוא פוטר מעבודתו. לטענתנו, מדובר בהפליה מחמת השקפה אידיאולוגית לפי חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה ופיטורים בניגוד לחוק הגנה על עובדים (חשיפת עבירות ופגיעה בטוהר המידות או במינהל התקין), ובגינה תבענו פיצוי בגין נזקים ממוניים ובלתי ממוניים. תביעת העובד נדחתה בבית הדין האזורי, תוך שנקבעו על ידי בית הדין קביעות משפטיות שגויות, לטעמנו, גם ביחס לעילות התביעה וגם לגבי משמעות הפרקטיקה של הקלטה במקום העבודה, אותה ביצע העובד בתיק זה. בתחילת השנה התקיים בבית הדין הארצי דיון בערעור שהגישה הקליניקה על פסק הדין, לאחר שהוגשו על ידנו סיכומים מפורטים. טענות התובע לגבי הסיבות לפיטוריו נדחו ונקבע שפוטר בשל אי התאמה, אולם התקבלו טענותינו המשפטיות ביחס לסוגיית

ההקלטה במקום העבודה. פסק הדין המפורט כבר החל להיות מצוטט בערכאות הנמוכות ולעצור את המגמה שהחלה בעקבות פסיקת בית המשפט העליון בעניין **שמואלי**, להקשות על הגשת הקלטות כראיה בבית הדין לעבודה (**קישור**).

סטודנטיות: יערה ברק וענת ויידרגורן

ו. הפליה בקבלה לעבודה על רקע הריזון

הקליניקה הגישה תביעה בעניינה של עובדת אשר הגישה מועמדות למשרה שעל פני הדברים היא עומדת בכל דרישותיה, אולם המעסיק החליט לקטוע את הליך המיון שלה לאחר שהתברר לו שהעובדת בהריזון מתקדם, לכאורה בשל עמדת נציגה מטעמו כי במועד הרלבנטי המועמדת תהיה אם צעירה ולכן לא תתאים לתפקיד. לאחר דחיית מכתב מיצוי ההליכים שנשלח למעסיק, הוגשה תביעה לפיצוי בסך 120,000 ש"ח בגין הפליה על בסיס מין והורות. התיק נקבע להליך גישור בבית הדין לעבודה. הגישור הסתיים בהצלחה, בפשרה לשביעות רצון הלקוחה, בסך 50,000 ש"ח הכפופה לסעיף סודיות. בתיק טיפלו הסטודנטיות שקד הרן ושירה זבצקי.

ז. הפליה בסיום העסקה על רקע גיל - חיוב בפרישה בשל הגעה לגיל פרישה

הקליניקה שלחה (בסיום שנת הלימודים הקודמת) מכתב מיצוי הליכים בשמה של עובדת שקיבלה הודעה על סיום עבודתה כסייעת בגן עירייה בשל הגיעה לגיל פרישה. העובדת הביעה את רצונה להישאר בעבודה, אך המעסיק סירב לשמוע את בקשתה, בניגוד להלכה שנקבעה בעניין **ליבי ויינברגר** ולפיה על המעסיק לשקול בקשה של עובד להישאר בעבודתו גם לאחר הגיעו לגיל פרישה. בתחילת שנת הלימודים, ובטרם הוחל בהכנת התביעה, המעסיק פנה לעובדת והחזיר אותה לעבודתה הקודמת, והטיפול בתיק הסתיים.

ח. הפליה בעבודה בגלל מוגבלות פיזית, נטייה מינית ולאום

הוכן מכתב מיצוי הליכים שני (תגובה למעסיק על תגובתו למכתב מיצוי ההליכים הראשון) וטיוטת תביעה לבית הדין לעבודה בעניינה של עובדת לשעבר של ארגון, הסובלת מנכות פיזית חמורה. העובדת התפטרה מהארגון לאחר שהתבקשה שזוגתה, ערביה נוצרייה, לא תתלווה אליה לעבודה, למרות שכאשר היא ליוותה אותה לעבודה זה היה כמחליפתה של העובדת הסיעודית, ועל מנת לסייע לה בפעולות פיזיות הנובעות מנכותה. הנימוקים שניתנו לבקשה האמורה לא התיישבו עם מדיניות מקום העבודה ביחס למבקרים אחרים במקום, ולטענתנו הם נובעים מדעות קדומות ביחס לנטייתה המינית של העובדת והעובדה שזוגתה היא ערביה.

בשל מצבה הרפואי ונסיבותיה האישיות ביקשה העובדת לקדם הליך פשרה בתיק, אך משזה לא צלח, הוחלט בעת הזו, יחד עם הלקוחה, על הקפאת הטיפול בתיק.

טיפלו בתיק הסטודנטים גיל גובר ודוד פוקס.

5. התארגנות עובדים

בקיץ 2006 הוקם בקליניקה פרויקט ראשוני מסוגו בארץ - לעידוד, סיוע וליווי התארגנות עובדים במקום עבודתם. הפרויקט הוקם כמענה לקשיים הרבים בנושא אכיפת זכויות עובדים, לוואקום שהותירה ההסתדרות בארגון העובדים הלא-מאורגנים, ועל רקע מצבה הקשה והמידרדר של העבודה המאורגנת בארץ. בשנה"ל תשס"ח הפרויקט צבר תאוצה משמעותית, רשם הישגים וצעדים תקדימיים בתחום,

והביא ל"גל" ולמגמה של התפשטות השימוש בכלי של התארגנות-עובדים-בלתי-מאורגנים גם מחוץ לטווח הקליניקה. במסגרת הפרויקט, הקליניקה ליוותה את מהלך ההקמה של ארגון עובדים כללי חדש בישראל, בשם "כוח לעובדים – ארגון עובדים דמוקרטי", אשר מטרתו העיקרית היא העצמת הפעילות לארגון עובדים לא-מאורגנים, ובתוך כך בניית מודל דמוקרטי יותר של ארגון עובדים כללי מזה אשר מוכר בארץ, מודל המבוסס על כוחם של העובדים עצמם. יש לציין כי מאז הקמת ההסתדרות הכללית ב-1920 וההסתדרות הלאומית ב-1934, לא הוקם בארץ עוד ארגון עובדים כללי, ומכאן ברורה תקדימיות המהלך. העבודה בפרויקט הובילה להתמודדות עם בעיות משפטיות וארגוניות מורכבות, שלרובן טרם ניתן מענה בחקיקה ובפסיקה הישראלית. **הקליניקה ממשיכה ללוות ולסייע לארגון כוח לעובדים במהלך זה.**

התארגנות הסגל הזוטר במכללה האקדמית תל אביב יפו

מזה שש שנים מלווה הקליניקה את הסגל הזוטר במכללה האקדמית תל אביב יפו. ההתארגנות נמצאת בשלב מעניין של הטמעת הסכם קיבוצי ראשון, והתחלת הכנות לקראת מו"מ להסכם קיבוצי שני. השנה התמודדנו עם מספר סוגיות משפטיות הנובעות מההסכם הקיבוצי ומעצם קיומם של יחסי עבודה קיבוציים בין הצדדים: החלטה על סגירת הרישום לאחד מבתי הספר במכללה שהובילה להכרזה על סכסוך עבודה, יישום הסכמות בדבר איוש משרות פנויות, התקנת תקנונים חדשים המשפיעים על תנאי העבודה של הסגל בלי עריכת היועצות עמו, יצירת יחסי עבודה עם סגלים נוספים במכללה שהתאגדו גם הם בכוח לעובדים, ועבודה שגרתית של ליווי עובדים בהליכי שימוע ובעיות שונות שעולות בהעסקתם. הטיפול בהתארגנות זו יסתיים השנה, מכיוון שבחלוף 6 שנות ליווי יש קושי להכניס את הסטודנטים בעובי הקורה של טיפול כה מתמשך, ולצד זאת לאחר שיתר הסגלים במכללה התאגדו גם הם בכוח לעובדים, ומלווים על ידי עורכת דין אחרת, יש הגיון מערכתי בכך שכלל הסגלים ילוו על ידה.

את ההתארגנות ליוו הסטודנטיות עדן טאטור ערין חליפא ולילא טוחי.

התארגנות עובדי החברה לפיתוח תיאטרון, מוזיקה, אמנות ומחול - חולון

עובדי "החברה לפיתוח תיאטרון, מוזיקה אמנות ומחול – חולון" הכריזו על יציגות בחודש מרץ 2016. החברה הינה חברת בת עירונית של עיריית חולון אשר מפעילה את מוסדות התרבות בעיר, ביניהם: תיאטרון חולון, מוזיאון הילדים הישראלי, המדיטק, הסינמטק והמרכז הישראלי לאמנות דיגיטלית. עובדי החברה מונים כ-450 איש. התאגדות עובדי החברה התגבשה על רקע תנאי העסקה ושכר שאינם הולמים את עבודתם ותרומתם, בלי כל ביטוי לוותק ובלי ביטחון תעסוקתי. בתחילה סירבה הנהלת החברה להכיר ביציגות הארגון ולשבת למו"מ עם העובדים. לאחר שתי פניות לבית הדין לעבודה החלו הצדדים בניהול מו"מ קיבוצי. לאחר שהצדדים הגיעו למבוי סתום, בין היתר על רקע קצב ניהול המו"מ וההצעה הכלכלית הנמוכה שהוצעה במסגרתו, הוכרז סכסוך עבודה והתקיימה שביתה מתגלגלת במשך כמה שבועות. השביתה הובילה לחידוש המו"מ ולהצגת הצעה כלכלית משופרת מצד ההנהלה. בשנת הלימודים הנוכחית התקיים מו"מ אינטנסיבי בין הצדדים, שהוביל לטייטה מוסכמת של הסכם קיבוצי ראשון, שהוגש לאישור הממונה על השכר באוצר בחודש מאי 2018. הסטודנטיות שליוו את התיק נכחו בכל ישיבות המו"מ, ערכו מחקר משפטי על סוגיות שעלו במהלך המו"מ והשתתפו בישיבות הוועד ובאסיפות העובדים שהתקיימו במהלך השנה.

את ההתארגנות ליוו הסטודנטיות עמית ברקוביץ ונטלי רזין.

6. קידום חקיקה ומדיניות בתחום זכויות העובדים

הקליניקה חברה פעילה בפורום לאכיפת זכויות עובדים (פורום משותף לקליניקה, קו לעובד, שדולת הנשים, איתך-מעכי, ויצו והאגודה לזכויות האזרח). במסגרת זו, פעלה הקליניקה בנושאים שלהלן.

א. סבסוד מעונות יום

סבסוד מסגרות לילדים עד גיל שלוש על ידי משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים נועד לקדם את שילובן של אמהות בשוק העבודה, מתוך הכרה בחשיבות של השתתפותן הפעילה במשק הישראלי. השתתפות המדינה בעלות שכר הלימוד נעשית באמצעות מבחנים למתן תמיכות של האגף למעונות יום ולמשפחותונים במשרד. סעיף 4(א)(1)(ב) למבחנים קובע כי הזכאות לתמיכה לאם שנמצאת בתקופת לידה והורות תהא למשך תקופה של 15 שבועות מיום התחלת חופשת הלידה. זאת, על אף שתקופת הלידה והורות בחוק עבודת נשים תוקנה בשנת 2010 והיא כוללת כיום 26 שבועות. פירוש הדבר הוא כי אם המבקשת לממש את זכותה לתקופת לידה והורות לטיפול בתינוקה בהתאם לחוק עבודת נשים, מאבדת את התמיכה הכלכלית למימון מעון לילדיה הנוספים לתקופה של 11 שבועות, שהם ההפרש בין תקופת ההורות והלידה המוגדרת בחוק לבין תקופת התמיכה המוגדרת ע"י האגף למעונות יום ולמשפחותונים. איבוד התמיכה בסבסוד מעונות יום מהווה למעשה תמריץ שלילי לאימהות שלא לממש את חופשת הלידה שלהן במלואה ולשוב לעבודתן בתום 15 שבועות. זאת, בניגוד מוחלט לכוונת המחוקק בהאריכו את חופשת הלידה. הקליניקה שלחה מכתב לממונה על האגף למעונות יום, בבקשה לתקן את הסתירה שנוצרה בין מבחני התמיכה לבין אורכה של תקופת ההורות והלידה המוגדרת בחוק עבודת נשים, ולעדכן את מבחני התמיכה כך שיאפשרו לאמהות לממש את זכותן לחופשת לידה בת 26 שבועות המוקנית להן על פי חוק, בלי שתפיגע התמיכה בהן. הפנייה טרם קיבלה מענה ענייני – הקליניקה תמשיך לקדם את הנושא.

סטודנטיות: ענת ויידרגורן ויערה ברק

ב. הבהרת שמות תאגידים בהליכים משפטיים לצורך שקיפות ופומביות הדין

הקליניקה פנתה בשנה"ל הקודמת להנהלת בתי המשפט, בבקשה לקדם פיתרון לבעיה שזוהתה על ידינו, ולפיה בשל פערים בין השמות הרשמיים של חברות לבין השמות בהם הן מוכרות לעיתים בציבור, נפגע עיקרון פומביות הדין ונפגעת השקיפות בהליך המשפטי. באופן ספציפי במישור יחסי העבודה, נוצר אי שוויון בין עובדים, שמידע על אודות הליכים משפטיים שהם מנהלים גלוי וחשוף לכל, לבין המעסיקים ששם המוכר בציבור שונה משם המשפטי, ועל כן זוכים לאנונימיות מסוימת בהקשר זה. הנהלת בתי המשפט השיבה לפנייה שלשיטתה דרך המלך לפיתרון הבעיה שהוצגה יכול שתהיה רק בתיקון תקנות סדר הדין האזרחי, ולא בדרכים אחרות שהצענו כגון באמצעות הנחיות נשיאת בית המשפט העליון או השופטים בערכאות השונות. כן הודיעה כי תעביר את פנייתנו למחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים לשם בחינת הצורך בתיקון.

לאחר העמקת המחקר המשפטי, פנינו השנה ישירות למחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים והרחבנו לגבי הפגיעה הנגרמת בפומביות הדין וכפועל יוצא, בשקיפות ההליך המשפטי. טענו כי מצב דברים זה מאפשר לחברות אלו, בין אם בכוונת מכוון ובין אם לאו, "להסוות" את הופעתן במאגרי מידע משפטיים ובכך להקשות על המעוניינים לברר אודות הליכים משפטיים בהם היו מעורבות, ואף לגרום להטעיית הציבור. ציון שם החברה המוכר לציבור עשוי להזהיר את הציבור מלהתקשר עם אדם או חברה, כיוון שנמצא כי פשעו או עוולו, או שהפרו חוזה; בנוסף, יש בו כדי להכווין את התנהגות הצדדים, שהרי הגילוי מתמרצם להתנהג באופן הולם ex ante מתוך ידיעה כי לו יאלצו לנהל הליך משפטי, זהותם תפורסם.

אומנם פסקי הדין מפורסמים, וניתן לכאורה להגיע לזהות החברה אם מכירים את הקשר בין השם המוכר לבין השם הרשמי, אולם המצב הקיים מאפשר לחברות ובתי עסק אלו שכבת הסוואה מסוימת ככלל. בהתאם ביקשנו כי יישקל תיקון מתאים של תקנות סדר הדין הרלבנטיות, כך שיחייבו את הצדדים להליך המשפטי לציין בכתבי הטענות את השם המוכר של החברה שהיא צד להליך, אם קיים שם כזה, וכן יחייבו את השופטים לציין את השם המוכר בעת ניהול פרוטוקול וכן בעריכת החלטות ופסקי דין. המכתב נמצא בטיפול מחלקת ייעוץ וחקיקה אזרחי, ואנו ממתניים לתשובתה.

סטודנטיות: ענת ויידרגורן ויערה ברק

ג. מוניטורינג: החוק לעידוד שילוב וקידום נשים בעבודה והתאמת מקומות עבודה לנשים

מטרת החוק לעידוד שילוב וקידום של נשים בעבודה ושל התאמת מקומות עבודה לנשים, התשס"ח-2008, היא להביא לשינוי בתרבות העסקית וטיפול מודעות ציבורית לשילוב וקידום נשים בעבודה, בין היתר על ידי התאמת מקומות העבודה לנשים ולאמהות בכלל, ובהתייחס לנשים מקבוצות אוכלוסיה המתקשות להשתלב במקומות עבודה, בפרט. פרויקט המוניטורינג בוחן את הליך יישום החוק, אשר מאז חקיקתו יושם פעם אחת בלבד, וזאת למרות שהוראותיו קובעות כי הפרסים והאותות מכוחו יוענקו אחת לשנה. רק לאחר פרסום כתבה בעיתון הארץ (כתוצאה מדיווח של הקליניקה), הוכרזו הזוכים בתחרות הראשונה שהתקיימה מכוח החוק, אולם כבר עתה ברור כי הסחבת ביישום נמשכת, ולא נראה כי הפרסים יחולקו שוב בקרוב. השנה נשלחו פניות בנושא אל מבקר המדינה ואל חברות כנסת שונות, והחלנו לשקול פנייה לבג"ץ בעתירה נגד אי יישום החוק. בשלב זה הסתבר כי החוק עבר לסמכות נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה, ועל כן הוחלט להמתין ולבדוק האם יחול שינוי בהתנהלות המדינה ביישום החוק עקב השינוי, ולהמשיך לפעול בשיתוף פעולה כדי לקדם את יישום החוק, בטרם יוחלט על פניה לערכאות.

סטודנטיות: ענת ויידרגורן ויערה ברק

ד. תאונות עבודה בענף הבניין

לצערנו לא הצלחנו לקדם עבודה משמעותית בתחום זה. הסטודנטים שמעו הרצאה של קו לעובד בנושא, ואנו מקווים להצליח לעסוק יותר בתחום בשנה הקרובה דרך העיסוק בענף הבניין ובמסגרת פרויקט ה-ERC.

ה. מיצוי הזכות למענק עבודה בחברה הערבית ופרסום בערבית באתר רשות המיסים

הנושא עלה אגב הפרויקט של הקליניקה בג'סר א-זרקא עליו יפורט להלן. במסגרת מחקר משפטי לגבי הקשיים הרלבנטיים לאוכלוסיית היישוב, הבחנו כי אחוז המממשים של מענק העבודה באוכלוסייה הערבית הוא נמוך משמעותית (53%) ביחס לשיעור המיצוי הכללי. בנסיבות אלה, ונוכח העובדה שבהחלטת הממשלה 922 אומצה החלטת רשות המיסים להקצאת שליש מתקציבה לשיווק מענק העבודה בקרב האוכלוסייה הערבית, פנינו לרשות בבקשה לדעת אילו צעדים נעשים לקידום מיצוי זכות זו בחברה הערבית. בנוסף, ביקשנו לקבל נתונים לגבי שיעור מיצוי הזכות שבנדון בקרב התושבים בג'סר, לאחר שהסתבר כי לא ניתן למצוא פילוח של מיצוי הזכות לפי יישובים, על אף נחיצותו לצורך קיום פעילות להעלאת אחוזי המיצוי.

בהמשך ישיר לפנייה זו, ביקשנו להסב את תשומת ליבה של רשות המיסים כי אחד השיפורים שהוכנסו במערך הגשת הבקשות למענק עבודה הוא האפשרות להגשת תביעה למענק עבודה דרך אתר האינטרנט. אולם, אפשרות זו קיימת בשפה העברית בלבד, ולא הונגשה לערבית. זאת, על אף שהצורך בתרגום הכלי

של הגשת תביעה באמצעות האינטרנט כבר הועלה במסגרת דוח מבקר המדינה משנת 2015 ולמרות קיומה של החלטה 922 הנ"ל.

על כן ביקשנו את תשובת הרשות לגבי אילו צעדים נקטה רשות המיסים לקידום מיצוי הזכות למענק עבודה בחברה הערבית, בהתאם לחובותיה על פי כל דין ובפרט מכוח החלטה 922, מהם נתוני המיצוי של הזכות למענק עבודה בחברה הערבית בפילוח ליישובים ובפרט ביישוב ג'סר א-זרקא, ולבסוף האם ומתי בכוונתה לתרגם את הליך הגשת הבקשה לקבלת מענק עבודה באתר האינטרנט של הרשות. הסטודנט חמד סואעד יזם את הפנייה וסייע בהכנת המכתב.

7. הרצאות ופרויקטים קהילתיים

ג'סר א-זרקא

פעילות זו נעשת במסגרת פרויקט לקידום כלכלי תעסוקתי בכפר, במימון תוכנית MEPI של ממשלת ארה"ב, בשיתוף פעולה עם בית ההארכה המקומי ג'וחא ג'סטהאוס, מרכז מוסאוא ועוד. הפרויקט יימשך עד סוף מרץ 2019 ובתקופה זו יעדי הקליניקה הם העברת ידע בזכויות עובדים ל-150 מתושבי ג'סר, ול-10 נציגים של החברה האזרחית שיוכלו להנחיל בהמשך את הידע לתושבים נוספים. בנוסף – טיפול ב-40 פניות של תושבים בסוגיות של יחסי עבודה. העבודה נעשת בשיתוף פעולה צמוד עם עורכת דין מקומית – רנא ג'רבאן (עורכת הדין האישה היחידה בג'סר). עד כה, הועברו 6 הרצאות בשני בתי הספר התיכוניים בכפר, לכ-200 נערות ונערים (רובם עובדים), ועוד 2 הרצאות לכ-25 עובדים בוגרים (כלומר, הפעילות כבר עברה בהרבה את יעדה הפורמאלי). במסגרת ההרצאות ניתן מענה לעשרות פניות ושאלות אישיות ביחסי עבודה. בהמשך יועברו הרצאות נוספות לעובדי המועצה ולעובדים נוספים בכפר. בנוסף, ומחוץ ליעדי הפרויקט, הקליניקה בוחנת סוגיות רלבנטיות, כגון מיצוי הזכות למענק הכנסה, קידום תרגום המנגנון האינטרנטי להגשת הבקשה למענק הכנסה לערבית, והחלה בקידום קואופרטיב עובדות הניקיון בכפר. הסטודנטים חמד סואעד, לילא טוחי, ערין חליפא, עדן טאטור ויאסמין אבו סלאח השתתפו בפרויקט זה.

מחלקת הרווחה בפתח תקווה

במסגרת שיתוף פעולה עם מחלקת הרווחה בעיריית פתח תקווה הועברו 2 הרצאות בנושא זכויות עובדים לתושבי העיר המקבלים שירותים שונים בתחומים של קידום תעסוקה. מדובר בכ-30 תושבים. בנוסף הקליניקה מהווה כתובת לפניות של הגורמים המקצועיים במחלקה בסוגיות שעולות מהתושבים בתחום דיני העבודה ומספקת ייעוץ שוטף בנושאים אלה. הסטודנטיות שקד הרן ושירה זבצקי השתתפו בפרויקט זה.

8. קווי סיוע

א. קו סיוע כללי

קו הסיוע הכללי מופעל זו השנה הרביעית באמצעות המייל (info.ovdim@gmail.com) ומספק מענה מפורט לשאלות משפטיות בתחום דיני העבודה. השנה השיבו הסטודנטים ל-33 פניות (מתוך כ-150 שטופלו) של עובדות ועובדים בנושאים מתחום דיני העבודה. הסטודנטים התבקשו לנתח את השאלה שהועברה לטיפולם, לחקור את הדין הרלבנטי (חקיקה, פסיקה, מאמרים) ולהכין חוות דעת משפטיות בלשון בהירה שתובן לפונה שאינה משפטן. כל זאת בתקופת זמן קצרה יחסית, על מנת לספק תשובה

במועד רלבנטי. גם השנה, הנושאים שאיתם התמודדו הסטודנטים היו רבים ומגוונים, ושיקפו במידה רבה את הבעיות הנפוצות בשוק העבודה הישראלי. בפרויקט זה השתתפו לפי תורנות כלל הסטודנטיות והסטודנטים בקליניקה.

ב. קו סיוע למעסיקים של עובדים בסיעוד

זהו פרויקט חדש של קו סיוע אינטרנטי (siudhelp@gmail.com) ועמוד פייסבוק, המיועדים למעסיקים פרטיים של עובדים זרים בתחום הסיעוד. עד סוף שנת הלימודים ובטרם פורסם הקו כמעט בכלל, השיבו הסטודנטים לכ-20 פניות (מתוך כ-100 שטופלו).

עמוד הפייסבוק שהוקם משמש גם כפלטפורמה להפצת מידע בתחום באמצעות notes העוסקים בנושאים המרכזיים הכרוכים בהעסקת עובדים זרים בענף הסיעוד.

הסטודנטים חמד סואעד, יאסמין אבו סלאח שקד הרן ושירה שבצקי טיפלו בפניות.

הפרויקט מטופל במסגרת פרויקט ה-ERC.

ה. הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי

1. מבוא ותמצית

בשנת הלימודים תשע"ח פעלה הקליניקה בהנחייתם האקדמית המשותפת של ד"ר שי וזנר וד"ר אלקנה לייסט (הסניגור המחוזי של מחוז ת"א) ובהנחיה הקלינית של עו"ד משה קשלס. בקליניקה נטלו חלק 16 סטודנטים. השנה טיפלה הקליניקה בכ-20 הליכים מגוונים בערכאות השונות.

בשנה זו נרשם **הישג משמעותי** בתחום פעילותה של הקליניקה. בקשת רשות ערעור שהגישה הקליניקה לבית המשפט העליון התקבלה, ובפסק דין עקרוני בית המשפט זיכה את הנאשמת וקבע כי איום בהתאבדות אינו מגבש את יסודות עבירת האיומים.⁶ כפי שיפורט בהמשך, פסק הדין כולל גם קביעות עקרוניות חשובות מעבר לסוגיית האיום בהתאבדות.

הקליניקה קיימה **שיתופי פעולה עם הקליניקה לזכויות עובדים ועם הקליניקה לזכויות אדם**. ביחד עם הקליניקה לזכויות עובדים המשכנו לפעול לקידום תנאי שכרם ותעסוקתם של האסירים. ביחד עם הקליניקה לזכויות אדם התחלנו בפעילות לשינוי פרקטיקה קלוקלת ונפוצה שבה מובלים עצורים כשהם אזוקים בפומבי בניגוד לחוק.

מעבר לייצוג בתיקים פרטניים, התמקדנו במגוון נושאים עקרוניים הנוגעים לזכויות חשודים, עצורים, נאשמים ואסירים: ייצוג בתיק רחב היקף שעוסק במתח שבין חופש הביטוי והמחאה לבין הזכות לפרטיות; ניסיון לשינוי הלכת **תמר כתב** בנושא אי הרשעה; פעילות להרחבת השימוש בהסדרים מותנים כתחליף להליך הפלילי הרגיל; קידום שכרם וזכויותיהם של אסירים בתעסוקתם בבתי הסוהר; קידום אפשרותם של אסירים להתראיין בתקשורת בתנאים שעומדים במבחנים חוקתיים; פיתוח טענות עקרוניות וקידום זכות הייצוג בבקשות מאסר חלף קנס בעבירות מינהליות; וכן, כאמור, שינוי פרקטיקה פוגענית ונפוצה בדבר הובלת עצורים אזוקים בפומבי.

חלק מנושאים עקרוניים אלה מבטאים **חיבור בין המשפט הפלילי למשפט המינהלי** - חיבור שיתרחב משמעותית בשנת הלימודים הקרובה שבה יצטרף לצוות הקליני (ב-20% משרה) עו"ד רענן גלעדי, המנהל המקצועי של מערך הקליניקות, אשר זהו תחום התמחותו.

הקליניקה קיימה השנה גם אירוע רב משתתפים בפקולטה, שבו הוצגה ההצגה **"תדגימי"** - דרמת בית משפט תיעודית המבוססת על פרוטוקול תיק אונס שבו התבקשה המתלוננת להדגים את התנוחה שבה נאנסה. לאחר ההצגה התקיים פאנל של אנשי משפט בכירים. האירוע היה משמעותי ונחל הצלחה רבה.

במהלך השנה הסטודנטים לקחו חלק פעיל בכל שלבי התהליכים, ההליכים והתיקים, נכחו בפגישות עם הלקוחות, בדיונים הנוגעים ללקוחות שעמם עבדו, בפגישות מו"מ עם התביעה, סייעו בהכנת הטיעון המשפטי ושימשו כראש חושב נוסף בפעילויות השונות.

להלן נעמוד תחילה בתמצית על הטיפול בנושאים העקרוניים, ובהמשך נציג מספר תיקים פרטניים שטופלו השנה על ידי הקליניקה.

⁶ רע"פ 8736/15 צוברי בר נ' מדינת ישראל (17.1.2018).

2. הפעילות העיונית בקליניקה

במהלך השיעורים בכיתה הסטודנטים הכירו את ההליך הפלילי מזווית הראיה של הסניגור המתמקדת בעמידה על זכויותיהם של חשודים, עצורים, נאשמים ואסירים. קיימנו, בין היתר, דיונים ביקורתיים סביב דילמות אתיות ומקצועיות שעולות מעבודת הסניגור והפרקליט, סביב פרקטיקות והסדרים הקיימים בהליך הפלילי בשלביו השונים ועסקנו בפער שבין המשפט בספרים למשפט בחיי המעשה.

במסגרת השיעורים התארחו אורחים ובעלי תפקידים בהליך הפלילי. האורח הראשון שכיבד אותנו בנוכחותו הוא השופט עודד מורנו שדיבר על מעצרי ימים לצרכי חקירה. השיעור התקיים לאחר שהסטודנטים נשלחו לערוך תצפיות בדיוני מעצרים בבתי המשפט. בהמשך השנה, התארחו גם עו"ד נבות תל צור שסיפר מנקודת מבטו על עבודת הסניגור הפרטי, ד"ר חן קוגל שדיבר על עבודת המכון לרפואה משפטית, יוסף זוהר שדיבר על מאמרו בנושא הסדרי טיעון, עו"ד שירה לייטסדורף שדיברה על מחקרה בנושא רגשות התובע, ועו"ד משה סרוגוביץ שנתן עצות לחקירה נגדית אפקטיבית.

במהלך השנה אירחנו, כאמור, את ההצגה "תדגימי", שהינה דרמת בית משפט המבוססת על פרוטוקול דיון אמיתי בו התבקשה מתלוננת להדגים באופן מוחשי כיצד נאנסה. ההצגה מעלה שאלות רבות לגבי ההתנהלות הראויה והרצויה של כלל הצדדים בהליך ושל בית המשפט עצמו, בדיוני הוכחות בכלל ובדיונים העוסקים בעבירות מין בפרט. לאחר הדיון התקיים פאנל של אנשי משפט בכירים שדן בסוגיות ובדילמות שעולות מהמקרה. האירוע כולו הותיר רושם עז על הסטודנטים ועל יתר המשתתפים.

בנוסף, קיימנו שתי סדנאות פרקטיות שנועדו להקנות לסטודנטים מיומנויות משפט. סדנת חקירה נגדית, שבמסגרתה כל סטודנט חקר עד במסגרת משחק תפקידים, וסדנת ערעורים, שבמסגרתה כל סטודנט ייצג צד בהליך וטען טיעון משפטי בערעור פלילי.

לקראת סיום השנה ביקרנו בבית המשפט הקהילתי ברמלה. בית המשפט הקהילתי משמש בשנים האחרונות אלטרנטיבה לניהול הליך פלילי רגיל. בהליך זה ניתן דגש להליך השיקום שעובר הנאשם ומטרתו לסייע ולטפל באופן הוליסטי במגוון בעיותיו של הנאשם. במסגרת הביקור קיבלנו הסבר על ההליך המיוחד מהשופטת נירה דסקין, וקיימנו דיון עם כלל המעורבים בהליך ובכלל זה נציגת שירות המבחן, התובעת המשטרתית וסניגורים ציבוריים שמייצגים בהליכים אלה.

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה - נושאים עקרוניים

א. פסיקה תקדימית של בית המשפט העליון בקשר לאיום בהתאבדות ואיומים בכלל

בקשת רשות ערעור שהגישה הקליניקה לבית המשפט העליון התקבלה והנאשמת זוכתה.⁷ פסק הדין עסק בעניינה של אישה קשת יום, שנגדה ניתן פסק דין בהיעדר הגנה בבית המשפט לתביעות קטנות בהליך שנפתח על רקע סכסוך שכנים, ובו היא חויבה בתשלום 30,000 ש"ח לתובע. ניסיונותיה של הנאשמת להביא לביטול פסק הדין כשלו. כאקט נואש של מצוקה הנאשמת כתבה מכתב לשופטת שדנה בהליך ובו התריעה על חוסר הצדק שנגרם לה וכתבה כי היא בוחרת להתאבד כמוצא אחרון. בגין האיום בהתאבדות, הנאשמת הועמדה לדין פלילי בעבירת איומים והורשעה בערכאות הנמוכות.

⁷ לעיל ה"ש 6.

פסק הדין של בית המשפט העליון, שהפך כאמור את התוצאה, הבהיר כי אין מדובר בעבירה פלילית, וכן כלל קביעות עקרוניות חשובות נוספות מעבר לסוגיית האיום בהתאבדות: בקשר לפרשנות עבירת האיומים באופן כללי; ליחס שבינה לבין חופש הביטוי; לפרשנות היסוד "שלא כדין" שנכלל בעבירת האיומים ובעבירות רבות נוספות; ולמהות הנטל שרובץ על התביעה בהקשר של רכיב זה.

במהלך השנים נאשמים רבים הורשעו וחשודים רבים נעצרו ללא הצדקה בגין עבירת האיומים, לרבות בשל איום בהתאבדות. החלטה זו הובילה לביטולם של תיקים רבים, לזיכויים וכן לשחרורים ממעצר.⁸

אף הקליניקה עצמה נהנתה השנה מפירות ההצלחה כאשר בתיק נוסף בו ייצגנו חזרה בה התביעה מכתב האישום בעקבות פסק הדין התקדימי. במקרה זה דובר בנאשמת, עובדת זרה, שהייתה במערכת יחסים עם בנה של המטופלת הסיעודית שלה ואיימה כי אם יעזוב אותה היא תתאבד.⁹

ב. אי-הרשעה - ניסיון לשינוי הלכת תמר כתב

הקליניקה מנסה לקדם שינוי והסתכלות אחרת על מוסד אי-ההרשעה, ולפיה מוסד זה צריך להיבחן במסגרת מתחמי הענישה שהוגדרו בתיקון 113 לחוק העונשין. לפי הסתכלות זו, ישנם מקרים שבהם הרף התחתון של מתחם הענישה יתחיל באי-הרשעה (ובסנקציות הנלוות לה). במקרים כאלה, החלטת בית המשפט להימנע מהרשעה לא אמורה להיתפש כחריג וכעשיית חסד מצד בית המשפט כפי שמקובל כיום, אלא כהכרעה הראויה המתבקשת במסגרת קביעת העונש ההולם לנאשם.¹⁰ בשורה ארוכה של פסקי דין קבע בית המשפט העליון שהחלטה על אי-הרשעה מוגבלת למקרים שבהם ההרשעה תפגע בשיקומו של הנאשם או תגרום לו נזק קונקרטי ומוחשי בעיקר בהקשר התעסוקתי.¹¹ במסגרת ערעור לבית המשפט המחוזי שנדון השנה, הטענה לא התקבלה, אך נפתח פתח לשינוי. במקרה זה הותיר בית המשפט המחוזי פתוחה את השאלה האם ניתן להתחיל מתחם ענישה באי-ההרשעה, תוך שאמר את הדברים הבאים:

את השאלה האם ניתן להתחיל מתחם ענישה ברמה של הימנעות מהרשעה אנו מותירים לעת מצוא, שכן דעתנו היא שאפילו נצא מנקודת הנחה שביקרה חפץ הסנגור, קרי שנקודת המוצא של מתחם הענישה יכול ותהיה הימנעות מהרשעה, לא זה המקרה שבו השינוי המושגי יביא גם לשינוי התוצאה.¹²

אנו מקווים שבשנה הקרובה נאתר את המקרה שבו השינוי המושגי יוביל גם לשינוי התוצאה.

ג. הסדר מותנה

במהלך השנה ניסינו לקדם את השימוש בהסדרים מותנים ככלי מידתי וראוי יותר בהליך הפלילי בעבירות קלות. בשנת 2012 נחקק תיקון 66 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 ("חסד"פ"), המאפשר לתביעה לסיים הליך פלילי ולסגור תיק בהסדר מותנה במגוון עבירות ככל שהמקרה והחשוד עומדים בתנאים המוגדרים בחוק. לפי סעיף 67א(ד) לחסד"פ תובע רשאי לסגור תיק בהסדר מותנה כאשר העונש המתאים אינו כולל מאסר בפועל, ובתנאי שלא היה לחשוד רישום פלילי בחמש שנים שלפני ביצוע

⁸ ראו למשל ע"פ 65211-01-18 דן נ' מדינת ישראל (25.3.2018); בשי"ע 38987-03-18 מדינת ישראל נ' זהראן (לא פורסם, 19.3.2018).

⁹ ת"פ 11633-06-16 מדינת ישראל נ' א'.

¹⁰ להרחבה בעניין זה ראו מאמרים החדש של מנחי הקליניקה, ד"ר שי וזנר ועו"ד משה קשלס "ביטול הרשעה לאור תיקון 113 לחוק העונשין – משיח של חסד לשיח של מידתיות" הסניגור 257, 4 (אוגוסט 2018).

¹¹ ראו ע"פ 2083/96 תמר כתב נ' מדינת ישראל, פ"ד נב(3) 337, וכן ע"פ 8528/12 ציפורה נ' מדינת ישראל (3.3.2013).

¹² ע"פ (מחוזי ת"א) 44302-06-17 ב' נ' מדינת ישראל (לא פורסם, 18.10.2017).

העבירה נשוא ההסדר. במסגרת ההסדר מודה החשוד בעובדות העבירה ומקבל על עצמו תנאים והגבלות, שאם יפר אותם - כתב האישום יוגש. מטרתו של תיקון 66 היא העשרת "ארגז הכלים" העומד לרשות התביעה, על מנת לאפשר התאמה טובה יותר בין חומרת העבירה ונסיבות ביצועה לבין חומרת התגובה החברתית המופעלת כנגד העבריין. במהלך השנה הצלחנו להסיט 3 תיקים שבהם הוגש כתב אישום בבית המשפט, למסלול של סגירת תיק בהסדר מותנה. בכך הבאנו לסגירת התיקים וחסכנו לנאשמים הליכים בבית המשפט. בכל התיקים דובר בנאשמים שביצעו עבירת איומים.

ד. חופש הביטוי מול הזכות לפרטיות

השנה הקליניקה ייצגה בהליך רחב היקף בבית משפט השלום העוסק, בין היתר, בהתנגשות שבין חופש הביטוי והמחאה לבין הזכות לפרטיות. בתיק זה, שמוכר בין היתר בכינוי "באים לבנקאים" ושהנאשם המרכזי בו הוא עו"ד ברק כהן (שאיננו מיוצג על ידי הקליניקה), הוגש כתב אישום כנגד שבעה נאשמים בגין עבירות של פגיעה בפרטיות, תקיפת שוטרים ועוד, על רקע פעילות מחאה שלהם נגד ראשי המערכת הבנקאית בישראל ונגד שוטרים. מדובר במשפט מורכב הכולל כ-90 עדי תביעה, שהדיונים בו מתקיימים מספר פעמים בחודש. תיק זה מעלה שאלות עקרוניות כבדות משקל לגבי הפללת שיטת המחאה של הנאשמים, פלילות המעשים, האם ניתן היה לנקוט באמצעי מידתי חלף הגשת כתב אישום, ועוד.

ה. עבירות כלפי שוטרים

בשנים האחרונות אנחנו עוסקים בתיקים שבהם קיימות תלונות על אלימות שוטרים בעוד שהשוטרים טוענים שהאזרחים הם אלה שתקפו אותם. הנתונים, המציאות בשטח, והניסיון המצטבר של הקליניקה בייצוג בהליכים אלה מעלים כי מחייש אינה ממצה את הטיפול בתלונותיהם של האזרחים על אלימות שוטרים, ודווקא האזרחים הם אלה שמועמדים לדין בגין עבירות של תקיפת שוטרים. מטרת העיסוק בהליכים אלה היא לשנות את המצב שבו תלונות אזרחים אינן נבדקות, תוך העלאת טענות עקרוניות במקרים המתאימים. השנה ייצגנו בשני הליכים שמתנהלים כעת בבית המשפט וטרם הגיעו להכרעה.

ו. שכר עבודת אסירים

במסגרת שיתוף פעולה עם הקליניקה לזכויות עובדים אנחנו פועלים לקידום ושיפור תנאי העסקתם של אסירים בבית הסוהר, בדגש על העלאת שכרם ושינוי שיטת התגמול שניתן להם. זאת בהמשך להחלטת בית המשפט העליון והערותיו בבג"ץ שדות¹³ שניתנה לפני כ-17 שנים. למרות הערות בית המשפט העליון, השכר עבור עבודות האסירים השונות לא עודכן, סוגיית העסקת האסירים לא הוסדרה והתפתחה פרקטיקת תגמול על פי תפוקות שהינה בעייתית במיוחד. לפירוט נוסף ראו פרק קליניקת העובדים לעיל.

ז. ראיונות אסירים

במסגרת החיבור בין המשפט הפלילי למשפט המינהלי, התחלנו השנה בקידום זכותם העקרונית והמעשית של אסירים לשוחח עם עיתונאים, בפגישה פרונטאלית במסגרת ביקור בכלא (בפיקוח שב"ס). מטרת הראיונות, בין היתר, היא לאפשר לאסירים לבקר בפומבי את תנאי הכליאה ואת התנהלות שב"ס. במסגרת פעילותנו אנחנו מסייעים בשלב הראשון בבקשותיהם של אסירים פרטניים המבקשים להתראיין

¹³ בג"ץ 1163/98 שדות נ' שירות בתי הסוהר, פ"ד נה(4) 817 (5.7.2001).

לעיתונאי, ובשלב השני נפעל להשגת סעד עקרוני רוחבי לתיקון פקודת נציבות בתי הסוהר בנושא ראיונות אסירים, כך שתאפשר קיום מפגשים ושיחות טלפון עם עיתונאים שעומדים באמות מידה חוקתיות.

ח. מאסר חלף קנס בעבירות מינהליות

תחום נוסף שאליו התחלנו להיכנס במסגרת החיבור בין המשפט הפלילי למשפט המינהלי, ושבזו זיהינו כשלים רבים שדורשים טיפול, הוא תחום שלילת החירות בשל אי-תשלום קנסות שהוטלו בגין עבירות מינהליות, ללא הליך פלילי. בהליך זה החייבים שלגביהם מתבקשת בקשת המאסר לרוב אינם מיוצגים, שכן הסניגוריה הציבורית והאגף לסיוע משפטי אינם רואים עצמם כמוסמכים לייצג אותם. מצב זה, שבו ניתן לשלול חירות מאדם ללא הליך פלילי ומבלי שיהיה מיוצג, מחייב שינוי, בוודאי ביחס לכל אלה אשר ידם אינה משגת לשכור עו"ד פרטי. מעבר לסוגיית הייצוג, עולות גם שאלות עקרוניות, חוקתיות ופרשניות לגוף העניין, בנוגע לעצם האפשרות להטיל מאסר בשל אי תשלום קנס שניתן בגין עבירה מינהלית. השנה התחלנו לטפל ב-3 תיקים מסוג זה. אחד מהם הסתיים בהצלחה, והאחרים תלויים ועומדים.

ט. איזוק בפומבי

נושא זה מטופל בשיתוף פעולה עם הקליניקה לזכויות אדם.

עסקנו בפרקטיקה הפסולה והלא חוקית של הובלת עצורים אזוקים בפומבי. למרות ביקורות קשות ורבות שנמתחו בעבר על פרקטיקה פסולה זו, התופעה עדיין רחבה.

השנה סייענו לקליניקה לזכויות אדם להגיש עבור לקוח הקליניקה הפלילית, תביעה נזיקית בגין הובלתו אזוק בפומבי מחוץ לביתו ומחוץ לכותלי בית המשפט.

5. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה - תיקים נוספים שטופלו השנה

זיכוי נאשם מעבירות של הלנת שוהה בלתי חוקי והעסקת שוהה בלתי חוקי

הנאשם, אשר נטען כי שימש כמנהל עבודה במכון לשטיפת מכוניות, הואשם בהעסקתו והלנתו של שוהה בלתי חוקי. במהלך המשפט הנאשם טען שהוא היה אחראי רק על חלוקת העבודה במקום ולא על העסקת העובדים. מנגד, בעלת המקום טענה כי היא לא הייתה מעורבת בהעסקת העובדים בכלל ובהעסקתו של השוהה הבלתי חוקי בפרט, וכי דווקא הנאשם הוא זה שהעסיק אותו. בהליך זה, הגם שעלו מספר שאלות משפטיות מעניינות הנוגעות לפרשנות העבירה ושאלות מתחום דיני העבודה בנוגע ל"מיהו המעביד", בית המשפט הסתפק בהכרעת השאלה העובדתית. הוא קיבל את גרסת הנאשם שלפיה לא היה מעורב בהעסקת השוהה הבלתי חוקי ועסק בנייהול מכונת השטיפה וחלוקת העבודה בלבד, ובעקבות זאת זיכה אותו.

ביטול עונש של עבודות שירות בעקבות מצבה הרפואי של הנאשמת

בשנה שעברה ייצגנו נאשמת ששימשה במשך שנים רבות כקלדנית בבית משפט. הנאשמת הורשעה בעבירות של קשירת קשר, הפרת אמונים ופגיעה בפרטיות. על פי כתב האישום המתוקן בו הודתה, היא העבירה כ-800 כתבי בית דין לאדם אחר תמורת כסף כאשר חלק מכתבי הדין הם חסויים ואסורים בפרסום. לאחר מו"מ ממושך עם הפרקליטות הגענו להסדר טיעון לפיו ההגנה תטען לעונש כראות עיניה והפרקליטות תטען לשנת מאסר. בסופו של יום, לאחר שהתקבל תסקיר מטעם שירות המבחן אשר סקר את נסיבותיה האישיות הקשות, בית המשפט גזר עליה 6 חודשי עבודות שירות וקנס. כחודשיים לאחר שהחלה לרצות את עבודות השירות חלתה הנאשמת בסרטן ונקבע כי מבחינה רפואית אינה יכולה להמשיך

לרצות את עבודות השירות. הממונה על עבודות השירות החזיר את התיק לבית המשפט לגזירת הדין מחדש. השנה הצלחנו לשכנע את בית המשפט להסתפק בתקופת עבודות השירות שאותה כבר ריצתה.

ייצוג בעתירת אסיר לקבלת מכשיר שמיעה

השנה ייצגנו אסיר כבד שמיעה ששירות בתי הסוהר לא סיפק לו מכשיר שמיעה במשך תקופה ארוכה ביותר. תחילה, האסיר הגיש עתירה בכוחות עצמו, ובמסגרתה בית המשפט הורה לספק לו מכשיר שמיעה ולהוציאו בליווי לבדיקת התאמה עבור המכשיר. שב"ס לא קיים את החלטת בית המשפט במשך חודשים ארוכים. הגשנו עבור האסיר בקשה על פי פקודת ביזיון בית המשפט, התקיים דיון ובית המשפט הורה לטפל בעניין באופן מיידי.

קלפטומניה והגנת אי שפיות

לנאשם מיוחסות למעלה מ-20 עבירות של גניבת פריטים שונים וביניהם פלאפונים, טאבלטים, מילוני אוקספורד, קלמרים ועוד. במקרה זה התחלנו לנהל משפט הוכחות שעיקרו עדויות מומחים מטעם הפסיכיאטר המחוזי ומומחה מטעם ההגנה באשר לשאלת שליטתו או אי שליטתו של הנאשם במעשי הגניבה. טענתנו הייתה כי הנאשם אכן גנב, אך לא שלט במעשיו בשל מחלת הקלפטומניה בה הוא לוקה. המשפט נוהל ובשלב מתקדם של ההליך, לאחר שמיעת מרבית העדויות, החלטנו לא להמשיך לייצג בתיק נוכח חילוקי דעות שאינם ניתנים לגישור עם הנאשם. הטענה העקרונית תמתין אפוא לעת מצוא.

הסדרי טיעון

במהלך מחאת האתיופים שהתקיימה במאי 2015 הוגשו מספר כתבי אישום וביניהם כתב אישום נגד שני צעירים כבני 20 שנטען נגדם כי הציתו פחי אשפה. הנאשם שיוצג על ידי הקליניקה בחר להודות ולסיים את ההליך בהסדר טיעון למרות שאנחנו סברנו שנכון לנהל משפט. התיק הסתיים במאסר על תנאי.

בהליך נוסף, שבו הנאשם הואשם בהחזקת סכין, הגענו להסדר טיעון מקל ובו הושתו על הנאשם מאסר על תנאי וקנס סמלי. בתיק זה התעוררה שאלה באשר להיקף החיפוש שמותר לשוטף לערוך, להבדיל מחוקיות החיפוש. רצינו לטעון כי בסיטואציות מסוימות השוטף מוגבל בהיקף החיפוש לשטח מסוים – The scope of the search. אך לאחר בחינת הסיכוי מול הסיכון, בחר הנאשם בהסדר הטיעון המקל.

ו. הקליניקה לזכויות פליטים

1. כללי

בשנת הלימודים תשע"ח פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של עו"ד ד"ר יובל לבנת ובהנחיה הקלינית של עו"ד ענת בן-דור ועו"ד אלעד כהנא. בקליניקה נטלו חלק 20 סטודנטים.

במהלך השנה אירחנו שורה של מרצים אורחים: פרופ' נטע זיו ופרופ' גיא מונדלק מהפקולטה למשפטים באוני' ת"א; עו"ד מיכל תג'ר מעמותת קו לעובד; עו"ד איילת גולומב פלנר ועו"ד גיא אהרונסון ממשרד אגמון ושות' רוזנברג הכהן ושות'; מר אילן עמית מאוניברסיטת אמסטרדם; עו"ס ענבר כהן מהקליניקה הסוציו-משפטית לנוער ולצעירים במצבי סיכון במכללה למינהל; גב' ענבל בן יהודה מעמותת א.ס.ף. כמו כן התקיים פאנל בהשתתפות שלושה ממנהיגי הקהילה האתריאית/סודנית: גב' אסמאית מהרציון, מר אדם אחמד ומר טאגאל דין אבאקר. בנוסף, ערכה הקליניקה סיור בדרום ת"א בהדרכת גב' מעיין רביד, אשר כללה מפגש עם תושבים ישראלים ומבקשי מקלט משכונת נווה שאנן.

השנה השתתפו בקליניקה: מר זך אחרק; מר מועתז אסתיתי; בר עידו בראונר; מר יהונתן גוטרייך; מר עמרי גור אפטר; גב' תמר דני לנדאו; מר יהונתן וולף; מר האני זכריא; גב' רעות מדליון; גב' לונה מועלם; גב' היא מלחם; גב' מריאנה סלייח; גב' מנהלו סמין; גב' יארה ספורי; גב' דניאלה פינקלשטיין; גב' שירי רוגל גיסר; גב' הגר שוורץ; גב' עמית שילה; גב' אמל שלח; וגב' אריאל שלי גטניו.

בעבודה המעשית נעזרנו בשני המתורגמנים של הקליניקה: מר הבטום מהרי (טיגרית ואמהרית) והגב' מאיסה אסלי.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

בצד העיוני, הקליניקה שמה דגש רב על דיונים על תפקיד עורך הדין החברתי; טקטיקות, אסטרטגיות ודילמות של עורכי דין חברתיים; ושיתופי פעולה של עורך הדין החברתי עם גורמים אקטיביסטיים או ממסדיים מחוץ לעולם המשפט. זאת לצד הוראת סוגיות ליבה בתיאוריה של הגירה, דיני הגירה, דיני פליטים ומדיניות מקלט. התלמידים הגישו במהלך השנה חמישה ניירות עמדה, בנושאים: (1) רדיפה (persecution) כמשמעותה באמנת הפליטים; (2) חברות בקבוצה חברתית מסויימת (particular social group), כמשמעותה באמנת הפליטים, והקשר הסיבתי (nexus) בין הרדיפה לבין חברות בקבוצה חברתית מסויימת (ולעילות האמנה ככלל); (3) הדרה (exclusion) מאמנת הפליטים; (4) זכויות הפליט על פי האמנה ותיאוריית דרגות הקשר (levels of attachment) של פרופ' האת'אווי; ו- (5) עקרונות יסוד של עריכת דין חברתית, אמנת הפליטים, ומדיניות הגירה. בנוסף, הסטודנטים השתתפו ב"פרוייקט תצפיות", במהלכו צפו בשבעה דיונים בענייני הגירה בבית הדין לעררים ובבתי משפט לעניינים מינהליים, וכתבו דו"ח מסכם בעקבות הפרוייקט. כמו"כ נכחו הסטודנטים (כתצפית חד פעמית) בשעות קבלת קהל של ארגונים המסייעים למהגרים, והתקיים דיון בכיתה בנושא.

המנחה האקדמי של הקליניקה המשיך השנה, זו השנה השלישית, את פעילותו כחבר ב- Editorial Advisory Panel של האתר המשפטי Reflaw של בית הספר למשפטים של אוניברסיטת מישיגן. במהלך השנה פרסם את המאמר "סייענים פלסטינים כמבקשי מקלט בישראל", משפט וממשל יט' 79; מאמרים

נוספים שכתב נמצאים בשלב שיפוט שונים. שני מאמרים שחיברו המנחים הקליניים התקבלו לפרסום בכתב העת "מעשי משפט" וממתינים לפרסום.

בסמוך לפתיחת שנת הלימודים תשע"ח ארגנה הקליניקה, בשיתוף עם הפקולטה למשפטים באוניברסיטת טובינגן (גרמניה), כנס אקדמי העוסק בסוגיות עכשוויות בדיני פליטים ובמדיניות מקלט בישראל ובגרמניה. במסגרת הכנס, שנערך בטובינגן, זוג סטודנטים בוגרי הקליניקה העבירו הרצאה על אחד מהתיקים שהם ליווי בעבודתם הקלינית. שלושת מנחי הקליניקה הרצו גם הם, כל אחד בנושא אחר.

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

העשייה המשפטית השנתית של הקליניקה כללה פגישות עם לקוחות (לרבות במתקן "חולות" ובמתקן סהרונים), ליווי לקוחות למשרדי רשות האוכלוסין וההגירה, וייצוג בהליכים בבית המשפט העליון, בבית המשפט לעניינים מינהליים ובבתי הדין לעררים. לצד הליכי מקלט ושחרור ממשמורת, ליוותה הקליניקה לקוחות בהליכים משפטיים שונים הרלוונטיים לסוגיית מעמדם או מעמד בני משפחתם ובעתירות חוקתיות.

חלק ניכר מעשיית הקליניקה יצא אל הפועל בזכות הסטודנטיות והסטודנטים שהשתתפו בה ולקחו חלק תורם ומשמעותי בטיפול בתיקים השונים, הן מול הערכאות השיפוטיות והן מול משרדי הממשלה הרלוונטיים, לרבות על דרך ייצוג בראיונות ושימועים ברשות האוכלוסין וההגירה. בנוסף, הסטודנטים סייעו בבניית התיקים ואיסוף החומר הרלוונטי להם; במחקר עצמאי מתחום המשפט הישראלי והמשווה וכן בנוגע למצב השורר במדינות המוצא של לקוחות הקליניקה; לקחו חלק פעיל בהכנת בקשות מקלט וכתבי טענות, וכן בפיתוח האסטרטגיה בתיקים והכנתם לטיעון בעל בפה; התלוו לעורכי הדין לדיונים בהם; התלוו לפונים למשרדי הממשלה השונים כדי לסייע להם לממש את זכויותיהם; ועוד.

להלן ייסקרו נושאי הפעילות המרכזיים לפי תחומים:

- שלילת חירות וגירוש
- זכויות חברתיות
- הליכי מקלט
- פליטים מוכרים
- הליכים אחרים להסדרת מעמד
- חופש מידע
- מידע והכשרה בדיני פליטים

4. שלילת חירות וגירוש

גירוש למדינה שלישית - כללי

בחודש אוגוסט 2017 ניתן פסק דין של בית המשפט העליון בערעור שהגישה הקליניקה נגד כליאתם של אזרחי אריתריאה וסודן בגין סירובם לעבור למדינה שלישית מכח הסכמים חסויים. בפסק הדין, שעסק בהסכם עם רואנדה, נקבע על בסיס חומר חסוי שהפרות ההסכם שתועדו בידי הארגונים הן בבחינת חריג, ומשכך אין מניעה לגרש אליה אנשים, אך ככל שיוכח בעתיד כי התרחשו הפרות נוספות, תהיה חובה לעצור את המהלך מיידית. עם זאת, נפסק שמכיוון שההסכם אינו מאפשר גירוש בכח, אלא רק יציאה וולונטרית, אין לכלוא את מי שמסרב לעזוב. בעקבות זאת הודיעה הממשלה כי תיקנה את ההסכם עם רואנדה, ובהמשך גם עם אוגנדה, כך שהם מאפשרים כעת גירוש בכוח. הקליניקה פעלה רבות בנושא זה

במהלך השנה, ובכלל זאת הגישה שתי עתירות לבתי המשפט העליון והמחוזי, ושלחה פניות רבות לשר הפנים וליועץ המשפטי לממשלה אודות הפרות נוספות שתועדו במדינות הללו, אודות ליקויים בהליך הגירוש בישראל, ואודות אוכלוסיות שיש להחריג מתחולת המהלך. באפריל 2018 הודיעה המדינה במענה לעתירת הקליניקה ולעתירות נוספות, שהליך הגירוש אינו עומד על הפרק בשל נסיגת המדינות השלישיות מהסכמתן לקבל אליהן מגורשים בכפיה.

תקיפת החלטות גירוש פרטניות למדינה שלישית

במהלך השנה הגישה הקליניקה פניות בעניינם של מבקשי מקלט מאריתריאה שקיבלו הוראה לעזוב את ישראל למדינה שלישית. בין הפונים שהקליניקה ייצגה היו מבקשי מקלט קשישים, חולים, קורבנות עינויים ומי שתומכים בקרוביהם שאינם יכולים לטפל בעצמם. באחד המקרים גם הוגש ערר לבית הדין לעררים נגד החלטת גירוש של מבקש מקלט קשיש, במסגרתו ניתן צו ביניים המקפא את המצב הקיים. נוכח ההודעה על ביטול הגירוש למדינות שלישיות, התייתרו רב ההליכים הללו.

שחרור מבקשי מקלט ממשמורת

לצד ביטול החלטות גירוש, פעלה הקליניקה גם לשחרורם של מי שנעצרו בגין סירובם לצאת למדינה שלישית (בסופו של דבר כולם שוחררו ממעצר עם ביטול הגירוש). במסגרת זו ייצגה הקליניקה שלושה כלואים, בדרישה לפתוח את תיקי המקלט שלהם וכפועל יוצא לבטל את גירושם (שניים מבין תיקי המקלט נפתחו, השלישי המתין למענה בעת שבוטל הגירוש). כמו כן, הקליניקה פנתה בפנייה עקרונית לשחרר ממעצר את מי שנדרש לצאת למדינה השלישית מאחר שתיק המקלט שלו נדחה שלא כדין, בהתאם לעמדת משרד הפנים כי עריקה מצבא אריתריאה אינה מכוננת עילה למקלט, עמדה שנפסלה בבית הדין (במסגרת תיק עקרוני שניהלה הקליניקה – ראו להלן). פניה זו הובילה, עוד בתקופה בה עמד הגירוש על הפרק, לשחרורם של 12 אנשים שמשרד הפנים מצא שעניינם דומה לזה של העורר בפסק הדין האמור.

תקיפת הגבלות מגורים

הקליניקה הגישה וניהלה מספר הליכים בעניינם של אזרחי סודן ואריתריאה, שנאסר עליהם לגור בערים שונות אך נסיבות חריגות והומניטריות חייבו את מגוריהם שם חרף האיסור: דר רחוב שנמצא לו מקום לינה ב"גגון" בתל אביב; אדם שנאלץ לעבור להתגורר בתל אביב על מנת לסייע לאחותו, אם חד הורית שבעלה נטש אותה ואת ילדיה; מבקש מקלט קשיש וחולה שרק בעיר מגוריו (אשדוד) היתה לו רשת תמיכה חברתית.

5. זכויות חברתיות

א. עתירה נגד "חוק הפיקדון"

הקליניקה הופיעה בבית המשפט העליון בשני דיונים בעתירה שהגישה בשנה שעברה יחד עם עמותת "קו לעובד". דיון נוסף התקיים ביום 24.7.18. בין לבין פורסמו תקנות אשר מעניקות פטור חלקי מחובת ניכוי 20% מן השכר לנשים, קשישים, קטינים, אבות חד-הוריים (בנסיבות מסוימות) ולאנשים שהרשות תסבור שהם זכאיים לכך. בדיון טענו שהפטור החלקי המצומצם אינו מרפא את חומרת הפגיעה שגורם החוק. דיון נוסף בעתירה נקבע ליום 7.5.2019.

ב. עמדת ידיד בימ"ש בעניין חובת מעסיקי מבקשי מקלט לשלם היטל מיוחד

בחודש ספטמבר 2017 פסק בית המשפט העליון שמעסיקים של מבקשי מקלט חייבים לשלם "היטל עובדים זרים" בגין העסקתם. מספר מעסיקים הגישו עתירה לדיון נוסף בנושא, והקליניקה הגישה, יחד עם עמותת קו לעובד, בקשה בשם העמותה להצטרף כידידת בית משפט להליך. העתירה לדיון נוסף נדחתה. במסגרת החלטת הדחייה התייחס בית המשפט לטיעונים שהועלו בבקשת ההצטרפות, וקבע כי בפסק הדין מושא העתירה לא נשללה תחולת אמנת הפליטים ביחס למבקשי מקלט שטרם הוכרו ככאלו.

ג. החזרי מס למבקשי מקלט

הקליניקה וקו לעובד פנו לרשות המסים בנוגע לליקויים וכשלים בהליך החזר המס, המונעים ממבקשי מקלט להגיש ולקבל החזרי מס שהם זכאים להם על פי דין. לאחרונה פרסמה הרשות הנחיות בנושא, ואנו עדיין לומדים אותן.

ד. עתירה נגד משרד הפנים בגין אי-רישומם של אבות באישורי הלידה של ילדיהם

הקליניקה פנתה לשר הפנים בדרישה לרשום את פרטי האב לגבי שמונה עשר ילדים שנולדו בישראל. כל האבות נכחו בבית החולים בעת לידת ילדיהם וביקשו להירשם כאבות אולם הדבר נמנע מהם בעקבות הנחייה של משרד הפנים. הנחייה זו עמדה בניגוד לפסיקה ואף לנהלי משרד הפנים עצמו. נוכח סירוב משרד הפנים לרשום את האבות כפי שהתבקש לעשות. בפסק דין שניתן בחודש נובמבר 2018 נמחקה העתירה תוך שבית המשפט קובע שלאור הבהרות שניתנו במסגרת העתירה ממשרד הפנים, ולפיהן, הגורם המוסמך לתקן הודעות על לידה הוא בית החולים בו התרחשה הלידה, על העותרים לפנות לבית החולים בבקשה לבחון את הראיות שמוכיחות כי בעת הלידה, התעלמו רשמי הלידה מהצהרת האבהות.

6. הליכי מקלט

הליכי מקלט - כללי

הקליניקה סייעה למספר רב של מבקשי מקלט במסגרת בקשותיהם למקלט, ובהם אזרחי אריתריאה, סודן, אתיופיה, גאנה, קולומביה, צ'אד, חוף השנהב, סין ואיראן. הסיוע כלל הגשת בקשות מקלט, הגשת בקשות לעיון מחדש ולפתיחת תיקים, ליווי לראיונות מקלט וכן הגשת עררים בגין אי מענה לבקשה או בגין סירוב לה. בין האנשים בהם טיפלה הקליניקה: פעילים פוליטיים אזרחי אריתריאה; יוצאי חבל דרפור וחבל הנובה בסודן; אישה טרנסקסואלית מאריתריאה; ועוד. במהלך השנה מספר לקוחות של הקליניקה הוכרו כפליטים, או קיבלו תושבות ארעית חלף ההכרה, בשל אי מענה בלתי סביר מצד משרד הפנים לבקשות המקלט.

זכאותם של עריקים מהצבא האריתראי למקלט

אחד ההליכים החשובים שהקליניקה ניהלה השנה נוגע לסירוב משרד הפנים להכיר באריתראים, שנמלטו מהשירות הצבאי באריתראה, כפליטים. ערר שהגישה הקליניקה בנושא בשנת 2014 התקבל בספטמבר 2016 אך פסק הדין בוטל בערעור והוחזר לבית הדין. הקליניקה הופיעה בדיון בבית הדין ובחודש פברואר שב בית הדין וקבע כי עמדת משרד הפנים אינה יכולה לעמוד, והכיר בעורר כפליט. על התיק הוגש ערעור. במסגרת הערעור הודיעה המדינה כי בכוונתה לשקול מחדש את עמדתה המשפטית ולגבש קווים מנחים לדיון בבקשות המקלט של פליטים מאריתראה אשר ערקו או השתמטו מן השירות הלאומי.

מניעת הליכי מקלט מפלסטינים הנרדפים על רקע מגדר או נטייה מינית

גם השנה המשיכה הקליניקה לעתור לבג"ץ בשם מבקשי מקלט פלסטינים שנמלטו מהגדה המערבית עקב חשש לרדיפה על רקע נטייתם המינית או עקב חשש לרדיפה מגדרית. משרד הפנים מסרב לאפשר להם נגישות להליכי מקלט וחלף זאת מפנה אותם למגנון, שמטרתו המוצהרת היא החזרתם לתחום הרשות הפלסטינית. בקשה שהוגשה אשתקד להצטרף כידיד בית משפט בשם ארגון זכויות אדם, לא הוכרעה נוכח מחיקת העתירה הראשית בהסכמה, בשים לב לפתרון הפרטני שהוסכם עליו במסגרתה. סוגייה נוספת שהועלתה במספר עתירות הייתה דרישת הקליניקה לאפשר למי שחפצים לפנות לעובדת הסוציאלית מטעם מתאם פעולות הצבא בשטחים, להיות מלווים על-ידי עורכת דינם (זאת שכן לעו"סית יש סמכות להמליץ על מתן היתר ישיבה בישראל). מספר מותבים של בית המשפט סברו שמדובר בפתרון מעשי העשוי לייתר את הצורך בהכרעה, ובהמלצתם נמחקו העתירות תוך שמירה על כל הזכויות.

7. פליטים מוכרים

א. מעמד קבע לפליטים מוכרים השוהים בישראל תקופה ממושכת

הקליניקה הגישה בקשה למשרד הפנים לתת מעמד קבע למשפחת פליטים-מוכרים שחיה בישראל כ-20 שנים. לפי נהלי המשרד פליטים מוכרים מקבלים תושבות זמנית בלבד, אותה עליהם לחדש מעת לעת, וזאת אף אם הם גרים בישראל למעלה מעשור ואינם יכולים לחזור לארצם. במקרה אחר שהקליניקה מייצגת בו מזה מספר שנים, נאות משרד הפנים להעניק למשפחה מעמד קבע.

ב. הזכות לחיי משפחה

הקליניקה המשיכה לטפל בפליטים מוכרים שביקשו להקנות מעמד בישראל לבני זוגם הזרים. הקליניקה הגישה ערר בגין אי מענה מצד הפנים לבקשה של פליטה מוכרת לאפשר לבן זוגה לחיות לצדה בישראל.

8. הליכים אחרים להסדרת מעמד

א. כניסה ל"הליך המדורג" מכח זוגיות עם אזרחים ישראליים

הקליניקה הגישה בקשה בשם מבקש מקלט מאריתראה ובת זוגו הישראלית, שלהם שני ילדים משותפים, אזרחי ישראל, לקבלת רישיון עבודה מכח הזוגיות. הבקשה נדחתה בהיעדר מסמכים מזהים מאריתראה, שהוא אינו יכול להביא נוכח המצב בארצו. הקליניקה הגישה ערר פנימי על הבקשה וממתינה לתשובה.

ב. הליכים הומניטאריים

הקליניקה טיפלה והגישה מספר הליכים להסדרת מעמד מטעמים הומניטאריים, כמו גם עררים בגין דחיות בקשות כאמור. בין היתר מדובר בקטין שננטש בישראל בידי אמו וגדל כעשור אצל משפחת אמנה ישראלית; בניצול מלחמת אזרחים שמשפחה ישראלית קיבלה עליו אפוטרופוסות בהיותו קטין; במבקש מקלט שהפך למשותק לצמיתות ברגליו בשל תאונת עבודה; באם אריתראית, קורבן לאלימות במשפחה, שלה שני ילדים ישראליים; לנערה צעירה שבמשך מספר שנים עברה התעללות מינית קשה, ועוד. כמה מלקוחות הקליניקה זכו בתושבות ארעית בעקבית הליכים אלו.

9. חופש מידע

במהלך השנה הגישה הקליניקה מספר בקשות לפי חוק חופש המידע, לקבלת נתונים אודות מערכת המקלט הישראלית ואודות יישום החוק למניעת הסתננות. הנתונים מאפשרים ללמוד על כך שחלק ניכר מבקשות המקלט תלויות ועומדות תקופות ממושכות; רוב התיקים מוכרעים (לשליה) בסדרי דין מקוצרים או על הסף; אחוז כמעט אפסי מהבקשות מתקבל; אסירים וחשודים רבים מועברים למשמורת בתום או חלף ההליך הפלילי; ועוד.

10. מידע והכשרה בדיני פליטים

הרצאות בהשתלמויות שונות

צוות התכנית מוזמן באופן שוטף להרצאות במסגרות שונות, בין היתר לעורכי דין חדשים בתחום, מתנדבים ופעילים חברתיים, מסגרות חינוכיות ואף קורסים אקדמיים בפקולטה למשפטים ובפקולטות אחרות באוניברסיטה. השנה היתה התכנית שותפה לארגון היא"ס ישראל בהכשרת עורכי-דין מתנדבים אשר ביקשו לעסוק בתחום נוכח תכנית הגירוש.

ז. הקליניקה לצדק סביבתי ולהגנה על זכויות בעלי חיים

1. מבוא

בשנת הלימודים תשע"ח פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של פרופ' איסי רוזן צבי ובהנחייתם הקלינית של ד"ר עו"ד ערן צין ועו"ד אמנון קרן. בקליניקה נטלו חלק 20 סטודנטים.

הקליניקה הרחיבה השנה את פעילותה כך שלנושאים הסביבתיים התווסף נושא ההגנה על זכויות בעלי החיים. שמה של הקליניקה עודכן בהתאם. במסגרת זו עו"ד אמנון קרן הצטרף לצוות הקליני (בחצי משרה), והיה אמון על כל הנוגע לזכויות בעלי החיים.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

השנה נפתחה בהנחלת מושגים תיאורטיים בסיסיים, תוך שימת דגש על הקשר מחד והמתחים מאידך, המתקיימים בין תפישת הצדק הסביבתי לבין ההגנה על זכויות בעלי החיים. בהתאם, השנה נפתחה בבחינת השאלה מי עומד במרכז האדם או הסביבה ובעלי החיים ובבחינה של מושגי יסוד ב"חשיבה הסביבתית". במהלך הסמסטר הראשון המשכנו לדון בהיבטים התיאורטיים העומדים בבסיס ההגנה על זכויות בעלי החיים ועל מעמדם במשפט. במקביל, התמקדנו בנושאים תיאורטיים המתכתבים עם התיקים המשפטיים בהם עוסקים הסטודנטים. כך למשל, הצגנו את תחום הנזיקין והסביבה ואת כלי התובענות הייצוגיות. בסמסטר השני המשכנו להתמקד בהיבטים תיאורטיים ומעשיים בהם עסקו הסטודנטים, לרבות: תחבורה הציבורית, שלטון מקומי, צדק סביבתי, תכנון ועירוניות.

בנוסף, במהלך הסמסטר השני קיימה הקליניקה כנס בינלאומי תחת הכותרת: "לפתוח את הכלוב: הכרה בבעלי חיים כבעלי אישיות משפטית". בכנס נטל חלק עו"ד סטיבן וייז (Steven M. Wise), אחד המשפטנים הבולטים ופורצי הדרך בעולם בתחום זכויות בעלי החיים. עו"ד וייז הוא מייסדו ונשיאו של הארגון האמריקאי Nonhuman Rights Project, המקדם הגשת תביעות להכרה בזכויות בעלי חיים. במסגרת הכנס הציגו סטודנטיות מהקליניקה את עבודתן על אפשרות יישום המודל של עו"ד וייז בישראל. במהלך השנה גם שולבו שיעורים שהוקדשו לניתוח מקרים העומדים לפתחה של הקליניקה. בנוסף, עסקנו גם בשאלת תפקידו של עורך הדין הסביבתי והחברתי, באפשרויות הפעולה העומדות בפניו ובסוגיות אתיות שעלו בתיקי הקליניקה.

לצד ההרצאות הנ"ל, התקיימו גם הרצאות של מרצים אורחים במגוון תחומים. בין השאר, הקליניקה אירחה את פרופ' פיליפ טדסקי (Philip Tedeschi) מאוניברסיטת דנבר בנושא דילמות אתיות ומשפטיות בהגנה על זכויות בעלי חיים, ד"ר אסף הרדוף ועו"ד יוסי וולפסון בנוגע להתאכזרות כלפי בעלי חיים, עו"ד גלית עפר שהינה עו"ד במחלקה סביבתית במשרד שבלת ושות' על עורך הדין הסביבתי במשרד מסחרי, וגיל יעקב, מנכ"ל 15 דקות: ארגון צרכני התחבורה הציבורית, על התחבורה הציבורית בישראל.

במסגרת הקליניקה התקיים סיור שכלל הן סיור ופגישה עם פעילים בדרום השרון בסוגיות של פסולת פיראטית והן ביקור ברפת ושיחה עם הבעלים על היבטים של הגנה על זכויות בעלי החיים וביקור בחוות חופש הפועלת בישוב עולש.

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

להלן תובא סקירה של הנושאים והתיקים המרכזיים שעליהם עבדנו בקליניקה במסגרת שנת הלימודים תשע"ח.

א. תובענה ייצוגית מפרץ חיפה

גם השנה המשכנו לעמול על תביעה ייצוגית בגין זיהום האוויר במפרץ חיפה. המדובר בתביעה ייצוגית ראשונה מסוגה בארץ, המבקשת לנוע מעבר לטענת "הפגיעה באוטונומיה" המקובלת בתביעות מעין אלה בישראל, לתביעה מסוג עוולה נזיקית המונית (mass torts) בגין נזקי גוף. התביעה תוגש נגד המזהמים הגדולים במפרץ חיפה בגין גרימת תחלואה עודפת במחלת הסרטן ובעיקר בסרטן ריאה ונון הודג'קין לימפומה (NHL). התובענה המייצגת מבקשת לתת מענה לזעקה הנמשכת מהציבור לפעול להתרעה בלתי מתפשרת של המזהמים הפועלים באזור התעשייה של מפרץ חיפה, שעד כה לא צלחה. בנוסף מבקשת התובענה הייצוגית ליתן מענה לסוגיית "הצדק המתקן", שכלל אינה נדונה על ידי הרשויות. דהיינו, פיצוי ישיר של מי מתושבי מפרץ חיפה הנופלים בקטיגורית "התחלואה העודפת", ואשר אילולא מקום מגוריהם או עבודתם במפרץ חיפה לא היו נופלים למשכב.

לאור המורכבות העובדתית והמשפטית של התובענה, במהלך הסמסטר הראשון נערך מתווה שונה מהעבודה המתנהלת על פי רוב עם הסטודנטים. בהתאם במקום הטלת מטלות שבועיות ופגישה שבועית לדון בהן, נערכה ישיבה שבועית של מספר שעות של כל הסטודנטים עם המנחה הקליני (ערן). בפגישה זו עבד כל הצוות על מסמך משותף אחד, כאשר כול אחד מהסטודנטים אחראי על היבטים עובדתיים ומשפטיים שונים. צורת מפגש זו איפשרה ליבון ודיון משותפים בסוגיות השונות והתקדמות באיסוף וניתוח החומרים העובדתיים והמשפטיים. במהלך הסמסטר השני ולאחר ההתקדמות הניכרת בכתיבת כתב התביעה בסמסטר הראשון, שבנו לשיטת העבודה הרגילה. במסגרת זו, צוות אחד מונה על כתיבת נייר מדיניות, לו התחייבה הקליניקה במסגרת גיוס הכספים עבור המומחים המקצועיים, שכותרתו: "מעבר לפגיעה באוטונומיה: פיצויים בגין נזקי גוף בתביעות ייצוגיות". צוות שני המשיך בקידום כתב התביעה. בין היתר, בסיוע בעריכת חוות הדעת של המומחים המקצועיים.

אנו מקווים להגיש את הבקשה לאישור התובענה הייצוגית בסמסטר א' של שנת הלימודים תשע"ט.

התיק מנוהל בשיתוף עם עו"ד אסף פינק, ד"ר עו"ד עמר פלד ממשרד עוה"ד גיל רון, קינן ושות', ועמותת 'אזרחים למען הסביבה'.

הסטודנטים נוי ברוטפלד, מיכל גייסט, ינאי כהן, ויני מוסטובוי ודן רוזנטל עבדו על תיק זה.

ב. עתירה לבג"ץ נגד אישור כריית פוספטים ב"שדה בריר"

הקליניקה, בשיתוף עם עו"ד אפי מיכאלי, הגישה ביום 22.7.18 עתירה לבג"ץ (בג"ץ 5558/18 עיריית ערד נ' המועצה הארצית לתכנון ובניה ואח') בנוגע להוראות הכלולות בתמ"א 14 המתייחסות לכריית פוספטים ב"מרבץ זוהר דרום" הכולל את אתרי הכרייה "שדה בריר" ו-"זוהר דרום".

בהחלטה זו נעתרה המועצה הארצית ליוזמת רותם-אמפרט נגב בע"מ, חברת בת של כימיקלים לישראל בע"מ, לכרות פוספטים בשדה-בריר, הסמוך לעיר ערד ולמועצה המקומית כסייפה. בנוסף, המכרה המתוכנן יושב על אדמות הכפרים הבדואים אל-פורעה, אל-זעורה, אל ריזה וקטאמאת, בהם מתגוררים כ-10,000 תושבים. המועצה הארצית קובעת – תחת הכותרת "חסמים לניצול עתודות" – כי תושבים אלה

יפנו מאדמתם וכי פיננו זה יתאפשר באמצעות הגב הכלכלי הגלום במשאבי הפוספט. המועצה אף מוצאת לנכון לציין כי מדובר ב-"win-win situation".

לטענת העותרים, החלטת המועצה הארצית נסמכה על ניתוח חלופות מוטה, חלקי, פגום, חסר ושגוי. היא מפרה את החובות החוקתיות להגן על החיים ועל הבריאות; את עקרון הזהירות המונעת. בנוסף, ההחלטה נשענת על טעות משפטית מובהקת בפרשנותו ובאכיפתו של חוק אוויר נקי, התשס"ח-2008, בכל הנוגע לאישורם של פרויקטים עתידיים רחבי היקף, להם השלכות על בריאות הציבור. זאת, בניגוד לעמדתו החד משמעית של משרד הבריאות, שקבע כי הכרייה במקום תוביל לפגיעה בחיים ובבריאות באופן החוצה חד משמעית את הקווים האדומים הנוהגים במדינות המערב. בכך, יוצרת המועצה הארצית מתודה מקצועית, שתנחה ואף תחייב הליכי תכנון עתידיים בישראל, הנשענת על פרשנות אבסורדית של חוק אוויר נקי, ההופך מכלי למניעת זיהום אוויר לכלי להכשרתו. זאת ועוד, טענו כי המועצה הארצית לא נתנה משקל ראוי להשלכות ההרסניות של פיננו אלפי תושבים בדואים מבתיהם והפגיעה החוקתית והחוקית הנגרמת מכך.

הסטודנטים נרי לביא ועמר עין הבר עבדו על תיק זה.

ג. פסולת

בראשית השנה פנתה אל הקליניקה ואל עמותת אזרחים למען הסביבה קבוצת תושבים מישוים יהודים וערביים באזור דרום השרון, שמאסה בתופעת השריפה של פסולת פיראטית באזור. לאחר מספר פגישות וסיורים באזור, הוחלט כי הקליניקה והעמותה יפעלו במשותף להגשת עתירות נגד רשויות מקומיות שבאחריותן הטיפול בתופעה. הסטודנטים למדו את הרגולציה בתחום ואספו וארגנו חומרים ועדויות שיתמכו בהגשת העתירות. כן, נערכו פגישות עם גורמים רלוונטיים כמו מפקד המשטרה הירוקה וראש המועצה האזורית דרום השרון. במהלך הסמסטר חזרו בהם הפעילים מהכוונה להגיש עתירות, מאחר והם חשו כי הם זוכים לאוזן קשבת מצד הרשויות השונות. בנוסף חל פיצול בין החברים היהודים והערבים בקבוצה. כתוצאה מכך הוחלט להתמקד בשיתוף פעולה עם גורמים בישוים הערבים. בסיוור שנערך עם אחראי איכות הסביבה בעיריית קלנסווה, אותרו מספר אתרי פסולת פיראטית בישוים קלנסווה וטייבה, וכן עלו לשאלות לגבי פעילות על פי רישיון עסק של אתרי הטמנה הפועלים ברישיון. בהתאם לכך, פועלת הקליניקה יחד עם עמותת אזרחים למען הסביבה אל מול עיריית קלנסווה, טייבה, איגוד הערים לאיכות סביבה המשולש הדרומי והמשרד להגנת הסביבה בכמה מישורים. אלה כוללים: דרישה לפינוי אתרי פסולת פיראטית, בקשת חופש מידע לקבל את מיפוי האתרים החוקיים לפינוי פסולת הפועלים באזור ולקבלת תנאי רישיון העסק שלהם.

בנוסף, בסמסטר השני החלו הסטודנטים לעבוד אל מול קבוצת פעילים נוספת שהוקמה בנתניה. במסגרת זו סייעה הקליניקה לפעילה שבשטח ציבורי הסמוך לביתה נמצאו שברי אסבסט. המדובר בחומר מסוכן, הידוע כגורם מסרטן וודאי בבני אדם. אמנם, הרשויות פעלו לפינוי מפגע האסבסט, אך עשו כן רק בנוגע לשברי האסבסט שנמצאו על פני השטח. הסטודנטים חיברו פניה לעיריית נתניה ולמשרד להגנת הסביבה, בדרישה שיערך דיגום מתחת לפני השטח, כדי לוודא שלא נותר מפגע אסבסט בשטח. פנייה זו נענתה בשלילה. הפעילה שקלה הגשת עתירה בנושא, אך הדבר תלוי בהגשת חוות דעת מומחה.

הסטודנטים אסל זידאן, דימה טרגובנקו, גל כץ ועמר פרנקל עבדו על נושאים אלה.

ד. תחבורה ציבורית

תחבורה ציבורית יעילה הינה חיונית לצמצום זיהום האוויר וקידום ערכים של צדק חברתי (באמצעות קירוב בין המרכז לפריפריה). בהתאם לכך, ממשיך ומהווה תחום זה נדבך חשוב בפעילות הקליניקה. במסגרת זו מלווה הקליניקה ועובדת בשיתוף פעולה עם עמותת "15 דקות": ארגון צרכני התחבורה הציבורית".

פרויקט תביעות קטנות

מזה מספר שנים מנהלת הקליניקה פרויקט "תביעות קטנות". במסגרת פרויקט זה, מסייעים סטודנטים לצרכני תחבורה ציבורית לעמוד על זכויותיהם ולדרוש מהמפעילים לספק שירות אמין, מהיר ונוח, כמחויב על פי החוק ותנאי הרישיון שלהם. פרויקט זה מנוהל בשיתוף עם עמותת "15 דקות", המקבלת את הפניות, ומפנה לטיפול הסטודנטים מקרים מורכבים יחסית, או כאלה בהם נזקקים הפונים לסיוע בניסוח כתב התביעה או ליעוץ בניהול התביעה. הפרויקט מרוכז על ידי צוות סטודנטים, אבל המטרה היא שכול סטודנט בקליניקה יזכה לטפל בתביעה קטנה. בכל אחד מהמקרים הסטודנטים יוצרים קשר עם הפונה, מבררים את העובדות לאשורן ומגבשים את הראיות הרלוונטיות, ואם נמצא כי ראוי במקרה זה להגיש תביעה קטנה, מנסחים את כתב התביעה. במהלך השנה טיפלו הסטודנטים ב-40 תביעות קטנות.

תכנון ותחבורה ציבורית

פרויקט, שנהגה על ידי הקליניקה ועמותת "15 דקות", שמטרתו בחינה של התכנון לטובת תחבורה ציבורית כבר בשלב של הכנת תוכניות המיתאר. פרויקט זה הביא לעין הציבור (בזכות סיקור תקשורתי נרחב) את הסכנה של בניית אלפי יחידות דיור בתכנון מהיר ומבלי לבנות תשתית תחבורה ציבורית ראויה. תושבים אלה עתידים לבלות שעות על שעות בעומסי תנועה אינסופיים, תוך שהם תורמים לזיהום אוויר. הקליניקה בשיתוף עם 15 דקות וצוות של מתכנני תחבורה, המשיכו גם השנה לעבור על תוכניות רלוונטיות ולבחון הגשת התנגדויות לתוכניות אלה.

תביעה ייצוגית

מתוך מטרה להשיג אימפקט גדול יותר מאשר באמצעות פרויקט התביעות הקטנות, בחנה הקליניקה הגשת תביעה ייצוגית בגין בעיות ביציאה של קווי אוטובוס בירושלים. סטודנטים ניתחו דו"חות וממצאים שפירסם משרד התחבורה, כדי לבחון האם אכן ניתן להגיש תביעה ייצוגית בנושא זה. העבודה לוותה גם בבחינה משפטית של הנושא. במהלך הבדיקה, הסתבר ששני עו"ד המגישים תביעות סדרתיות, הגישו תביעה נגד כול מפעילות התחבורה הציבורית לפיצוי בגין העילה הנ"ל. כתוצאה מכך נחסמה הדרך מהגשת תביעה בשלב זה. הקליניקה תמשיך ותעקוב אחר ההתפתחויות בתיק.

בקשות חופש מידע

פנייה של הקליניקה למשרד התחבורה לחשוף את הקנסות שהוטלו על חברות תחבורה ציבורית. זאת, כדי שהציבור יוכל לבחון את האופן שבו הרשות מפקחת על חברות התחבורה. פנייה בנושא שהגישה בעבר עמותת "15 דקות" נענתה באופן חלקי, מאחר ומדובר ב"מידע מסחרי רגיש" שאין חובה לחשוף על פי חוק חופש מידע. אם תשובה זו תינתן גם לפניית הקליניקה, נשקול הגשת עתירת חופש מידע.

בקשת חופש מידע נוספת הוגשה למינהל התכנון שבמשרד האוצר. לא אחת ההתנגדויות המוגשות על ידי הקליניקה ועמותת "15 דקות", נענות בכך שיוקם צוות מלווה שיבחן את סוגיות התחבורה הציבורית

שהועלו בהתנגדות. לא ברור מהן הסמכויות של צוות זה והאם אכן הוקמו צוותים כאלה בסופו של דבר. בקשת חופש המידע ביקשה לקבל מידע על צוותי הליווי שהוקמו ומה עלה בדיוניהם. סמוך לכתיבת שורות אלה התקבלה תשובה ממינהל התכנון ואנו בוחנים את ממצאיה.

הסטודנטים נרי לביא, גל לפיד, עדי מינטוס ועמר עין הבר, טיפלו בנושאי התחבורה הציבורית.

ה. מדריך תביעות קטנות

לפני תחילת השנה פנה השופט טל חבקין לפרופ' איסי רוזן צבי בבקשה שהקליניקות יסייעו בניסוח מדריך לתביעות קטנות להנהלת בתי המשפט. הכוונה היא לערוך מדריך ידידותי למשתמש, שיחליף מדריכים לא יעילים שקיימים כיום. לאור מעורבות הקליניקה בנושאי תביעות קטנות, הוחלט כי סטודנטיות מהקליניקה ינסחו את המדריך. במסגרת כתיבת המדריך נערכו מספר פגישות עם השופט חבקין וכן ביקור וצפייה בדיונים בבית משפט לתביעות קטנות.

הסטודנטיות גל לפיד ועדי מינטוס חיברו את מדריך התביעות הקטנות.

ו. דרום תל אביב

הקליניקה פועלת בשכונות דרום ת"א מזה מספר שנים. השנה המיקוד של הקליניקה היה באחד מהתהליכים החשובים המתקיימים היום בשכונת התקווה - תהליך איחוד וחלוקה (פרצלציה) - אשר מהווה גורם מחולל ומשפיע על אופי ופניה של השכונה. חלק גדול מהקרקות בשכונות התקווה הינן קרקעות "מושע", כלומר, חטיבות קרקע גדולות (גושים) המאופיינות בריבוי בעלים, אשר לכל אחד מהם זכות בלתי-מסוימת על הקרקע. זאת, בניגוד למצב בו הקרקע מחולקת לחלקות ומגרשים מוגדרים וידועים הרשומים על שם בעליהן. לעובדה שמרבית הקרקעות בתקווה הן קרקעות מושע יש השפעה מרחיקת לכת על אפשרויות הפיתוח של השכונה: ריבוי הבעלות על הקרקע מקשה על מכירת הקרקע וקבלת ליווי בנקאי לצורך קנייתה וקידום פרויקטים, כמו-כן בהיעדר רישום מסודר של גבולות המגרשים אינו מאפשר להבין מהם זכויות הבנייה שניתנות לכל מגרש. לאור זאת, החלה עיריית תל אביב להשקיע לאחרונה בקידום הליך קרקעי-תכנוני של איחוד וחלוקה, המסדיר את סוגיית בעלויות על הקרקע. התהליך נעשה בהשקעה אדירה של כ-40 מיליון ש"ח, וכולל עבודה לאיתור הבעלים ובחינת הסדרי הרישום הקיימים אצלם (אם בכלל), מדידת מגרשים, ביצוע הערכות שמאיות למגרשים, יצירת הסכמות וקידום תכניות. הפרצלציה של השכונה מתבצעת תחת ההנחה כי היא תביא להנעת שוק הנדל"ן בשכונה ולתהליכי פיתוח התחדשות שייטיבו עם השכונה. עם זאת הניסיון מלמד שהמציאות אינה תמיד ורודה ותהליכי מסוג זה עלולים להביא לדחיקת אוכלוסיות (וותיקות וחדשות כאחד), העמקה של אי-השוויון בשכונה ופירור של קהילות. מטרת הפרויקט הוא לבחון את השפעות תהליכי הפרצלציה על השכונה מבחינה משפטית-קניינית, חברתית, קהילתית, תכנונית ועירונית, וכן ארגון קהילתי של תושבי השכונה על מנת לסייע להם לעמוד על זכויותיהם, לממש את ההזדמנויות ולבלום את האיומים שתהליך זה מייצר. לצורך זה הוחלט על אימוץ ראייה מולטי-דיסציפלינארית ושיתוף פעולה בין הקליניקה לצדק סביבתי (שלוותה לזמן מה גם על ידי עובדת סוציאלית-קהילתית), והמחלקה לגיאוגרפיה ופיתוח סביבתי (מסלול תכנון עירוני), כדי לקדם מתווה תכנוני התואם את עקרונות "העיר הצודקת" (על פי ספרה בשם זה של סוזן פיינסטיין), שבבסיסם הערכים, הבאים: דמוקרטיה ושיתוף הציבור, שוויון, הטרוגניות, הוגנות והזכות לדיור. עבודה זו נעשתה בתיאום עם עיריית תל אביב. במסגרת זו, פעלו הסטודנטים בקליניקה לפגוש ולראיין תושבים, כדי להביא את קולם ו"סיפורם", בהליכי התכנון. היבטים אלה יהוו חלק מהמתווה התכנוני שהוצג ויוגש לעיריית תל אביב.

בנוסף, התמקדה הקליניקה במורכבות הקניינית הכרוכה בהליכי הפרצלציה בשכונה. כתוצאה מכך שקרקעות שנרכשו בשנות ה-40 של המאה הקודמת, לא נרשמו על שם יהודים, נותרה קבוצה של בעלים שאינם רשומים (גם לא במושע). קרקעות רשומות כעת על שם רשות הפיתוח. הקליניקה מעורבת במחקר המשפטי ובמציאת פתרון שיאפשר רישום הוגן ומדויק של זכויות התושבים בשכונה. הסטודנטים איתמר מגרפטה ואריאל ערן עבדו על הפרויקט בשכונת התקווה.

ז. התנגדות לפשרה בתובענה ייצוגית נגד זוגלובק ונייר עמדה בעניין תיקון חוק הגנת

הצרכן

במסגרת שיתוף פעולה עם הקליניקה לתובענות ייצוגיות, הגישו שתי הקליניקות התנגדות להסדר פשרה בבקשה לאישור תובענה ייצוגית נגד חברת זוגלובק, שבמשחטה שהפעילה נחשפו בשנים האחרונות מקרים חוזרים ונשנים של התעללות חמורה בבעלי-חיים. ההליך נשען על תחקיר ששודר בתכנית "כלבוטק", בעקבותיו הוגשו שלוש בקשות לאישור תובענה ייצוגית על-ידי צרכנים של חברת זוגלובק. הגם ששלוש הבקשות נדונו במאוחד, בסופו של דבר נחתם הסדר פשרה ביחס לבקשה אחת בלבד, שעל-פני הדברים אינו ראוי, הוגן או סביר, ולא משקף את חומרת המקרה, טובתם של חברי הקבוצה ומטרות ההליך.

ההתנגדות הוגשה מטעם המועצה הישראלית לצרכנות, והועלו בה סוגיות מהותיות הן ביחס לעקרונות ההליך הייצוגי עצמו, והן ביחס לתחומי הגנת הצרכן, הגנת בעלי חיים ויחסי הגומלין ביניהם. כך למשל הצביעה ההתנגדות על כך שכתוצאה מהתחרות בין עורכי הדין נוצר "מרוץ לתחתית" שהוביל את הנתבעת להגיע פשרה בתובענה שסיכוייה ושוויה הם הנמוכים ביותר. התנהלות זו, המוכרת בפסיקה ובספרות כ-"Reverse Auction", החריפה את בעיית הנציג האינהרנטית לתובענה הייצוגית, בפרט בשלב הרגיש של הסדר פשרה, וזאת לצד פגמים נוספים כגון פער בין שוויו הנחזה של ההסדר לשוויו הממומש וקביעת פיצוי שעיקרו "הסדר קופונים". בנוסף עמדה ההתנגדות על חשיבותם של דיני הגנת הצרכן ומוסד התובענה הייצוגית ככלים להתמודדות עם הפגיעה בזכויותיהם של צרכנים והטעייתם בנוגע לתהליך הייצור של מוצרים מן החי, כמו גם ליצירת הרתעה אפקטיבית מפני הפרת הדין ופגיעה שלא לצורך בבעלי החיים בתהליך זה. פגם נוסף בו עסקה ההתנגדות הוא העדר התחייבות של זוגלובק למניעת הפרות עתידיות של דיני הגנת הצרכן והגנת בעלי החיים ביחס למוצריה. חשיבותו של נושא זה עלתה ביתר שאת כאשר בעת ניהול ההליך מכרה זוגלובק את המשחטה לצד שלישי, ועל יסוד זאת התנערה מכל אחריות לטיפול בבעלי החיים טרם התקבלו אצלה כ"חומר גלם" בלבד.

יצוין כי ההליך בעניינה של חברת זוגלובק הוא אחד משורה של הליכים דומים שהוגשו בעקבות תחקירי שחשפו טפח ממצאות חיים של בעלי החיים במשקים החקלאיים ואת הפער בין מצגיהם של יצרני מזון מן החי לבין המצב בשטח. לטעמי ההתנגדות יכולים להיות אפוא השפעה מרחיקת לכת בכל הנוגע להתנהלות בית המשפט במצב בו מוגשות מספר בקשות אישור באותו הנושא, לביסוס דיני הגנת הצרכן ככלי להרחבת ההגנה על בעלי החיים, וכן להטלת אחריות על יצרן לעמוד בדרישות הדין לאורך שרשרת הייצור של מוצריו, בפרט בנוגע למוצרי מזון מהחי.

בעקבות פרויקט זה והנסיון שנרכש בו, עבדו הסטודנטיות גם על נייר עמדה העוסק בהצעת חוק הגנת הצרכן (תיקון- חזקת שמירת הדין בייצור מוצר מן החי), התשע"ז-2016, המבקשת להכניס את היבט הגנת בעלי החיים במישרין לחוק הגנת הצרכן, תשמ"א-1981. זאת באמצעות קביעה כי בשיווק מזון מן החי תיכלל הודעת יצרן לפיה מולאו הוראות הדין למניעת צער בבעלי-חיים, וכי הפרתן תהווה במפורש הטעיה

אסורה. נייר העמדה דן בהצעת החוק, מבסס את התשתית הנורמטיבית עליה היא נשענת ומציע פתרונות הולמים להסתייגויות שהועלו בעקבותיה.
הסטודנטיות נור אבופול ומיכל גייסט עבדו על פרויקטים אלו.

ח. הכרה בזכויות מהותיות לבעלי חיים ושת"פ עם הארגון Nonhuman Rights Project

כאמור לעיל, הקליניקה פועלת יחד עם הארגון האמריקאי Nonhuman Rights Project (NhRP), הפועל לשינוי מעמדם המשפטי והמוסרי של בעלי החיים באמצעות הגשת עתירות לצווי הביאס קורפוס בעניינם ברחבי העולם. מדובר בהליך בעל מסורת עשירה שלאורך ההיסטוריה הובילה לשחרור הפיזי והפוליטי של פרטים וקבוצות מדוכאות, שעד אותה העת נחשבו כחסרות מעמד או זכויות. השימוש בכלי חוקתי זה ביחס לבעלי-חיים מעורר דיון ציבורי ואקדמי רחב בכל הנוגע ליחסו של האדם לבעלי החיים ולסביבה, ולצד קביעות שיפוטיות חשובות בארצות הברית נחל הצלחה בארגנטינה, שם הכיר בית המשפט בקופת שימפנזה בשם ססיליה כישות משפטית והורה על שחרורה מגן החיות בו הוחזקה לשמורת טבע.

הקליניקה משמשת כקבוצת המחקר של NhRP בישראל, כחלק מרשת בינלאומית שהקים הארגון לקידום מטרה זו, ומתוקף כך עובדת על נייר עמדה הבוחן את האפשרות ליישם בישראל את המודל של הארגון והעומד בראשו, עו"ד סטיב וייז. זאת על בסיס הדין הישראלי והבינלאומי, הכלים הקיימים להגנת בעלי החיים והאפשרות לאתגרם ולהרחיבם עד לכדי הכרה בבעלי-חיים כבעלי זכויות בסיסיות מסוימות הראויות להגנה, ללא תלות בתועלת שמפיק מכך האדם. נייר עמדה זה נועד לשמש בסיס להליך משפטי עתידי בישראל.

במסגרת זו אירחנו השנה את עו"ד וייז לכנס באוניברסיטה תחת השם "לפתוח את הכלוב: הכרה בבעלי-חיים כבעלי אישיות משפטית", שהיווה את השקתה הרשמית של פעילות ההגנה על זכויות בעלי החיים של הקליניקה. האירוע המרתק כלל הרצאה של עו"ד וייז ופאנל בהשתתפות השופט דניאל פיש, חה"כ מוסי רז, ד"ר תמר רון ועו"ד יוסי וולפסון, שמילאו את אולם "כס המשפט". בחלק נוסף של הכנס קיימנו שולחן עגול בינתחומי בהשתתפות ח"כ יעל כהן פארן ומומחים/ות שדנו באתגרים המשפטיים, החברתיים והמדעיים הכרוכים בהחלת גישתו של עו"ד וייז בישראל, שנפתח בפרזנטציה של סטודנטיות מהקליניקה שהציגו את עבודתן. כמו כן ליווינו את ביקורו של עו"ד וייז בישראל וסייענו בתיאום הרצאות ואירועים נוספים במהלכו.

הסטודנטיות לי ויינשטיין ולי תל-ארי לקחו חלק בפרויקט זה.

ט. הליך לקבלת צו מניעה נגד השימוש בכלובים בתעשיית הביצים

הדין הישראלי מעניק לארגונים להגנת בעלי-חיים סמכות ייחודית להגיש בקשה למתן צו מניעה אזרחי לאכיפת חוק צער בעלי-חיים, האוסר על התעללות בבעלי-חיים ומטיל חובות מוגברות על המחזיקים בהם לספק להם את צרכי מחייתם, לדאוג לבריאותם ולמנוע התעללות בהם.

הקליניקה פועלת להגשת בקשה כזו, מטעם עמותת תנו לחיות לחיות, במסגרתה יתבקש בית המשפט לקבוע שהחזקת תרנגולות בכלובים בתעשיית הביצים מהווה התעללות אסורה ומנוגדת להוראות חוק צער בעלי-חיים. זאת על יסוד הסבל הרב הכרוך בהחזקת תרנגולות בכלובים אלו, בהן הן אינן מסוגלות אפילו להזדקף או לפרוש כנפיים, ולאור המגמה העולמית המוכיחה שקיימות שיטות ישימות ויעילות לגידול תרנגולות בממשקים נטולי כלובים. מדובר בפעם הראשונה בה ייעשה שימוש בכלי זה של צו מניעה

ביחס לניצול ממוסד של בעלי-חיים בכלל, ובתעשיית המזון בפרט, והוא עוסק בהיבטים מורכבים הנוגעים למדעי התנהגות בעלי-חיים, רווחת בעלי חיים, משפט משווה וכלכלה סביבתית.

לאחר למידת הנושא פנתה הקליניקה במכתב התראה לחברת גליקסמן, יצרנית הביצים הגדולה בישראל ובעלת משק גדול של לולי כלובים במרכז הארץ, בו מוחזקות בכל רגע נתון מאות אלפי תרנגולות. לבקשת החברה נמסרו לידיה חומרים נוספים לבחינת הנושא וטענות הקליניקה, וככל שהמגעים בעניין זה לא יובילו לשינוי המיוחל תוגש הבקשה לבית המשפט.

הסטודנטים לי גלאון ונועה פומרנץ לקחו חלק בפרויקט זה.

י. הגנה על בעלי חיים במופעי בידור

בעוד שקרקסי בעלי חיים הם נחלת העבר בישראל בעקבות מאבק ציבורי מוצלח, מופעים העושים שימוש בבעלי חיים מוסיפין להתקיים כדבר שבשגרה, החל מהופעות של אנשים פרטיים (כגון מופעי קוסמים וימי הולדת), דרך מוסדות כגון גני חיות שעורכים מופעים וכלה בתעשיית הבידור עצמה (לצורך תשדירי פרסומות, תכניות טלוויזיה וסרטי קולנוע).

בעקבות יוזמה של סטודנט מהקליניקה, הגשנו למשרד החקלאות בקשת חופש מידע מקיפה שמטרתה לשפוך אור על ממדיה של תופעה זו. הבקשה תאפשר לבחון לעומק את היקף וסוג מופעי בעלי החיים המתקיימים בישראל, המנגנון שמסדיר אותם, ובכלל זה שיקול הדעת המופעל בהליך מתן היתרים למופעים ואכיפת התקנות בנושא. הממונה על חוק חופש המידע במשרד החקלאות נעתרה לבקשה ועד כה נמסרו חומרים ראשוניים. המידע שיימסר בהמשך ישמש בסיס להפקת דו"ח אודות הנעשה בתחום זה, ובמידת הצורך גם לפעילות משפטית להגנתם של בעלי-חיים המשמשים למופעי בידור.

הסטודנטיות מיכל גייסט ונור אבופול לקחו חלק בפרויקט זה.

יא. יצירת תשתית לפעילות עתידית בנושא מדיניות מזון וסובסידיות חקלאיות מזיקות

הקליניקה אירחה סטודנט לתואר שני בלימודי סביבה להתמחות בת 100 שעות במסגרת התכנית הבינלאומית של בית ספר פורטר. פעילות זו הוקדשה לחקר מדיניות מזון, בעלי-חיים ושינוי אקלים, בדגש על ההשלכות הסביבתיות של תעשיות המזון מן החי, מתן סובסידיות ממשלתיות לתעשיות מזהמות ומנגנונים להתמודדות עם החצנות שליליות אלו. תוצאות המחקר והחומר שנאסף ישמשו את הקליניקה לגיבוש פעילות עתידית לקידום קיימות ושינוי מדיניות בתחום זה.

ההתמחות בוצעה על-ידי הסטודנטית אליסון רמלסון-קרט.

ח. הקליניקה לדיור, קהילה ומשפט

1. מבוא ותמצית

בשנת הלימודים תשע"ח פעלה הקליניקה בהנחייתה האקדמית של פרופ' נטע זיו ובהנחייתה הקלינית של עו"ד ענת רודניצקי. במהלך סמסטר א' גם העובדת הסוציאלית הקהילתית עדי אביגיל כהן הייתה חלק מהצוות הקליני. בקליניקה למדו 12 סטודנטים.

בשנה זו התמקדה הקליניקה בשלושה תחומים מרכזיים הנוגעים להתחדשות עירונית: ליווי דיירים בפרויקטים להתחדשות עירונית, מתן מידע משפטי לדיירים בנושאי התחדשות עירונית באמצעות איוש תחנות מידע וכן הפעלת מוקד טלפוני ארצי לדיירים, וקידום מדיניות.

ליווי הדיירים בפרויקטים להתחדשות העירונית הוא תחום מומחיות חדש וייחודי שפותח על ידי הקליניקה לדיור, אשר במסגרתו מלווה הקליניקה דיירים בפרויקטים להתחדשות עירונית החל מהשלבים הראשוניים והמקדמיים של ההתחדשות ועד לסוף התהליך. זאת, לצד קידום הפרויקט מול רשויות התכנון.

מתן מידע משפטי לדיירים בתחום ההתחדשות העירונית הוא שירות חדשני וייחודי שאינו מסופק על ידי גורמים משפטיים אחרים ללא תשלום. מתן המידע המשפטי נעשה הן באמצעות מענה טלפוני, והן בפגישות אישיות שמתקיימות בתחנות מידע ייעודיות לצורך הזה. הפרויקט נעשה בשיתוף חברת "עזרה ובצרון" שבבעלות עיריית תל אביב-יפו.

קידום המדיניות בתחום ההתחדשות העירונית עוסק בנושאי רוחב הקשורים בזכויות דיירים בהתחדשות עירונית, במטרה לשפר ולייעל את התהליכים המורכבים הללו עבור דיירים.

בסך הכל, טיפלה השנה הקליניקה בשני פרויקטים שבהם מתגוררות **230 משפחות**, ונתנה מענה משפטי ל-**150 פניות של דיירים** בנושאי התחדשות עירונית.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

שנת הלימודים בקליניקה נפתחה בסדנת הכשרה מרוכזת בנושא התחדשות עירונית, שנערכה בשבוע שלפני תחילת הלימודים. מטרת הסדנא הייתה להכשיר את הסטודנטים לעבודה בתחנות המידע. במסגרת ההכשרה למדו הסטודנטים על המסלולים הקיימים בישראל לקידום התחדשות עירונית, על ההיבטים המשפטיים בתמ"א 38 ובפינוי בינוי, על מוסדות התכנון בישראל והגורמים המערבים בהתחדשות

עירונית, על החקיקה הרלוונטית בתחום, התארגנות תושבים ובחירת נציגויות דיירים, כדאיות כלכלית בהתחדשות עירונית והסכמים בין בעלי הזכויות ליזמים. לאחר ההכשרה, התקיים כינוס נוסף במתנ"ס הקהילתי בנווה שרת, שבו התוועדו הסטודנטים לפעילות מחלקת התכנון בעירייה, ונערך סיור בשכונה.

במהלך השנה, התמקדו השיעורים העיוניים בתחום הדיור בישראל ובמדיניות דיור. נושאי השיעורים כללו דיון באסטרטגיות לשינוי חברתי ובמקומו של פיתוח קהילתי-כלכלי בתוכם, בהיסטוריה של העיר יפו (תוך התמקדות בתחום מצוקת הדיור ותופעת הג'נטריפיקציה), ובמקומה המשתנה של המדינה באחריות על הקצאת משאבי דיור. כמו-כן, עסקו השיעורים בסוגיית הזכות לדיור במשפט ודיור ציבורי. בכל אלה ניתנה לסטודנטים ההזדמנות לקשור בין הדיונים העקרוניים בשיעורים לבין המהלכים המתקיימים כיום בישראל בתחום הדיור, ועבודתם המעשית.

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

א. ליווי פרויקטים להתחדשות עירונית

במהלך השנה המשיכה הקליניקה בקידום והובלת שני פרויקטים להתחדשות עירונית המתרחשים ביפו: האחד ממוקם במתחמי המגורים "קדם" ו"שם הגדולים", שבשכונת ג'בליה בדרום יפו, והשני בין שדרות ירושלים לרחוב הבעש"ט. מטרת הפרויקטים הן חברתיות, וכוללות את העלאת רמת חייהם של תושבי המתחמים; שיפור המצב הדיורי של הדיירים הקיימים, שמרביתם נמנים עם אוכלוסיות עניות בישראל; מציאת פתרונות משפטיים-כלכליים לאוכלוסיות מוחלשות על מנת שיוכלו להמשיך להתגורר במתחמים גם לאחר פרויקט ההתחדשות; הגדלת הצע הדיור ביפו (בקדם ובשם הגדולים הגדלת הצע הדיור מכוונת לאוכלוסייה הערבית היפואית, הסובלת ממצוקת דיור קשה); מימון רכישת הדירות הציבוריות עבור הדיירים הציבוריים כחלק מהפרויקט והפיכתם לבעלים (במתחם קדם-שם הגדולים); בניית דיור להשכרה לטווח ארוך (במתחם הבעש"ט); ויצירת תמהיל הכנסות מתון (מעמד סוציאקונומי נמוך ומעמד סוציאקונומי בינוני) במתחמי קדם ושם הגדולים, הסובלים משורה ארוכה של בעיות חברתיות וכלכליות קשות, בדגש על הישארותה של האוכלוסייה הקיימת במתחמים ומשיכת אוכלוסייה חדשה, שתצליח להשתלב במרקם הקהילתי הקיים במתחמים.

כאמור, תשומת לב מיוחדת ניתנת בעבודת הקליניקה לאוכלוסיות שההתחדשות העירונית מורכבת עבורם במיוחד, כגון: קשישים, שוכרים, דיירים בדיור הציבורי, אנשים עם מוגבלויות ואנשים שחיים בעוני, מתוך מטרה לגבש ולאפיין את קבוצות הדיירים הללו ואת צרכיהן, לייצג אותם (לעיתים מול הקהילה שהם חברים בה) ולמצוא פתרונות ייחודיים שיאפשרו את המשך מגוריהם בדיור הולם במתחמים גם לאחר ביצוע ההתחדשות. זאת, תוך חתירה לכך שמודלים אלו יוכלו להיות מיושמים במקומות נוספים בישראל.

מודל העבודה הוא כזה שבו הקליניקה מסייעת בארגון הדיירים על מנת שיקחו חלק פעיל בבחירת מתווה ההתחדשות העירונית המועדף, עוד לפני כניסתו של יזם לתמונה. בהמשך מעודדת הקליניקה את השתתפותם הפעילה של הדיירים לאורך התהליך התכנוני והמשפטי, תוך שהם מיוצגים על ידה. בדרך זו, פערי הכוחות בין הדיירים ליזם, כפי שבאים לידי ביטוי בפרויקטים אחרים של התחדשות עירונית, מטשטשים.

העבודה המעשית במסגרת פרויקטים אלה דרשה מהסטודנטים לפתח כישורים של חשיבה יצירתית, יזמות חברתית ועבודת צוות, לצד לימוד משפטי דקדקני של הסוגיות הרלוונטיות בתחום התכנון והדיור. הסטודנטים נפגשו עם גורמים המעורבים בפרויקטים השונים לרבות הדיירים, נציגי הקהילה המקומית, נציגי רשות מקרקעי ישראל, נציגי משרד הבינוי, נציגי רשויות התכנון, נציגי חברת הדיור הציבורי המשכנת - חלמיש, משרד האדריכלים והיזם שמלווה את הפרויקט, וקיימו מידי שבוע חשיבה משותפת שהתבססה על איסוף חומרים, הצגתם ועיבודם לכדי תכנית פעולה.

ב. פרויקט פינוי-בינוי במתחם שדרות ירושלים/הבעש"ט

פרויקט זה נועד לגבש וליישם תכנית להתחדשות עירונית ופיתוח חברתי – כלכלי, במתחם בן 7 בניינים ביפו, בקרקע פרטית הממוקמת בצומת שבין שדרות הבעש"ט לבין שד' ירושלים. במתחם מתגוררות 126 משפחות יהודיות וערביות, שמחציתן מחזיקות בדירות בשכירות ומחציתן בבעלות פרטית. בשל מצבם הפיסי של המבנים המיושנים, מציעה התכנית לדיירים הריסת הבניינים ובנייה חדשה במתכונת פינוי-

בינוי, בניית רצועה מסחרית לאורך שדרות ירושלים והקמת בנין להשכרה ארוכת טווח, כך שחלקן של הדירות החדשות יושכרו לטווח ארוך והאחרות ימכרו. בפרויקט לוקחים חלק משרד האדריכלים "קיסלוב-קיי", חברת יזמות הנדל"ן "גולדט-ארט נדל"ן", ומשרד עורכי הדין "יגאל ארנון ושות'", שמייצג את הדיירים במשא ומתן המשפטי מול היזם.

במהלך שנת הלימודים **הסתיים המשא ומתן המשפטי בין נציגות הדיירים לבין היזם**. במהלך המשא ומתן ליווי הסטודנטים את נציגות הדיירים, ועם סיומו, הנגישו הסטודנטים את ההסכם המשפטי לדיירים ונפגשו איתם לשם הסברים משפטיים. בנוסף, סייעו הסטודנטים בהכנת כנסי דיירים לשם הסברים על הפרויקט.

כמו כן, **אושר הפרויקט ב"פורום מהנדס העיר"**, שהוא הפורום המקצועי הבכיר ביותר בתחום הרשות המקומית, תוך שמירה על התמורה המקורית שהובטחה לדיירים, העומדת על הרחבת הדירות ב-25 מ"ר. זאת, על אף המגמות החדשות במדיניות העירונית, המאשרות הרחבות עד לגודל של 12 מ"ר בלבד.

ג. התחדשות עירונית במתחמי המגורים קדם/שם הגדולים

פרויקט זה נועד לגבש וליישם תכנית להתחדשות עירונית ופיתוח כלכלי במתחמי המגורים "קדם" ו"שם הגדולים", שמחצית מדייריהם הם דיירים בדיר ציבורי, וזאת כאמצעי להתמודדות עם שורה של קשיים חברתיים, פיזיים וכלכליים ארוכי שנים המאפיינים את המקום.

מבחינה תכנונית, שואף הפרויקט לנצל את זכויות הבניה הקיימות במתחמים ולהוסיף זכויות מכוח שינוי תב"ע, לחזק את המבנים, להתקין מעליות, לשפץ את חדרי המדרגות והכניסות, להרחיב את הדירות ולהוסיף ממ"דים, וכן לבנות יחידות דיור מעל המבנים הקיימים. בנוסף, שואף הפרויקט לבנות בנין חדש למגורים על חורשת זיתים הפנויה, הגובלת במתחמים, וזאת משום שמיצוי מלוא זכויות הבניה במתחמים הקיימים אינו מספיק לשם הפיכת הפרויקט לכדאי כלכלית. חורשה זו היא מעתודות הקרקע הפנויות האחרונות ביפו ונמצאת בבעלות רשות הפיתוח ובניהול רשות מקרקעי ישראל.

במהלך שנת הלימודים **נמשכו המגעים מול רשות מקרקעי ישראל במטרה להקצות את חורשת הזיתים**, הצמודה למתחמים, כמגרש משלים לטובת הפרויקט בפטור ממכרז ובהנחה של 80% מערכה השוקי. הקצאה זו אמורה להיעשות בהתאם להחלטת מועצת מקרקעי ישראל, לפיה ניתן להקצות קרקע פנויה הגובלת במתחמים להתחדשות עירונית בפטור ממכרז ובהנחה של עד 80% מערכה השוקי, בהינתן שבלעדיה פרויקט ההתחדשות לא יוכל לצאת לפועל בשל העדר כדאיות כלכלית.

בפגישות אלו הביעה רשות מקרקעי ישראל נכונות לבחון בחיוב את הקצאת חורשת הזיתים כמגרש משלים בהתאם להחלטה, וכן להקצות את כל הדירות החדשות שיבנו בפרויקט לטובת ערביי יפו, הסובלים ממצוקת דיור קשה.

כמו-כן, **אושרה השנה תב"ע להפקדה בוועדה המקומית לתכנון ובניה**, הכוללת את הבינוי החדש במתחמים וכן בינוי בחורשת הזיתים.

לסיקור התקשורת ראו כאן: <https://magdilim.co.il/01807002018545-2/>

ד. מתן מידע משפטי לדיירים בנושאי התחדשות עירונית

השנה, הופעל לראשונה **קו טלפוני ארצי** לדיירים בנושאי התחדשות עירונית. בסה"כ הגיעו לקו המידע **110 פניות** שנענו על ידי הסטודנטים בתחומים הבאים: 35% בנושאים שאינם קשורים במישרין להתחדשות

עירונית (דיוור ציבורי, שכירות, שאלות תכנוניות שהופנו לעירייה וכו'); 31% בשאלות הנוגעות להליך ההתחדשות העירונית (כיצד מתחילים את התהליך, התנהלות נציגות דיירים, בחירת יזם/עורכי דין לייצוג דיירים, וכו'); 10% בסוגיות הנוגעות לדייר סרבן; 8% בשאלות הנוגעות להסכמים משפטיים סופיים בהתחדשות עירונית; 5% במידע כללי על הקליניקה; 3% בשאלות הנוגעות להסכמי טרום התקשרות; ו-8% בנושאים אחרים.

במקביל, הופעלו השנה **שלוש תחנות מידע לדיירים** ברחבי העיר תל אביב-יפו, שפעלו במתכונת שבועית. לתחנות המידע הגיעו **45 פניות** שעסקו בנושאים הבאים: 39% מהן עסקו בהסכמים סופיים להתחדשות עירונית; 27% בדיירים סרבנים; 16% במידע כללי על התחדשות עירונית; 16% בדיוור ציבורי (ללא קשר, בהכרח, להתחדשות עירונית); ו-2% בהסכמי טרום התקשרות.

ניתוח הפניות שעסקו בדיירים סרבנים, לדוגמא, העלה כי ב-50% מהמקרים מדובר היה בדיירים זקנים, ב-25% מהמקרים בהתנגדות לתכנון המוצע לדיירים, ב-17% מהמקרים בהסדרים ספציפיים בהסכם המשפטי וב-8% מהמקרים במעורבות הגורמים המקצועיים בתהליך (נציגות דיירים, יזם, עורכי דין, וכו').

במקביל למתן המענה הפרטני לדיירים בתחנות המידע, ניסחו הסטודנטים במהלך השנה **דפי מידע לדיירים** שחולקו בתחנות המידע בנושאים הבאים: "מה צריך לכלול הסכם מומלץ לדיירים בהתחדשות עירונית?", חוק המארגנים, דייר סרבן, וזכויות דיירים בדיוור הציבורי.

כמו כן **העבירו הסטודנטים הרצאה לתושבים** ב"בית להתחדשות עירונית" של עיריית תל אביב יפו בנושא חוק המארגנים שנחקק השנה.

ה. קידום מדיניות

במהלך השנה החלה הקליניקה בקידום מדיניות של ארבעה תחומים הנוגעים להתחדשות עירונית:

הסדרת מעמדה של נציגות דיירים בפרויקטים להתחדשות עירונית במסגרת תיקון לחוק המקרקעין

לקיומה של נציגות דיירים ישנה חשיבות מכרעת בכל הנוגע ליכולת להוציא פרויקטים להתחדשות עירונית לפועל, וכן להביא לצמצום הפערים המובנה שבין הדיירים לבין היזם. ואולם, כיום אין כל הסדרה משפטית לנציגות דיירים, וזאת בניגוד להסדרה הקיימת בכל הנוגע למוסד ועד הבית בחוק המקרקעין. אי לכך, העבירה הקליניקה שורה של המלצות הנוגעות להסדרת מוסד נציגות הדיירים, לרבות דרכי בחירתו ופעילותו.

קביעת חובה לצרף תסקיר חברתי בתכניות לפינוי בינוי בדומה לחובה לצרף תסקירי השפעה על הסביבה

לפרויקטים מסוג פינוי בינוי יתכנו השפעות שליליות על המרקם החברתי והקהילתי במתחמים שבהם יבוצעו וכן בשכונות הסובבות אותם. בהקשר זה, הציעה הקליניקה לחייב עריכת תסקיר חברתי בפרויקטים לפינוי בינוי, בדומה לחובה המוסדרת בחוק לערוך תסקיר השפעה על הסביבה. בדרך זו, ניתן יהיה להפחית את ההשפעות השליליות שיתכנו בפרויקטים לפינוי-בינוי באמצעות מציאת פתרונות הולמים לבעיות שיעלו במסגרת התסקיר. כך למשל, במקרים שבהם צפויה התכנית להביא לגריעה של דיור זול לשכירות, ניתן יהיה להורות על בניית דיור לשכירות ארוכת טווח במחיר מופקח כחלק מהתכנית. באופן דומה, ניתן יהיה להורות על מציאת פתרונות מותאמים לצרכי האוכלוסייה הזקנה במתחם, לדיירים הדיוור הציבורי, לדיירים עם מוגבלות, לדיירים שחיים בעוני, וכו'.

יישום החלטת הממשלה בנוגע לתמיכה בארגונים ללא מטרות רווח לליווי דיירים בהתחדשות עירונית

ביוני 2013 נתקבלה החלטת ממשלה מס' 376 שנושאה "קידום מדיניות לאומית כוללת לחידוש ופיתוח המרחב העירוני". בין היתר, קובעת ההחלטה כי יש "לגבש כללים לתמיכה בארגונים ללא מטרות רווח, עמותות, חברות ממשלתיות ותאגידים עירוניים שייצגו דיירים בפרויקטים של פינוי בינוי". זאת, "במטרה להגדיל את סיכויי היישום של תכניות התחדשות עירונית, להעצים את הדיירים בהליכי התחדשות עירונית, להגביר את שיתוף הפעולה בין הדיירים ובינם לבין היזמים והרשויות המקומיות, לקצר את משך איסוף ההסכמות ולהפחית התנגדויות". בפועל, החלטה זו לא יושמה, ועל כן הציעה הקליניקה ליזום דיון בכנסת בנושא שבו תתבקש הרשות הממשלתית להתחדשות עירונית להסביר מדוע לא יושמה.

הסדרת סוגיית הייצוג המשפטי של עורכי דין המייצגים דיירים בתהליכי התחדשות עירונית

חוק הרשות הממשלתית להתחדשות עירונית, התשע"ו-2016, מסמיך את הרשות לגבש ולפרסם רשימה של העוסקים בתחום ההתחדשות העירונית, ובכלל זה יזמים, קבלני ביצוע, מנהלי מיזמים, מתכננים ושמאים, וכו'. מאחר ומדובר ברשימה פתוחה של בעלי תפקידים, הציעה הקליניקה כי לצד בעלי המקצוע המפורטים בסעיף, תגבש הרשות הממשלתית גם רשימת עורכי דין מומלצים לייצוג הדיירים. זאת, בדומה לרשימת עורכי דין מומלצים שגיבשה ופרסמה עיריית תל אביב-יפו. בעקבות פניית הקליניקה זימנה ח"כ רחל עזריה דיון מיוחד בכנסת לעניין זה, והנושא הועבר להתייחסות משרד המשפטים, משרד הבינוי והשיכון ולשכת עורכי הדין.

ט. הקליניקה לתובענות ייצוגיות

1. מבוא ותמצית

בשנת הלימודים תשע"ח פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של פרופ' אלון קלמנט (שלקח חלק פעיל גם בייצוג וניהול התיקים), ובהנחייתה הקלינית של עו"ד הדס הולצשטיין-תמיר. כן פעל בה רכז קליניקה (במשרה חלקית של עוזר מחקר), יונתן חודורוב. בקליניקה נטלו חלק 16 סטודנטים, שחולקו לחמישה צוותים.

הקליניקה החלה את פעילותה באוקטובר 2011 במרכז הבינתחומי הרצליה, ומזה שלוש שנים (משנת הלימודים תשע"ו) היא פועלת בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב.

במהלך שנת הלימודים תשע"ח, הגישה הקליניקה בקשה לאישור תובענה ייצוגית **נוספת** בשיתוף משרד עוה"ד גיל רון, והמשיכה את הטיפול בתובענה הייצוגית שהוגשה על ידה בשנה הקודמת. בנוסף, ייצגה הקליניקה ב-14 הליכים **בערכאות השונות** - 5 מתוכם תיקים חדשים שהחלו השנה - והגישה לפחות 8 **כתבי טענות משמעותיים**. עוד במהלך השנה בחנה הקליניקה אפשרות להגשת תובענה ייצוגית נוספת בשני תחומים, וכן בחנה אפשרויות שונות להגיש התנגדות בהליכים נוספים - אשר בסופו של יום הוחלט שלא להתייבב בהם.

הקליניקה המשיכה להיות מעורבת בקידום יוזמות חקיקה, ובהצפת בעיות שונות ביישום חוק תובענות ייצוגיות. כך בנושא של תובענות ייצוגיות בגין מפגעים סביבתיים; כך בנושא פרטיות בתובענות ייצוגיות; עיכוב יישומו של החוק במינוי הקרן לניהול ולחלוקת כספים הנפסקים כסעד; פנקס התובענות הייצוגיות; אגרות בתובענות ייצוגיות ופיתוח קוד אתי ייחודי לעורכי דין העוסקים בתובענות ייצוגיות.

כמו כן, במהלך השנה המשיכה הקליניקה לנהל ולתפעל את אתר האינטרנט הייעודי הראשון בישראל בנושא תובענות ייצוגיות.

עוד במהלך השנה, הסטודנטים בקליניקה עקבו אחר הסדרי פשרה שפורסמו בתובענות ייצוגיות ואחר התפתחויות בפסיקה. עד לחודש יולי 2018 **נבדקו כ-144 הסדרי פשרה** שפורסמו בתובענה ייצוגיות, ו**נערכו 19 עדכונים פסיקה** על ידי סטודנטים הסוקרים את התפתחויות הפסיקה בתחום. הסדרי הפשרה שהוגשו לאישור בתי המשפט ועדכונים הפסיקה, מפורסמים באופן שוטף באתר הקליניקה. כמו כן, במהלך השנה **פורסמו כ-42 פוסטים** באתר הפייסבוק של הקליניקה, המתייחסים הן לעבודת הקליניקה והן להתפתחויות מעניינות בתחום התובענות ייצוגיות בארץ ובעולם.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

מדי שנה, מקיימת הקליניקה שלושה ימי הכשרה מרוכזים בשבוע שלפני תחילת שנת הלימודים. בין היתר עברו הסטודנטים הכשרה בנושאים הבאים: מבוא לתובענות ייצוגיות, התנאים לאישור תובענה ייצוגית, פשרות בתובענות ייצוגיות, חינוך קליני, סדר דין אזרחי, מחקר משפטי ועוד. בסך הכול עברו הסטודנטים 9 הרצאות פרונטאליות שהועברו על ידי פרופ' אלון קלמנט ועו"ד הדס הולצשטיין-תמיר. לקראת ימי ההכשרה נדרשו הסטודנטים להגיש עבודות הכנה ביחס לחלק מהשיעורים. לקראת כל הרצאה נדרשו הסטודנטים לקרוא חקיקה, מאמרים ופסיקה רלוונטיים. החומרים הועלו לאתר הקורס במלואם.

בנוסף, הקליניקה התכנסה אחת לשבועיים להרצאות ומפגשים בהם משתתפים כל הסטודנטים בקליניקה. חלק מההרצאות מועברות על ידי פרופ' אלון קלמנט וחלקן מועברות על ידי מרצים אורחים. אלו היו נושאי ההרצאות שקוימו השנה :

הרצאות פנימיות	הרצאות אורח
הסדרי פשרה ועדכוני פסיקה	הגשה וניהול תובענה ייצוגית – עו"ד אלרן שפירא
אגרות ואתיקה בתובענות ייצוגיות	התובענה הייצוגית וזכויות אדם – עו"ד אסף פינק
תובענות ייצוגיות בגין פגיעה באוטונומיה	ייצוג המדינה בתובענות ייצוגיות- עו"ד נורית טביב – פרקליטות מחוז ת"א אזרחי
גישור בתובענה הייצוגית	תובענות ייצוגיות בדיני עבודה – השופט דורי ספיבק
עיצוב שלב הבקשה לאישור התובענה כייצוגית: נטלים וגילוי	ייצוג נתבעות בתובענות ייצוגיות- עו"ד אורית מלכא
2 מפגשי סיכום (סיכום סמסטר א' + סיכום שנה)	תובענות ייצוגיות בדיני ניירות ערך – עו"ד עמית מנור
	בודק בתובענות ייצוגיות – רו"ח אהוד רצאבי

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

א. עבודה שוטפת של כל הסטודנטים בקליניקה

במהלך השנה ביצעו הסטודנטים בקליניקה שתי מטלות שוטפות:

- **האחת, מטלת מעקב אחר הסדרי פשרה** המפורסמים בעיתונים – מדי שבוע הועברו לראש הצוות האחראי (בהתאם ללוח תורנות) הסדרי הפשרה אשר פורסמו בעיתונות בשבוע הרלבנטי. כל סטודנט קיבל מראש הצוות את המודעות ובהתאם לכך מילא דו"ח מפורט המכיל מידע אודות התובענה וההחלטות שניתנו בה, לרבות מידע על ההסדר. המידע שנאסף במסגרת זו הועבר למנחת הקליניקה מידי שבוע והיווה בסיס לעבודת הקליניקה בכל הנוגע להגשת התנגדויות להסדרי פשרה. במקביל, המודעות והמידע הבסיסי שנאסף הועלו לאתר הקליניקה,¹⁴ וזאת על מנת לאפשר לחברי קבוצה ולעורכי דין בתחום לעקוב אחר הסדרי הפשרה המפורסמים.
- במהלך השנה, עד לחודש יולי 2018, נבדקו ופורסמו 144 הסדרי פשרה. במרבית ההסדרים הקליניקה החליטה שלא לפעול באופן מיידי, בחלקם הוחלט שלא לפעול לאחר בחינה מעמיקה יותר.
- **השנייה, מטלת עדכון פסיקה** – מדי שבועיים-שלושה (בהתאם ללוח תורנות) הסטודנטים בדקו את פסקי הדין וההחלטות שעסקו בתובענות ייצוגיות באותה תקופה, ובחרו שתיים מההחלטות העקרוניות ביותר. כל סטודנט ערך סיכום של שתי מההחלטות, תוך דיון בנושא מהותי שהתעורר בכל אחת מהן. דו"ח עדכון הפסיקה הועבר למנחת הקליניקה ולאחר עריכה ותיקונים פורסם באתר

¹⁴ ראו למשל סקירת הסדרי פשרה שהוגשו בחודש יוני 2018 באתר הקליניקה בכתובת: https://law.tau.ac.il/tovanot_HP/hesderi_06_2018

הקליניקה,¹⁵ והועבר לכלל הסטודנטים. במהלך השנה, עד לחודש יולי 2018 נערכו ופורסמו 19 עדכונים פיסקה (ועתידים להיות מפורסמים עוד כ-13 עדכונים נוספים). ביצוע הדו"ח ופרסומו באתר, מאפשר לסטודנטים, כמו גם לעורכי דין העוסקים בתחום, להכיר את כל הסוגיות הרלבנטיות בתחום ולהתעדכן בהלכות החדשות.

ב. עבודה בצוותים

הסטודנטים בקליניקה נחלקו בשנה החולפת **לחמישה צוותים** :

- **שלושה צוותי ליטיגציה** שעסקו בתובענות הייצוגיות שהוגשו על ידי הקליניקה, בבחינת האפשרות להגשת תובענה ייצוגית בתחומים נוספים, בבקשות להצטרף לתובענות ייצוגיות לפי סעיף 15 לחוק ובהתנגדויות שהוגשו לבקשות לאישור הסדרי פשרה. צוותים אלו לקחו חלק פעיל בכתיבת חוות דעת מקיפות; בחיפוש משפטיים; בהגשת בקשות שונות לבתי המשפט, בהשתתפות בישיבות חשיבה עם הארגונים והמשרדים עימם הקליניקה מקיימת שיתופי פעולה, בגישורים ובדיונים בבתי משפט (פירוט התיקים להלן).
- בכל הנוגע לעבודה על פשרות, עבודת הסטודנטים כללה בחינה של הסדרי הפשרה לעומקם, על ידי כתיבת חוות דעת על אודות הסדרים שעל פניו נראים כמתאימים להמשך פעילות. חוות דעת אלה מוגשות על סמך כל המסמכים שהוגשו בתיק ועל סמך בדיקות עובדתיות ומשפטיות. לאחר העבודה על חוות הדעת מתקבלת החלטה האם יש מקום להגיש התנגדות לאישור ההסדר. ככל שכן, פונה מנחת הקליניקה לארגון הרלבנטי – עימו מקיימת הקליניקה שיתוף פעולה מקצועי – ובמידה ומתקבלת הסכמתו לכך, מנסחת מנחת הקליניקה, בשיתוף הסטודנטים את ההתנגדות המוגשת בסופו של דבר לבית המשפט. הסטודנטים מעורבים בהכנה לקראת דיונים שנערכים בעקבות הגשת ההתנגדות ובניסוח תגובות משלימות לבית המשפט, כאשר יש בכך צורך.
- **צוות עמדות עקרוניות** – הצוות טיפל השנה בשני תיקים עקרוניים בהם הקליניקה ייצגה את המועצה הישראלית לצרכנות, והגישה עמדה עקרונית לבית המשפט העליון. האחד עסק בפרשנות פרט 11 לתוספת השנייה לחוק ובאפשרות להגשת תובענות ייצוגיות נגד רשויות בשל גבייה שלא כדין, והשני בשאלת מתן גמול ושכ"ט בהסתלקויות. הסטודנטים למדו את התיקים לעומקם, ערכו בדיקות משפטיות שונות ששימשו בסיס לתגובות משלימות שהוגשו מטעם המועצה. בנוסף, בסמסטר א' הצוות סקר באופן שבועי את כל ההחלטות שניתנו בתחום התובענות ייצוגיות, במטרה לאתר תיקים נוספים המעוררים סוגיה עקרונית. בסמסטר ב' הצוות בחן את האפשרות להגיש עמדה ביחס לתובענה ייצוגית נוספת שהוגשה לפי חוק למניעת מפגעים סביבתיים, והעלתה שאלות עקרוניות כגון מהם סוגי הנזק שניתן לתבוע בהליך ומי התובע הראוי בתביעות אלו. הצוות סקר את כל התובענות הייצוגיות שהוגשו עד כה בנושאים סביבתיים, ערך מספר בדיקות משפטיות והשתתף בפגישה בנושא הצעה לתיקון החוק למניעת מפגעים סביבתיים שנערכה במשרד המשפטים.
- **צוות מדיניות וחקיקה** – הצוות עסק בנושאי רוחב ומדיניות. בתחילת שנת הלימודים הצוות המשיך לטפל בנושא האגרות ונייר העמדה שהוגש לוועדת חוקה של הכנסת בנושא. הצוות ערך מספר בדיקות

¹⁵ ראו למשל מעקב פסיקה של סטודנט, באתר הקליניקה בכתובת: https://law.tau.ac.il/sites/law.tau.ac.il/files/media_server/law_heb/Tovanot/psika/%D7%9E%D7%A2%D7%A7%D7%91%20%D7%A4%D7%A1%D7%99%D7%A7%D7%94%20-%202024.5-1.6.pdf

לפני ישיבת הוועדה והשתתף בה. הצוות ערך בדיקה אמפירית ביחס לפנקס התובענות ייצוגיות והקשיים בהתנהלות הפנקס, וניסח מכתב המיועד להנהלת בתי המשפט. הצוות המשיך את המחקר שנערך בשנה הקודמת בנושא אתיקה בתובענות ייצוגיות, ערך בחינה השוואתית של תהליך בניית קודים אתיים אחרים והחל בניסוח קוד אתי ייחודי לעורכי דין בתובענות ייצוגיות. התייחסות נוספת לנושאים אלה תובא להלן.

4. פרויקטים - מדיניות וחקיקה

א. בניית קוד אתי

הסטודנטים המשיכו את המחקר שנערך בשנה הקודמת ביחס לסוגיות אתיות ייחודיות לתובענות ייצוגיות. הסטודנטים בחנו תהליך בניית קודים אתיים בתחומים אחרים והחלו בניסוח קוד אתי.

סטודנטים: מאיה הרן, עידן דוברצקי וטל גליק

ב. פנקס תובענות ייצוגיות

נערכה בדיקה מדגמית על כשלים בפנקס התובענות הייצוגיות ביחס להעדרם של המסמכים הנדרשים על פי דין ואפשרויות החיפוש המוגבלות, במטרה לקדם את הנושא מול הנהלת בתי המשפט.

סטודנטים: מאיה הרן, עידן דוברצקי וטל גליק

ג. מעקב אחר פעילות הקרן לניהול וחלוקת כספים שנפסקו בסעד

נוכח העיכוב הממושך במינוי הקרן והתחלת פעילותה, הסטודנטים בקליניקה מיפו את כל ההליכים בהם בתי משפט הורו על פסיקת סכומים לקרן ומצאו כי מדובר בסכום כולל של מעל 36 מיליון ש"ח. הסטודנטים ניסחו מכתב למשרד המשפטים כהתראה לפני נקיטת הליכים. לפני שליחת המכתב הקרן פירסמה את נהליה והחלה בהפצת קולות קוראים. סקירת ההחלטות והסכומים שנפסקו, הועברו לקרן.

סטודנטים: חן פישר, אייל מנדלבאום ועדן וייס

ד. פרטיות בתובענות ייצוגיות

במהלך השנה החל שיתוף פעולה עם הרשות להגנת הפרטיות במטרה לדון במשותף בסוגיות ייחודיות הנוגעות לפרטיות חברי הקבוצה המיוצגת בתובענות ייצוגיות. ביום 6.5.18 נערכה פגישה ברשות להגנת הפרטיות והוסכם על המשך תקשורת ושיתוף פעולה בנושא.

סטודנטים: נעם פיינסטון ואור גלרט

5. תיקים פעילים של הקליניקה

רשימת תיקים זו נכונה לחודש יולי 2018.

א. תיקים שבהם הפעילות החלה השנה

ת"צ (מחוזי י-ם) 37161-05-18 רבאח נ' ההסתדרות המדיצינית הדסה

בקשה לאישור תובענה ייצוגית שהגישה הקליניקה בשיתוף משרד עוה"ד גיל רון, קינן ושות', לבית המשפט המחוזי בירושלים. הבקשה הוגשה בטענה להפליה פסולה בהפרדתן בחדרי האשפוז של נשים ערביות שילדו בבתי החולים הדסה הר הצופים, הגליל בנהריה, העמק בעפולה וסורוקה בירושלים. מדובר בתופעה חמורה שלא פעם עלתה לדיון ציבורי וגורמים בכירים במשרד הבריאות (לרבות מנכ"ל המשרד) גינו והוקיעו אותה. על אף הפרסומים בתקשורת על התופעה, דיונים בוועדות הכנסת ומינוי ועדה על ידי משרד הבריאות למיגור הגזענות, התופעה נמשכת. בסמסטר הראשון גובשה תשתית עובדתית לתובענה, לרבות עריכת סקר בקרב נשית ערביות ועריכת חוות דעת, ובחודש מאי 2018 הוגשה בקשת האישור. **המשיבות צריכות להגיש את תשובתן לבקשת האישור בחודש אוקטובר 2018.**

סטודנטים: חן פישר, אייל מנדלבאום ועדן וייס

ת"צ (מחוזי י-ם) 62868-10-13 ארז נ' תשלובת נקניק נהריה כשר זוגלובק 1972 בע"מ

ההליך מתנהל בבית המשפט המחוזי בירושלים ועניינו בשלוש תובענות ייצוגיות שהוגשו נגד חברת זוגלובק בעקבות כתבה ששודרה ביחס לפגיעה בבעלי חיים, בניגוד לדין, במשחטה שהייתה בבעלותה. לאחר שהתקיימו כל ההליכים המקדמיים בתיק, נערכו הוכחות והתקיים הליך גישור, הוגש הסדר הפשרה רק ביחס לאחת הבקשות והוסכם בו כי שתי הבקשות האחרות יידחו. במסגרת ההסדר, התחייבה זוגלובק לתרום תרומה כספית בסך 500,000 ש"ח לארגון "תנו לחיות לחיות", לתרום מוצרי מזון בשווי של 500,000 ש"ח לכלביות באזור הצפון, וכן להעניק הנחות בסכום כולל של 1.5 מיליון ש"ח בגין רכישת מוצרים שאינם מוצרי בשר המותאמים לטבעוניים ואשר יושקו במהלך החודשים ינואר-פברואר 2018. ביום 15.11.17 הוגשה התנגדות מטעם הקליניקה, המייצגת את המועצה הישראלית לצרכנות, **בשיתוף הקליניקה לצדק סביבתי ולהגנה על זכויות בעלי חיים**. בהתנגדות נטען כי ההסדר אינו ראוי הוגן או סביר ויש לדחותו. נטען נגד האפשרות לאשר הסדר פשרה רק ביחס לאחת מבקשות האישור, ובאופן היוצר 'מירוץ לתחתית' ומעורר את התופעה המכונה Reverse Auction. ההסדר אינו מעניק פיצוי לחברי הקבוצה המיוצגת, הוא חסר פרטים מהותיים ואינו כולל כל התייחסות למניעת הפרות עתידיות. לאחר שהוגשה התנגדות המועצה, הוגשה חו"ד מטעם בודק ונערכו שני דיונים. הקליניקה הגישה בקשה להגיב לדו"ח הבודק. **בשלב זה התיק ממתין להחלטה.**

סטודנטים: ליאור כרמל, מיכל הובר ותומר והדי

ת"צ (מחוזי מרכז) 6267-09-17 יוגב נ' גוי מועדון כושר

עניינו של ההליך בבקשה לאישור תובענה ייצוגית שהוגשה נגד חברת גוי מועדון כושר וספורט בע"מ, בגין הטענה כי התקינה מצלמות אבטחה נסתרות במלתחות הגברים במועדון הכושר. בהתאם לאמור בבקשת האישור, בחודש אוגוסט 2017, משטרת ישראל פשטה על מועדון הכושר, פירקה את המצלמות, ובין היתר, מצאה תיעוד מצולם של לקוחות המועדון. בבקשה נטען, בין היתר, כי התנהלות המשיבה מהווה פגיעה בפרטיות חברי הקבוצה, בניגוד לחוק הגנת הפרטיות. בטרם הוגשה תגובת המשיבה לבקשה לאישור

התובענה כייצוגית, הגישו הצדדים לבית המשפט בקשה לאישור הסדר פשרה. בחודש פברואר 2018, הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות הגישה בקשה להשתתף בדיון לפי סעיף 15 לחוק, וכן בקשה לארכה להגשת התנגדות להסדר הפשרה. על פניו, קיימים מספר קשיים בהסדר הפשרה שהוגש. זאת, בין היתר, לאור היחס בין הנזק שנגרם לכאורה לחברי הקבוצה המיוצגת, לבין שווי ההטבה הניתנת להם בהסדר הפשרה. יחד עם זאת, הואיל ולצד בקשת האישור שבנדון הוגשו שתי בקשות אישור נוספות באותו עניין (ת"צ 6799-09-17 אוראל מיכאל חגואל, עו"ד נ' גוי מועדון כושר וספורט בע"מ ות"צ 63193-09-17 ישראל (רלי) מרגליות נ' גוי מועדון כושר וספורט בע"מ), טענה הקליניקה כי יש להכריע תחילה בבקשה שהוגשה מכוח סעיף 7(ב), ורק לאחר מכן לדון בבקשה לאישור הסדר הפשרה שהוגשה אך ביחס לאחת התובענות.

בדיון שהתקיים ביום 25.2.18 בפני בית המשפט המחוזי מרכז, השופטת הדס עובדיה, בית המשפט התיר את השתתפות המועצה בדיון תוך שהתייחס לעניין ה-reverse auction וקבע כי מדובר בשיקול כבד משקל. בהתאם לעמדת המועצה, בית המשפט הורה על מחיקת שתיים מהבקשות, ומכאן גם על מחיקת הבקשה לאישור הסדר פשרה שהוגשה.

ת"צ (מחוזי חיפה) 14440-06-12 קלור נ' עיריית חיפה (תיק הנגישות)

עניינו של ההליך בבקשה לאישור תובענה ייצוגית שהוגשה בשנת 2012 נגד עיריית חיפה בגין אי הנגשה של תחנות אוטובוס לאנשים עם מוגבלויות. לאחר אישור התובענה כייצוגית, בראשית שנת 2018 הגישו הצדדים בקשה לאישור הסדר פשרה, במסגרתו התחייבה עיריית חיפה להקים מתחם ובו מתקני משחקים וכושר המותאמים לאנשים עם מוגבלויות בעלות הקמה של 7.5 מיליון ש"ח, וכמו כן להקים מרכז למשפחה עבור משפחות לילדים עם מוגבלויות לתמיכה במשפחות בעלות הקמה ותפעול של 2.5 מיליון ש"ח. הקליניקה, בשם **עמותת נגישות ישראל**, ביקשה ארכה מבית המשפט המחוזי בחיפה כדי להגיש התנגדות להסדר הפשרה. בית המשפט דחה את הבקשה לארכה לאחר שקבע כי לא מתקיימים טעמים מיוחדים לבקשה לארכה. זאת, אף על פי שביהמ"ש מצא להיעתר לבקשת ארכה דומה של היועץ המשפטי לממשלה ועל אף שהדיון בתובענה נדחה לעוד מספר חודשים. הוחלט שלא להגיש ערעור על ההחלטה.

סטודנטים: ליאור כרמל, מיכל הובר ותומר והדי

ת"צ (מחוזי ת"א) 6658-12-15 פולר נ' ש.שלמה החזקות בע"מ

בקשה לאישור תובענה ייצוגית שהוגשה לביהמ"ש המחוזי בת"א בטענה כי לקוחות שירותי הליסינג התפעולי של המשיבות חויבו בגין פוליסה לביטוח רכב חובה, ביתר שלא כדיון. בטרם הוגשה תשובת המשיבה לבקשת האישור, הגישו הצדדים בקשה לאישור הסדר פשרה. ביום 7.5.18 הגישה הקליניקה, המייצגת את המועצה הישראלית לצרכנות, התנגדות להסדר הפשרה שהגישו הצדדים. לטענת המועצה, הסכמת הצדדים לתת "הטבה" לחברי הקבוצה תחת פיצוי כספי, מנוגדת להוראות החוק; טענת הצדדים לכך ששוויה של ההטבה עומד על 38 מיליון ש"ח הינה שגויה; הסדר הפשרה המוצע נעדר פרטים חיוניים לבחינת הסדר הפשרה; ההסדר אינו קובע כל מנגנון לפיקוח אחר ביצוע הסדר הפשרה או למעקב אחר מימוש ההטבה, ואינו מתנה את שכר טרחת עורכי הדין של המבקשת באחוזי המימוש. בחודש יולי 2018 הוגשה עמדת היועץ המשפטי לממשלה המתנגדת להסדר.

סטודנטים: מאי זבדה ויונתן סיטון

ערעור על החלטה ופסק דינו של בית המשפט המחוזי בירושלים בו הקליניקה הגישה התנגדות להסדר פשרה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות. בקשת האישור במחוזי עסקה בטענה כי הנתבעת – המשווקת את תרופת "הפרופסיה" בישראל – הטעתה את לקוחותיה שעה שלא ציינה מספר תופעות לוואי בעלון השימוש לצרכן. בקשת האישור הראשונה שהוגשה (להלן: "תביעת משה") הוגשה בהתייחס לתופעת הלוואי של פגיעה בפוריות (ת"צ 4517-09-10 משה מיכאל נ' מארק שארפ ודוהם (ישראל 1996) בע"מ). לאחר שהבקשה אושרה כייצוגית, ולאחר שהוגש הסדר פשרה בתביעת משה, הוגשה בקשת אישור נוספת (להלן: "תביעת גינדי") באותה טענה ואולם בהתייחס לתופעות הלוואי של כשלים מתמידיים בתפקוד המיני. ביהמ"ש המחוזי הורה לתקן את כתב התביעה והסדר הפשרה בתביעת משה כך שיכול גם את תופעת הלוואי בתביעת גינדי, וכן הורה למחוק את תביעת גינדי. כמו כן, ביהמ"ש המחוזי אישר את הסדר הפשרה המתוקן בפסק דין. על החלטה וזו ועל פסק דינו של ביהמ"ש המחוזי, הוגש כאמור ערעור לבית המשפט העליון.

ביום 18.7.18 הגישה הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות, עמדה עקרונית לבית המשפט העליון בהתייחס לשאלת הגדרת עילת התביעה בתובענה ייצוגית והקמת השתק עילה מכוחה, וכן בהתייחס לשיקול הדעת הנתון לבית המשפט לפי סעיף 7 ב(3) לחוק תובענות ייצוגיות. ביום 31.7.18 התקיים דיון בפני בית המשפט העליון, ובמהלכו הגיעו הצדדים להסכמות מבלי שהוכרעו השאלות העקרוניות שעלו. ביום 1.8.18 ניתן פסק דין המאשר את הסכמות הצדדים.

סטודנטים: ליאור כרמל, מיכל הובר ותומר והדי

ב. תיקים שטרם הסתיימו - אך הפעילות בהם החלה בשנים קודמות

ת"צ (מחוזי מרכז) 40693-11-16 אברוקין נ' חברת קדישא (גחש"א) פ"ת

בקשה לאישור תובענה ייצוגית שהוגשה אשתקד, בשיתוף משרד עוה"ד גיל רון, קינן ושות', לבית המשפט המחוזי מרכז בקשה לאישור תובענה ייצוגית כנגד חברת קדישא (פתח-תקווה) בטענה לקיום מדיניות מפלה בקבורה של נפטרים יוצאי מדינות חבר העמים לשעבר. בהתאם לבקשה, בבתי העלמין המנוהלים על ידי המשיבה - סגולה וירקון (פתח-תקווה) ייעדה המשיבה חלקות נפרדות לנפטרים יוצאי מדינות חבר העמים לשעבר. במספר מקרים אף הוצבו גדרות המפרידות בין החלקות של יוצאי חבר העמים ובין יתר החלקות. המשיבות הגישו תשובה לבקשת האישור במסגרתה לא כפרו בטענה כי קיימות חלקות נפרדות, אלא טענו כי ההפרדה נוצרה בשל תמונות שיוצאי חבר העמים מבקשים לשים עם המצבות. במהלך שנה זו התקיים הליך גישור בפני השופטת (בדימוס) הילה גרסטל שלא צלח. **בימים אלו הצדדים משלימים הליכי גילוי מסמכים. התיק קבוע להוכחות לחודש ינואר 2019.**

סטודנטים: מאי זבדה, יונתן סיטון, נעם פיינסטון ואור גלרט

ת"צ 38325-03-10 בויטלר נ' שירותי בריאות כללית

הקליניקה ייצגה את המועצה הישראלית לצרכנות בהתנגדות לאישור הסדר פשרה בתובענה ייצוגית הנוגעת לזכויותיהם של ניצולי השואה לפטור מתשלום דמי השתתפות עצמית בגין טיפולים ותרופות אשר נוגעים "למחלות המוכרות". לאחר שהתקבלו חלק ניכר מטענות ההתנגדות של הקליניקה הוגש הסדר מתוקן שקיבל את אישורו של בית המשפט. בביום 29.7.16 ניתן פסק דין משלים הממנה את משרד רו"ח Deloitte כממונה בתיק, המפקח על ביצוע הסדר הפשרה, וקובע, בהתאם להסדר הפשרה כי הנתבעת

תבצע פניה יזומה לחברי הקבוצה לצורך פיצויים. ביום 8.12.16 ניתנה החלטה הפוסקת הוצאות לטובת הקליניקה בסכום של 35,000 ש"ח, לאור תרומתה להליך ולהסדר הפשרה אליו הגיעו הצדדים. כמו כן, התבצע השנה מעקב אחד הגשת דוחות הממונה ופיצוי חברי הקבוצה הנפגעת. בהתאם לדיווחי הממונה קרוב ל- 17,000,000 ש"ח הושבו לחברי הקבוצה באופן פרטני.

במהלך שנה זו, המבקש הגיש בקשה נוספת לבית המשפט לאתר את חברי הקבוצה שטרם נבדקה זכאותם. הקליניקה, בשם המועצה, הגישה תגובה המצדדת בבקשת המבקש. **כעת התיק ממתין להחלטה.**

סטודנטים: מאיה הרן, עידן דוברצקי וטל גליק

ת"צ (מחוזי ת"א) 1715-02-14 עטיה נ' ידיעות אינטרנט ותקשורת דיגיטלית בע"מ

עניינו של ההליך, אשר הוגש לבית המשפט המחוזי בתל אביב, בטענת המבקש לפיה המשיבה, המפעילה את פורטל החדשות ynet – הפרה את הוראות חוק הגנת הצרכן, התשמ"א-1981, בכך שפרסומיה באתר כוללים פרסומות מבלי לגלות זאת באופן הנדרש על פי הוראות החוק. הקליניקה מייצגת בהליך זה את עמותת "הצלחה" התנועה הצרכנית לקידום חברה כלכלית הוגנת, והגישה בחודש מאי 2016 בקשה להתייצבות בהליך לפי סעיף 15. בטרם ניתנה החלטת בית המשפט המחוזי בבקשת הקליניקה להצטרף להליך, פנו הצדדים להליך גישור והגישו הסדר פשרה לאישורו של בית המשפט. ביום 8.7.18 הגישה הקליניקה, בשם הצלחה, התנגדות להסדר הפשרה.

בהתנגדותה, הקליניקה טענה כי אין מקום לאשר את הסדר הפשרה, הואיל והוא אינו מעניק כל פיצוי לחברי הקבוצה המיוצגת, אולם הוא מקים מעשה בית דין המונע מחברי הקבוצה לממש את זכותם לתבוע בגין נזקים שנגרמו להם. הסדר שעלותו עבור המשיבה היא אפס, היוצר מעשה בית דין המקנה לה הגנה מפני תביעות נוספות, אינו מביא להפנמה נכונה של הנזקים שנגרמו על ידה ולכן גם אינו יוצר הרתעה של המשיבה מפני הפרת הוראות הדין. כמו כן, העדרו של פיצוי לקבוצה, מתעלם משורה של נזקים שנגרמו לחברי הקבוצה כתוצאה מהפרסום הסמוי.

עוד טענה הקליניקה כי ההסדרה העתידית המוצעת במסגרת ההסדר, אינה עומדת בדרישות סעיפים 7(ג)1 ו-2 לחוק הגנת הצרכן, ואינה מעניקה גילוי מספק וברור לכך שהידיעות נשוא ההסדר מהוות "פרסומת". הבעייתיות בהסדרה עתידית הקובעת התנהגות שאינה עומדת בדרישות הדין מתעצמת לאור החשש כי הסדר הפשרה יחסום תביעות עתידיות הן מצד מי שאינו חבר קבוצה והן מצד מי שהוא חבר קבוצה אולם עילתו (הנוספת) תתגבש לאחר אישור ההסדר. בנוסף, עולה החשש מפני השלכותיו הבעייתיות של הסדר כזה על גופי תקשורת אחרים ומפרסמים אחרים, שלא היו צד להליך. **התיק ממתין לעמדת היועץ המשפטי לממשלה ולתגובת הצדדים להתנגדויות שהוגשו.**

סטודנטים: חן פישר, אייל מנדלבאום ועדן וייס

ת"צ (מחוזי מרכז) 17305-04-10 יצחקי נ' מגדל ואח'

הליך זה מתנהל בבית המשפט המחוזי מרכז ועניינו בטענת התובעים המייצגים כי חברות הביטוח הנתבעות בהליך: כלל, הראל, מגדל, מנורה והפניקס, המשיכו לגבות דמי ביטוח לאחר המועד בו בוטל הכיסוי הביטוחי. ביום 19.2.17 הגישה הקליניקה – בשם המועצה הישראלית לצרכנות – התנגדות לאישור הסדר הפשרה. בחודש מאי 2017 הוגשו תגובות הצדדים לעמדת המועצה. בחודש יוני 2017 מונה בודק בהליך. **טרם הוגשה חוות דעת הבודק.**

סטודנטים: חן פישר, אייל מנדלבאום ועדן וייס

הקליניקה מייצגת את המועצה הישראלית לצרכנות בהתנגדות לאישור הסדר פשרה בתובענה ייצוגית שהוגשה כנגד עיריית ראשון לציון (הוגש באפריל 2016). עניינה של התובענה בטענה כי העירייה חישה שלא כדין את תשלומי הריבית בגין חובות שבפיגור (חישוב שהיה למעשה ריבית דריבית). הקליניקה טענה בהתנגדותה כי ההסדר – אשר הציע להעביר את כספי הגביה השייכים לקבוצה לטובת הנחות בארנונה – אינו מטיל למעשה כל חבות נוספת על העירייה שכן זו מעניקה ממילא הנחות בארנונה למגורים ועסקים. ביום 4.4.17 נערך דיון בפני בית המשפט בהליך, במסגרתו הורה בית המשפט לעירייה להגיש פירוט נוסף אודות אופן חישוב סכום הפשרה ואודות האפשרות לאתר את חברי הקבוצה ולהשיב להם את כספי הפיצויים באופן אישי. במהלך השנה התיק היה בעיכוב הליכים בשל הליך דומה שנוהל בבית המשפט העליון (ע"א 1017/17 עיריית נתניה נ' תומר גלבע). לאחר שניתן פסק דין בבית המשפט העליון הצדדים הודיעו כי הם מנהלים מגעים להסכמות בדבר מתווה חדש לפשרה (ברוח הדברים שנפסקו בבית המשפט העליון). **התיק ממתין להגשת הסדר פשרה מתוקן מטעם הצדדים.**

סטודנטים: חן פישר, אייל מנדלבאום ועדן וייס

ג. תיקים שהסתיימו במהלך השנה

בר"ם 9100/15 עיריית פתח תקווה נ' מרכזי

הליך זה התנהל בבית המשפט העליון ועסק בשאלת פרשנות פריט 11 לתוספת השנייה לחוק. בקשת רשות הערעור הוגשה על החלטת בית המשפט לעניינים מינהליים במחוז מרכז לאשר תובענה ייצוגית כנגד עיריית פתח תקווה וזאת בגין אי השבת יתרות זכות הרשומות בספרי הערייה, לתושבי העיר. ביום 16.1.17 הגישה הקליניקה – בשם המועצה הישראלית לצרכנות – בקשת הצטרפות להליך ולה צירפה עמדה עקרונית בנוגע לשאלה שעומדת לדיון בהליך זה. טענת העירייה הינה כי התובענה אינה עומדת כלל בתנאי פריט 11 לתוספת השנייה לחוק, והתייצבות הקליניקה נועדה על מנת למנוע פרשנות מצמצמת לפריט 11 ועל מנת לאפשר תובענות ייצוגיות דומות. ביום 23.1.17 התקבלה בקשת ההצטרפות ובהתאם התייצבה הקליניקה בשם המועצה לדיון שנערך בפני הרכב השופטים: א' חיות, י' עמית ומ' מזוז ביום 9.2.17. ביום 31.7.17 הוגשה עמדה מטעם היועץ המשפטי לממשלה, והקליניקה הגישה תגובה לעמדת היועץ.

ביום 28.6.18 ניתן פסק דינו של בית המשפט העליון אשר קיבל את הערעור בחלקו, ואימץ כמעט את כל טענות המועצה. בית המשפט העליון דחה את טענת העירייה והיועץ המשפטי לממשלה כי אין מדובר בתביעת השבה אלא תביעה למתן צו עשה ולכן אין היא נכנסת בגדרו של פריט 11. בית המשפט קבע כי על פי מבחן הסעד יש לסווג את התביעה כתביעת השבה כספית. עוד קבע בית המשפט העליון כי לשונו של פריט 11 ותכליתו תומכים בפרשנות לפיה ניתן לנהל תובענה ייצוגית להשבת סכומים, גם אם אלו נגבו כדין ובמועד מאוחר יותר התברר כי יש חובה להשיבם. עוד קיבל בית המשפט העליון את קביעת בית המשפט המחוזי לפיה עילת התביעה מתחדשת מקום שבו הרשות המשיכה לדרוש תשלומים חדשים מן הנישום, מבלי שנקטה פעולות סבירות על מנת להשיב לו את היתרה שלזכותו. בית המשפט העליון קבע כי גם אם לא חלה על העירייה חובת קיזוז בהתאם להוראות החוק, על הרשות לפעול בהתאם לכללי המשפט המנהלי, וככל שחרגה מעקרונות אלה, הימנעותה מלממש את אפשרות הקיזוז הנתונה לה, עשויה להביא להתחדשות עילת התביעה של נישומים להשבת יתרת זכות.

סטודנטים: דידי מרגליות, ראזי גלגולי ויובל דקל

ת"צ (מחוזי מרכז) 57758-05-16 בלמס נ' לוטוקארד

הליך זה מתנהל בבית המשפט המחוזי מרכז ועניינו תביעה ייצוגית צרכנית שהוגשה בעילת הטעיה נגד חברת לוטוקארד בע"מ. חברת לוטוקארד הינה חברה פרטית המעניקה שירות של מילוי ושליחת טפסי לוטו וצי'אנס של מפעל הפיס. ביום 11.7.17 הגישה הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות, התנגדות לבקשה לאישור הסדר פשרה. במסגרת ההתנגדות נטען כי התנהלותה של המשיבה מעלה חשש לפגיעה נרחבת בזכויותיהם של חברי הקבוצה המיוצגת, באופן בו עילות התביעה העומדות לכאורה לחברי הקבוצה, אינן ממוצות במסגרת התובענה. כן נטען כי הסדר הפשרה פוגע בחברי הקבוצה יותר מכפי שהוא מטיב עימם, ומכאן שאין הוא ראוי, הוגן או סביר, ואין לאשרו. לאחר שהתקיים דיון בפני השופטת דפנה בלטמן קדראי, הצדדים הודיעו על ביטול הסדר הפשרה. המועצה הודיעה לבית המשפט כי היא אינה מבקשת להמשיך להשתתף בדיון מכוח ס' 15 לחוק, ואולם היא מבקשת שכל הסדר פשרה עתידי, ככל שיוגש יועבר לעיונה. ביום 17.7.18 נעתר בית המשפט המחוזי לבקשת המועצה.

סטודנטים: חן פישר, אייל מנדלבאום ועדן וייס

ת"צ (מחוזי י-ם) 4517-09-10 משה מיכאל נ' מארק שארפ ודוהם (ישראל 1996) בע"מ

הליך זה מתנהל בבית המשפט המחוזי בירושלים ועניינו בטענת התובע כי הנתבעת – המשווקת את תרופת "הפרופסיה" בישראל – הטעתה את לקוחותיה שעה שלא ציינה מספר תופעות לוואי בעלון השימוש לצרכן. לאחר שהצדדים הגישו הסדר פשרה, הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות, הגישה התנגדות להסדר. לאחר מספר דיונים, מינוי בודק והגשת כתבי בין נוספים, הוגש בחודש אפריל 2017 הסדר פשרה מתוקן, והקליניקה הגישה את עמדתה ביחס להסדר המתוקן. בנוסף, התייצבה הקליניקה - כבאת כוח המועצה - גם בת"צ (מחוזי י-ם) 12614-03-16 **גינדי נ' מרק שארפ ודוהם (ישראל 1996) בע"מ**. ביום 13.6.17 התקיים דיון ביחס להסדר הפשרה המתוקן. בחודש אוגוסט 2017 ניתנה החלטה המורה על תיקון כתב תביעה וכן מורה על מחיקת בקשת גינדי.

ביום 11.3.18 ניתן פסק דין המאשר את הסדר הפשרה, שתוקן, בין היתר, בעקבות התערבות המועצה בהליך. הסדר הפשרה יחול על כל מי שרכש את תכשיר 'הפרופסיה' בישראל או עשה בו שימוש עד ליום 30.4.14. סכום הפשרה, 5.78 מיליון ש"ח מגלם פיצוי בגין פגיעה באוטונומיה בסך של כ- 230 ש"ח לצרכן. בהתאם לפסק הדין, הסכום יועבר לקרן לניהול וחלוקת כספים שנפסקו כסעד "לטובת רכישת ציוד רפואי למחלקות ילודים במרכזים רפואיים בפריפריה." ביהמ"ש אישר את הסכמת הצדדים לעניין גמול ושכ"ט- כ- 720,000 ש"ח שכ"ט ו- 142,578 ש"ח עבור גמול. כן נפסקו לטובת המועצה 50,000 ש"ח הוצאות נוכח תרומתה לבחינת הסדר הפשרה ועיצובו.

סטודנטים: ליאור כרמל, מיכל הובר ותומר והדי

ת"צ (מחוזי מרכז) 44751-03-10 בן סימון נ' הוט

הליך זה התנהל בבית המשפט המחוזי מרכז ועניינו בטענת התובע המייצג כי הנתבעת – חברת הוט – אינה מנתקת את לקוחותיה מהשירות המסופק על ידה במועד הקבוע בחוק וברישיון. לאחר הגשת התנגדויות מטעם הקליניקה, בשם המועצה הישראלית לצרכנות, ומספר הליכים והתדיינות, הסדר הפשרה אושר בסופו של יום בשינויים מסויימים ביום 22.7.15. במסגרת פסק הדין נפסקו למועצה 75,000 ש"ח הוצאות. על אף שהליך זה הסתיים בפסק דין כאמור, הטיפול בו ממשיך עד למועד זה הואיל ועל הנתבעת הוטלה חובת דיווח אודות ביצוע הסדר הפשרה – וזאת בעקבות בקשת הקליניקה לעניין זה – דו"ח הביצוע האמור הוגש חסוי ביום 5.9.16 הגישה הקליניקה, בשם המועצה, בקשה להסרת החיסיון. בקשה זו

התקבלה על ידי בית המשפט ביום 11.12.16. ביום 7.2.17 הגישה הקליניקה, בשם המועצה, עמדה ביחס לשיעורי המימוש הנמוכים שהיו להטבות שנקבעו בהסדר, ואולם ביהמ"ש לא קיבל את טענת הקליניקה בעניין זה.

סטודנטים : נעם פיינסון ואור גלרט

ע"א 377/15 כהן נ' ויטה פרי גליל (החדשה) בע"מ

הקליניקה מייצגת בהליך זה את המועצה הישראלית לצרכנות אשר צורפה כמשיבה לערעור המתנהל בבית המשפט העליון. ההליך עוסק בשאלה עקרונית והיא אופן פסיקת שכר טרחה וגמול למייצגי הקבוצה במצבים שבהם מייצגים הקבוצה הסתלקו מהתובענה שהגישו. ביום 10.12.15 נערך דיון בפני הרכב השופטים : יי עמית, ע' ברון ונ' סולברג. בעקבות הדיון הגישה הקליניקה השלמת טיעון. **ביום 5.8.18 ניתן פסק דינו של בית המשפט העליון** בערעור זה ובעוד שלושה ערעורים שאוחדו. בית המשפט העליון פרס את השיקולים השונים שיש לשקול בעת מתן החלטה על הסתלקות מתוגמלת. על אף שבית המשפט קיבל רבות מן טענות הקליניקה ביחס לשיקולים שעל בית המשפט לשקול, עמדתו בפסק הדין הייתה מחמירה יותר מזו שהוצגו לו על ידי הקליניקה. בהתאם לפסק הדין, הכלל הוא כי אין מקום לפסוק גמול ושכ"ט במסגרת הסתלקות, אלא אם יש טעמים חריגים המצדיקים זאת. במקרה הקונקרטי של הערעור בית המשפט קבע כי התובענה הייצוגית לא העניקה תועלת משמעותית לקבוצה ומכאן שאין הוא מוצא להתערב בהחלטת בית המשפט המחוזי אשר דחה את הבקשה לגמול ושכ"ט.

סטודנטים : דידי מרגליות, ראזי גלגולי ויובל דקל